

ਪੈਗਾਮ

ਜਨਤਕ

51

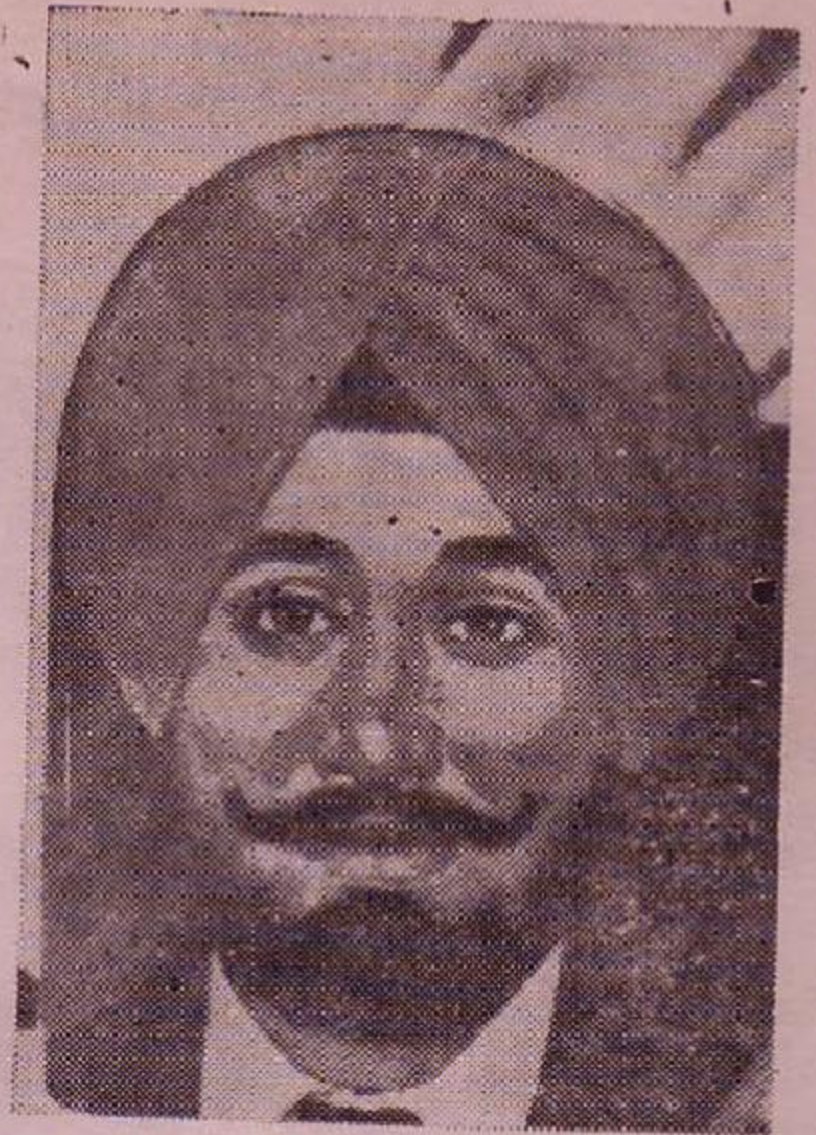
ਸੰਪਾਦਕ : ਮਾਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਾਲੀ

ਕੀਮਤ : 4 ਰੁਪਏ

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸ਼ਹੀਦੀ ਅੰਕ

ਥੋਨੂੰ ਮਿਲੂ ਹੁੰਗਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚੋਂ,
ਮੁੱਢ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਤੁਸੀਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ।

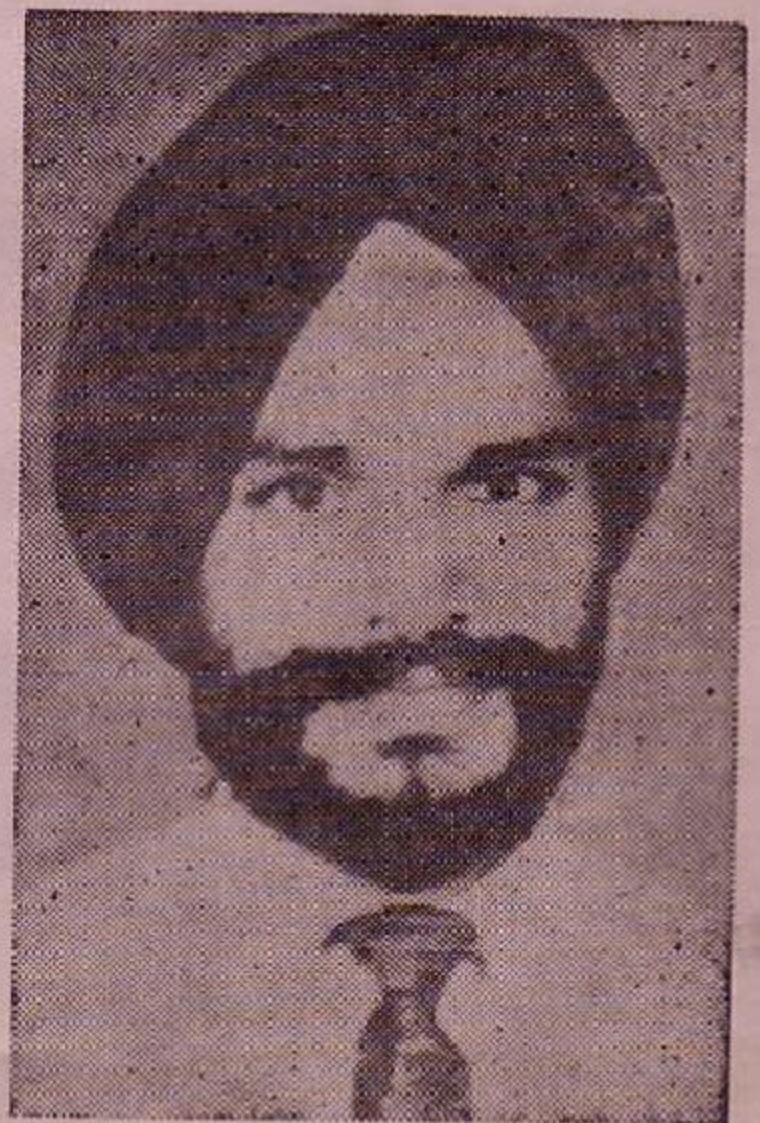
ਸਹੁੰ ਖਾਂਦੇ ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਜਵਾਨੀਆਂ ਦੀ,
ਮੁੱਲ ਤਾਰਾਂਗੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦਾ ॥

ਕਰਨੀ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸ਼ਹੀਦ-(ਭਾਈ) ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਲਾਡਲਾ ਸ਼ਹੀਦ-(ਭਾਈ) ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ

ਦਰਵੇਸ਼ ਸ਼ਹੀਦ-(ਭਾਈ) ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ

12

ਮਾਸਿਕ

ਮਾਸਿਕ ਪਤਰ

ਮਾਸਿਕ ਪਤਰ

ਮਾਸਿਕ ਪਤਰ

ਮਾਸਿਕ ਪਤਰ

ਮਾਸਿਕ ਪਤਰ

ਮਾਸਿਕ ਪਤਰ

ਮਾਸਿਕ ਪਤਰ (12)

ਮਾਸਿਕ ਪਤਰ (12)

ਮਾਸਿਕ ਪਤਰ (12)

“ਉਹ ਓਹੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜੋ ਫਰੰਗੀਆਂ ਨੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਸੀ”

ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਜੁਲਮ ਤੇ ਧੌਕੇਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜੁਝਾਰ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਮੁਗਲਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਜੁਲਮਾਂ ਦਾ ਆਰਾ ਇਕ ਸਦੀ ਭਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸਿਦਕ ਪਰਖਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਸਦੀ ਭਰ ਪੰਜਾਬ ਫਰੰਗੀਆਂ ਦੇ ਜੁਲਮਾਂ ਦੀ ਭੱਠੀ ‘ਚ ਤਪਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਸ ਮਕਰ ਤੇ ਧੌਖੇ ਦਾ ਸੁਆਦ ਸਾਨੂੰ ਕੋਟੋਲਿਆ ਦੀ ਔਲਾਦ ਹੱਥੋਂ ਚੱਖਣਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਪਿਛਲੇ ਇਤਿਹਾਸ ‘ਚੋਂ ਮਿਸਾਲ ਮਿਲਣੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ।

ਫਾਂਸੀ ਦਾ ਫੰਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਰਿਆਂ ਲਈ ਕੋਈ ਓਪਰਾ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਸਿਦਕ ਦਾ ਵਾਰ ਵਾਰ ਇਮਤਿਹਾਨ ਲਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਿਦਕ ਨੇ ਹਰ ਵਾਰ ਜੱਲਾਦਾਂ ਨੂੰ ਅਦੁੱਤੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਲੁੱਟਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ। ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ, ਸ਼ਹੀਦ ਮਦਨ ਲਾਲ ਢੀਂਗਰਾ, ਸ਼ਹੀਦ ਉਧਮ ਸਿੰਘ ਸੁਨਾਮ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਦਰਜਨਾਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਨੇ ਹੱਕ ਤੇ ਸੱਚ ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਗੁੰਜਾਉਂਦਿਆਂ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਫੰਧੇ ਨੂੰ ਗਲਾਂ ‘ਚ ਪਾਇਆ। ਪਰ ਦਿਲ ਦੇ ਕਾਲੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਫਰੇਬ ਤੇ ਕਮੀਨਗੀ ਦੀ ਜੋ ਖੇਡ ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ‘ਚ ਖੇਡੀ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਿਸਾਲ ਆਪ ਹੈ।

ਜੁਲਮ ਤੇ ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਦੀਆਂ ਨੀਹਾਂ ‘ਤੇ ਉਸਰੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਾਜ ਕੋਲੋਂ। ਉਸ ਪਾਪੀ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਨੀਹਾਂ ਪੁੱਟਣ ਲਈ ਨਿਤਰੇ ਜੁਝਾਰੂਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਰਹਿਮ ਤੇ ਇਨਸਾਫ ਦੀ ਝਾਕ ਰੱਖਣੀ ਫਜ਼ੂਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਫਰੰਗੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਰਾਦਿਆਂ ਬਾਰੇ ਕਦੇ ਵੀ ਲੁਕ-ਲਕੋਅ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖਿਆ। ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਫਾਂਸੀ ਕੇਸ ਨਹੀਂ ਜਿਸਦੀ ਉਹਨਾਂ ਕਾਰਵਾਈ ਇਸ ਹੱਦ ਤਕ ਗੁਪਤ ਰੱਖੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਤਰੀਕ ਬਾਰੇ ਇਸ ਕਦਰ ਓਹਲਾ ਰੱਖਿਆ ਹੋਵੇ। ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ‘ਚ ਫਰੰਗੀਆਂ ਨੇ ਜੋ ਜਾਹਰਾ ਫਰੇਬ ਤੇ ਕਮੀਨਗੀ ਦਿਖਾਈ ਸੀ, ਸ਼ਹੀਦ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੂੰ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਖੁਰਦ-ਖੁਰਦ ਕਰਨ ਦੀ ਜੋ ਘਿਨਾਉਣੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਉਸ ਬਦਲੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅੱਜ ਤੱਕ ਫਿਟਕਾਰਾਂ ਪੈ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀਆਂ ਜੰਜੀਰਾਂ ‘ਚ ਜਕੜੀ ਬੈਠੇ ‘ਕਾਲੇ ਫਰੰਗੀਆਂ’ ਨੇ ਤਾਂ ਸ਼ਹੀਦ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨਾਲ ਵੇਰ ਪੁਗਾਉਣ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ‘ਚ ਆਪਣੇ ਗੋਰੇ ਉਸਤਾਦਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਤ ਪਾ ਦਿੱਤਾ।

ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅੰਦਰ ਇਹ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਮੁਕੱਦਮਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ‘ਚ ਗੁਪਤ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਜੇਲ੍ਹ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਚਾਰਦੀਵਾਰੀ ਅੰਦਰ, ‘ਗੋਲੀ ਪਰੂਫ’ ਪਰਦਿਆਂ ਦੇ ਓਹਲੇ ਹੇਠ 50 ਮਹੀਨੇ ਇਨਸਾਫ ਦਾ ਝੂਠਾ ਡਰਾਮਾ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ। ਅਦਾਲਤੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦੁਆਲੇ ਭੇਦ ਦੇ ਐਨੇ ਸੰਘਣੇ ਪਰਦੇ ਤਾਣੇ ਰੱਖੇ ਸਨ ਕਿ ਬਾਹਰ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਭਾਵ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਨਿਕਲਣ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ।

ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅੰਦਰ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸੀ ਜਦ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਤਰੀਕ ਬਾਰੇ ਐਨਾ ਧੌਖੇ-ਭਰਿਆ ਓਹਲਾ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। 12 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਜਦ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਕਾਲੇ ਵਰੰਟਾਂ ‘ਤੇ ਦਸਖਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਤਰੀਕ 19 ਅਕਤੂਬਰ 1988 ਮਿਥੀ ਗਈ ਤਾਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਐਨ ਆਖਰੀ ਪਲਾਂ ਤਕ ਬਾਹਰ ਭਿਣਕ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਹ ਇਹ ਭੇਦ ਕੁੱਝ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਉਦਮ ਸਦਕਾ ਹੀ ਬਾਹਰ ਆ ਸਕਿਆ। ਦੂਸਰੀ ਵਾਰ ਜਦ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਤਰੀਕ ਦੋ ਦਸੰਬਰ ਮਿਥੀ ਗਈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਸੂਹ 48 ਘੰਟੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਕੁੱਝ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਸਦਕੇ! ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਨੇ ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਪੀਲ 23 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਨਾਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸੇ ਦਿਨ ਹੀ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਗਵਰਨਰ ਨੇ ਕਾਲੇ ਵਰੰਟਾਂ ‘ਤੇ ਦਸਖਤ ਕਰਕੇ ਫਾਂਸੀ ਦਾ ਇਨ ਨਿਸ਼ਚਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਚੌਰ-ਆਦਤ ਮੁਜਬ ਹਫਤਾ ਭਰ ਇਹ ਭੇਦ ਆਪਣੇ ਢਿੱਡ ਅੰਦਰ ਹੀ ਲਕੋਈ ਰੱਖਿਆ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਨਾ ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਕੀਲਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝੀ। ਇਹੋ ਕਾਂਡ ਆਖਰੀ ਵਾਰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਗਿਆ। ਜਦ ਸੈਸ਼ਨ ਜੱਜ ਨੇ ਤੀਜੀ ਤੇ ਆਖਰੀ ਵਾਰ 2 ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਕਾਲੇ ਵਰੰਟਾਂ ‘ਤੇ ਦਸਖਤ ਕੀਤੇ ਤਾਂ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਤਰੀਕ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗ ਰਿਹਾ। ਜੇਲ੍ਹ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸਿਰਫ ਏਨੀ ਗੱਲ ਕਹਿ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਫਾਂਸੀ ਲਈ “ਵਾਹਵਾ” ਸਮਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਪਰ ਇਹ “ਵਾਹਵਾ ਸਮਾਂ” ਹੈ ਕਿੰਨਾ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਬੁਲ੍ਹ ਸਿਉਂ ਰੱਖੇ ਸਨ। ਆਮ ਵਿਚਾਰ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਕਾਲੇ ਵਰੰਟ ‘ਤੇ ਦਸਖਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 7 ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਵਕਫਾ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲੇਗਾ। ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਤਰਫੋਂ ਮੁਕੱਦਮਾ

ਲੜ ਰਹੀ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਫਾਣੀ ਜੇਠਮਲਾਨੀ ਨੂੰ 4 ਤਰੀਕ ਦੀ ਸਵੇਰ ਤੱਕ ਇਹ ਪੱਕੀ ਆਸ ਸੀ ਕਿ ਹਾਕਮ ਐਂਡੀ ਕਾਹਲੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਮੋਹਲਤ ਜ਼ਰੂਰ ਨਸੀਬ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਰ ਫਾਣੀ ਜੇਠਮਲਾਨੀ ਦੀ ਉਮੀਦ ਝੂਠੀ ਨਿਕਲੀ। ਉਸਨੂੰ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਵਸੀ ਕਮੀਨਗੀ ਬਾਰੇ ਸ਼ਾਇਦ ਪੂਰਾ ਅਹਿਸਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਚਾਰ ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਜਾਕੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਦੇ ਜਨੂੰਨ 'ਚ ਐਨ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹਾਕਮ, ਸਿੱਖ ਭਾਈ-ਚਾਰੇ ਦੀ ਗੈਰਤ ਦਾ ਚਿਨ੍ਹ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਿਰਲੱਥ ਯੋਧਿਆਂ—ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ 6 ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਹੀ ਫਾਂਸੀ 'ਤੇ ਲਟਕਾ ਦੇਣ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰੀ ਬੈਠੇ ਹਨ।

ਭਾਰਤੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਕਮੀਨਗੀ

ਹੱਦ-ਬੰਨੇ ਟੱਪ ਗਈ

ਪਰ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਕਮੀਨਗੀ ਏਥੇ ਹੀ ਆ ਕੇ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਗਈ। ਕਾਲੇ ਫਰੰਗੀਆਂ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰਲੀ ਫਿਰਕੂ ਮੈਲ ਨੇ ਅਜੇ ਠੀਚਪੁਣੇ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਪਤਾਲ-ਛੁੰਘਾਣਾਂ ਛੂਹਣੀਆਂ ਸਨ।

ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਕੇ-ਸਨਬੰਧੀਆਂ ਨੇ ਹੁਣ ਇਸ ਸੱਚ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕੌੜੀ ਘੁੱਟ ਭਰ ਕੇ ਪੀ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਪੱਥਰ-ਦਿਲ ਹਾਕਮ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ 'ਤੇ ਲਟਕਾ ਕੇ ਹੀ ਦਮ ਲੈਣਗੇ। ਹੁਣ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਹੀ ਤਮੰਨਾਵਾਂ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਇੱਕ, ਆਪਣੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨਾਲ ਆਖਰੀ ਮਿਲਣੀ; ਅਤੇ ਦੂਜਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮਿਰਤਕ ਦੇਹਾਂ ਦਾ ਆਪਣੀ ਧਾਰਮਿਕ ਸ਼ਰਧਾ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਸੰਸਕਾਰ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਢੀਆਂ ਸੁਟਾਂ ਹੁਣ ਇਸ ਪਾਸੇ ਇਕਾਗਰ ਕਰ ਲਈਆਂ ਸਨ। ਕੋਟੱਲਿਆ ਦੀ ਔਲਾਦ ਪੱਥਰ-ਦਿਲ ਕਿੰਨੀ ਹੈ, ਇਹ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ 50 ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਅਰਸੇ ਦੌਰਾਨ ਖੂਬ ਜਾਣ ਲਿਆ ਸੀ! ਪਰ ਇਹ ਠੀਚ-ਦਿਲ ਕਿੰਨੀ ਹੈ, ਇਹ ਜਾਨਣਾ ਸ਼ਾਇਦ ਅਜੇ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਬਾਕੀ ਸੀ!!

5 ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ, ਜਦ ਮੌਤ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦੇ ਐਨ ਕਰੀਬ ਆ ਢੁੱਕੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਕੇ-ਸਨਬੰਧੀ, ਆਪਣੇ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਦੇ ਹੜ੍ਹ ਨੂੰ ਸਥਰ ਦਾ ਬੰਨ੍ਹ ਲਾਈ, ਆਖਰੀ ਮਿਲਣੀ ਲਈ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਦੁਆਰ ਮੂਹਰੇ ਜੁੜਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਜਾਮ ਪੀਣ ਜਾ ਰਹੇ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੀ ਕਿਸ ਨਾਲ, ਕਿੰਨੀ ਜਿਗਰੀ ਸਾਝ ਹੈ, ਚੋਰ-ਦਿਲ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਖੋਹਕੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਲੈ ਲਿਆ ਸੀ। ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਗਿਰਤ ਅੱਖ ਨੇ, ਆਖਰੀ ਮਿਲਣੀ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਸਕੇ-ਸਨਬੰਧੀਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ 'ਚ ਦਰਜ ਹਰ ਇਕ ਨਾਉ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁੰਘਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਬੜੇ ਹੀ

ਚੰਦਰੇ ਤੇ ਮਨਮਾਨੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੁੱਝ ਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਇਨਕਾਰ ਦੀ ਸਿਆਹੀ ਫੇਰ ਦਿੱਤੀ। ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਇਸ ਮਨਮਾਨੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੁਪਤਨੀ ਬੀਬੀ ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਅਜੇ ਕੁੱਝ ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਫੋਟੋ ਰੱਖ ਕੇ ਅਨੰਦ-ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਰਸਮ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਪਰ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਨਬੰਧ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬੀਬੀ ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਕੋਲੋਂ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਨਾਲ ਆਖਰੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦਾ ਉਹ ਹੱਕ ਵੀ ਖੋਹ ਲਿਆ ਜਿਸ ਦੀ ਰੀਝ ਉਹ ਕਈ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਮਨ ਦੀਆਂ ਹੁਸੀਨ ਯਾਦਾਂ 'ਚ ਪਾਲਦੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ।

ਜਦ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਆਖਰੀ ਇੱਛਾ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ

ਬੋਲੇ ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾ ਟਕਰਾਈ

ਪਰ ਏਥੇ ਹੀ ਬੱਸ ਨਹੀਂ ਸੀ! ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਅੰਦਰ ਰਿਝ ਰਹੀ ਫਿਰਕੂ ਜ਼ਹਿਰ ਨੇ, ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਅੰਤਾਂ ਦੀ ਪੀੜ ਸ਼ਹਿ ਰਹੇ ਸਿੱਖ ਹਿਰਦਿਆਂ ਉਤੇ ਅਜੇ ਹੋਰ ਕਸਵੇਂ ਡੰਗ ਮਾਰਨੇ ਸਨ!

5 ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਆਖਰੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦੌਰਾਨ ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇਹ ਅੰਤਮ ਇੱਛਾ ਜ਼ਾਹਰ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੀ ਮਿਰਤਕ ਦੇਹ ਉਸਦੇ ਜੱਦੀ ਪਿੰਡ (ਮੁਸਤਫਾਬਾਦ) ਲਿਜਾਈ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਥੇ ਇਸ ਦਾ ਸਿੱਖ ਮਰਿਆਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਅੰਤਮ ਸੰਸਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ। ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਅਹਿਸਾਸ ਸੀ ਕਿ ਬਦਨੀਤੇ ਹਾਕਮ ਉਸਦੀ ਮਿਰਤਕ ਦੇਹ ਨੂੰ ਵਾਰਸਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ। ਇਸ ਲਈ, ਉਸ ਨੇ, ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਬਿਆਨ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅਸਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ (ਪਤਾਲਪੁਰੀ) ਵਿਖੇ ਜਲ-ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਖਾਹਸ਼ ਪ੍ਰਗਟਾਈ ਸੀ।

ਦੋਨੋਂ ਪਰਿਵਾਰ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਆਖਰੀ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਕ ਸਨ। ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ 5 ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਜੇਲ੍ਹ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਜੇਲ੍ਹ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਨੇ ਝੂਠੀ ਦਿਆਲਤਾ ਦਾ ਦਿਖਾਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਸਾਢੇ ਸੱਤ ਵਜੇ (ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਅੱਧਾ ਘੰਟਾ ਪਹਿਲਾਂ) ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਧਰ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਕੀਲ ਆਰ. ਐਸ. ਸੋਢੀ ਨੇ ਜੇਲ੍ਹ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਨੂੰ ਲਿਖੇ ਇਕ ਬੇਨਤੀ-ਪੱਤਰ 'ਚ ਇਹ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਵਕਤ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਦੇ ਹਿਤੈਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਖਦਸ਼ਾ ਸੀ ਕਿ ਮਨ ਦੇ ਕਾਲੇ ਹਾਕਮ, ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੈਰ-ਹਾਜ਼ਰੀ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਕੇ, ਅਜਿਹੀਆਂ ਗਲਤ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਛਪਵਾਉਣ ਤੇ ਧੁਮਾਉਣ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ।

ਜਿਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਠੇਸ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੀ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਲਈ, ਉਹ, ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਖੁਦ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਕੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਕਪਟੀ ਮਨਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਭਾਂਜ ਦੇਣ ਦੀ ਇਛਾ ਰਖਦੇ ਸਨ।

ਪਰ 50 ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਕੋੜੇ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਨੀਚਪੁਣੇ ਦਾ ਪੂਰਾ ਭੇਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ 'ਚ ਅਜੇ ਹੋਰ ਵੱਧ ਕੋੜੇ ਸਬਕ ਹਾਸਲ ਕਰਨੇ ਬਾਕੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਵਚਨ ਮੁਤਾਬਕ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ 6 ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਸਮੇਤ ਸਾਢੇ ਸੱਤ ਵਜੇ ਤੋਂ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਲ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਤੋਂ ਲਗਭਗ ਅੱਧਾ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰ, ਜੇਲ੍ਹ ਰੋਡ ਦੀ ਪੂਰਬੀ ਬਾਹੀ 'ਤੇ, ਲਾਜਵੰਤੀ ਚੌਂਕ 'ਚ ਹੀ ਡੱਕ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਜੇਲ੍ਹ ਰੋਡ ਦੇ ਦੋਨੋਂ ਸਿਰਿਆਂ—ਲਾਜਵੰਤੀ ਚੌਂਕ ਤੇ ਹਰੀਨਗਰ ਚੌਂਕ 'ਤੇ ਪੁਲਸੀ ਧਾੜਾਂ ਨੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਨਾਕੇ ਲਾ ਰੱਖੇ ਸਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਜੇਲ੍ਹ ਹੀ ਚਾਰ-ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਪੁਲਸੀ ਘੇਰੇ 'ਚ ਵਲ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਜਦ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜੇਲ੍ਹ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੱਲ੍ਹ ਵਾਲਾ ਵਚਨ ਚੇਤੇ ਕਰਾਇਆ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਪੱਥਰ ਵਰਗਾ ਜੁਆਬ ਸੁਣਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਕਿ “ਅਫਸੋਸ, ਤੁਸੀਂ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ।”

ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਿੰਨਤਾਂ-ਤਰਲੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਾ ਆਏ। ਸੂਈ ਦੀ ਘੜੀ ਨਿਰੰਤਰ ਅੱਗੇ ਵਧ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਬੱਸ ਕੁੱਝ ਹੀ ਮਿੰਟਾਂ ਅੰਦਰ ਫਾਂਸੀ ਦਾ ਫੰਧਾ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦੇ ਗਲਾਂ 'ਚ ਪੈ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਜਦ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਸ਼ਾਨਾਮੱਤਾ ਕਾਂਡ ਰਚਣ ਜਾ ਰਹੇ ਸਿਦਕੀ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੂੰ ਕਾਲ ਕੋਠੜੀਆਂ 'ਚੋਂ ਕੱਢਕੇ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਤਖਤੇ ਵੱਲ ਲਿਜਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਬਾਹਰ, ਕੁੱਝ ਸੈਂਕੜੇ ਮੀਟਰਾਂ ਦੀ ਦੂਰੀ 'ਤੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਕੇ-ਸਨਬੰਧੀ, ਕੜਾਕੇ ਦੀ ਸਰਦੀ ਤੇ ਵਰ੍ਹਦੇ ਮੀਂਹ ਅੰਦਰ, ਸੰਗੀਨਾਂ ਦੀ ਵਾੜ 'ਚ ਘਿਰੇ, ਬੇਵਸੀ 'ਚ ਤੜਫ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਪੁਲਸ ਨੇ ਉਸਦੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਸਮੇਤ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਸੀਸ ਗੰਜ ਵਿਖੇ ਹੀ 'ਕੈਦ' ਕਰ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਅੱਠ ਵੱਜਣ 'ਚ ਸੱਤ ਮਿੰਟ ਬਾਕੀ ਸਨ ਕਿ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਬਰ ਦਾ ਬੰਨ੍ਹ ਟੁੱਟ ਗਿਆ। ਉਸਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਉਛਾਲਾ ਖਾਧਾ ਕਿ ਉਹ ਇਕ ਦਮ, ਬੇਕਾਬੂ ਹੋਇਆ ਜੇਲ੍ਹ ਵਲ ਦੌੜ ਉਠਿਆ। ਪਰ ਪੁਲਸੀ ਧਾੜਾਂ ਨੇ ਉਸਦੇ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦੇ ਸਾਰੇ ਯਤਨ ਨਾਕਾਮ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਉਸਨੇ ਕੰਬਦੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ “ਸ਼ਹੀਦ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਅਮਰ ਰਹੇ” ਅਤੇ “ਜੋ ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ” ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਠੀਕ ਉਸੇ ਸਮੇਂ, ਜੇਲ੍ਹ ਦੀ ਚਾਰ ਦੀਵਾਰੀ ਅੰਦਰੋਂ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੀਆਂ ਗੂੰਜਾਂ ਪੈ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਤਖਤੇ ਤੋਂ “ਜੋ ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ” ਦੇ

ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ ਗੋਲੀਆਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾ ਕੇ ਕੋਈ ਪਾਪ ਜਾਂ ਗੁਨਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸਗੋਂ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਜੁਲਮਾਂ ਤੇ ਪਾਪਾਂ ਤੋਂ ਸਤਕੇ ਗੁੱਸੇ ਤੇ ਬਦਲੇ ਦੀ ਉਸੇ ਭਾਵਨਾ ਤਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਭਾਵਨਾ ਨੇ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮੱਸੇ ਰੰਘੜ ਦਾ ਸਿਰ ਵੱਢ ਲਿਆਉਣ, ਸ਼ਹੀਦ ਉਧਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਡਵਾਇਰ ‘ਤੇ ਗੋਲੀ ਦੀ ਸ਼ਿਸ਼ਤ ਸੇਧਣ, ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਸਾਂਡਰਸ ਦੀ ਦੇਹ ਛਲਣੀ ਕਰ ਸੁੱਟਣ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਮਦਨ ਲਾਲ ਚੀਂਗਰੇ ਨੂੰ ਲਾਰਡ ਕਰਜਨ ਵਿਲੀ ਨੂੰ ਫੁੰਡਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਧੱਖੇ ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ, ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਹੁੰਦੀ ਲੋਕ ਇਨਸਾਫ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਨਾਂ ਤਾਂ “ਹਤਿਆਰੇ” ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ‘ਮੁਜਰਿਮ’। ਲੋਕ ਇਨਸਾਫ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਹਕੂਮਤੀ ਤਾਕਤ ਤੇ ਜੁਲਮ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਨੂੰ ਚਕਨਾਚੂਰ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਰਦਾਰ ਦੀ ਉੱਚਤਾ ਤੇ ਸੁੱਚਤਾ ਨੂੰ ਬੁਲੰਦ ਕਰਨ ਦਾ ਜੱਸ ਤੇ ਨਾਮਣਾ ਹੀ ਖੱਟਿਆ ਹੈ।

[ਫਾਂਸੀ ਕੇਸ ਪ੍ਰੋਟੋਕੋਲ ਕਮੇਟੀ]

ਜੈਕਾਰੇ ਗੂੰਜ ਰਹੇ ਸਨ। ਜਿਉਂ ਹੀ ਘੜੀ ਨੇ ਅੱਠ ਵਜਾਏ ਤਾਂ ਸ਼ਹੀਦ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਤਨੀ (ਜਸਬੀਰ ਕੌਰ) ਤੇ ਭੈਣ (ਕੁਲਵੰਤ ਕੌਰ) ਨੇ ਇਕ ਦੂਜੀ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੀ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਸਮਝਣ 'ਚ ਕੋਈ ਦੇਰ ਨਾ ਲਗੀ। ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਰੋਕੇ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਦੀ ਛੱਲ ਅੱਖਾਂ ਥਾਣੀਂ ਵਹਿ ਤੁਰੀ। ਹਮਦਰਦੀ ਨਾਲ ਭਿੱਜੇ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਦੇ ਅੱਥਰੂ ਪੂੰਝੇ ਅਤੇ ਭੂਆ ਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੱਤਾ। ਮੌਕੇ ਤੇ ਹਾਜ਼ਰ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਬੀਬੀ ਜਸਵੀਰ ਕੌਰ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਰੋਹ ਤੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਦਗ ਉਠਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਬਿਫਰੀ ਹੋਈ ਸ਼ੀਹਣੀ ਵਾਂਗ ਅੱਗੇ ਵਧ ਕੇ ਪੁਲਸੀ ਜੱਲਾਦਾਂ ਉੱਤੇ ਕੜਕੀ, “ਮੇਰੇ ਗੋਲੀ ਮਾਰੋ! ਮੈਨੂੰ ਫਾਹੇ ਲਾ ਦਿਓ!! ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਸਾਡੀ ਅਮਾਨਤ ਤਾਂ ਦੇ ਦਿਓ!!! ਇਹ ਉਹੀਓ ਕੁਝ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜੋ ਫਰੰਗੀਆਂ ਨੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਸੀ।”

ਦੁੱਖ ਦੀ ਚੋਂਭ ਨੇ ਬੀਬੀ ਜਸਵੀਰ ਕੌਰ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਕਿੱਡਾ ਵੱਡਾ ਸੱਚ ਬੁਲਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

—ਤੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਫਿਰਕੂ ਜ਼ਹਿਰ ਰਿਝਦੀ ਰਹੀ।

ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੇ ਹਸਰਤ ਤੇ ਮੋਹ-ਭਿਜੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਜੇਲ੍ਹ ਵੱਲ ਟਿੱਕ ਟਿੱਕੀ ਲਗਾ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਉਹ ਸਮਝ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਭਾਣਾ ਬੀਤ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਫਿਰਕੂ ਜ਼ਿੰਦ ਪੁਗਾ ਲਈ ਸੀ। ਪਰ ਸ਼ਾਇਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੀਨੇ ਅਜੇ ਵੀ ਠੰਢ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਈ। ਇਸ ਫਿਰਕੂ ਦੌੜ

ਪਿਆਸ ਬੜੀ ਚੰਦਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਇੰਦਰਾ ਦੇ ਕਤਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਿੱਲੀ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਅੰਦਰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮਾਸੂਮ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਖੂਨ ਦੀਆਂ ਘਰਾਲਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬੁਝੀ। ਅਤੇ ਹੁਣ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਲੈ ਲੈਣ ਉਪਰੰਤ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਟਿਕਾਅ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਆਪਣੀ 'ਅਮਾਨਤ' ਸਮਝ ਰਹੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਉਮੀਦ ਬੱਝੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਫਿਰਕੂ ਦੌਤ ਨੇ ਉਸ ਅਨਮੋਲ 'ਅਮਾਨਤ' ਨੂੰ ਵੀ ਨਿਗਲ ਲੈਣ ਦੀਆਂ ਕਪਟੀ ਵਿਉਂਤਾਂ ਬਣਾ ਰੱਖੀਆਂ ਸਨ।

ਭਾਈ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪੁਲਸ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਤਕਰਾਰ ਕਰੀਂ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਆਪਣੇ ਸ਼ਹੀਦ ਪਿਤਾ ਦੀ ਮਿਰਤਕ ਦੇਹ ਲੈਣ ਲਈ ਕਾਹਲਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਤਕਰੀਬਨ ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ ਦੀ ਅੜਫਸ ਮਗਰੋਂ ਪੁਲਸ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇੱਕ ਗੱਡੀ 'ਚ ਬਿਠਾਕੇ ਨੇੜਲੇ (ਹਰੀ ਨਗਰ) ਠਾਣੇ ਲੈ ਗਈ। ਉਥੇ ਉਸਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਪੁਲਸ ਅਫਸਰ (ਡਿਪਟੀ ਪੁਲਸ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ) ਮਿਲਿਆ ਜਿਸਨੇ ਹਮਦਰਦੀ ਭਰੇ ਲਹਿਜੇ 'ਚ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ 'ਭਲਿਆ ਲੋਕਾ! ਦੇਖੋ ਖੜ੍ਹਾ ਕੀ ਕਰਦੇ! ਲਾਸ਼ ਤਾਂ ਕੀ ਅਗਲਿਆਂ ਤੈਨੂੰ ਅਸਥੀਆਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੇਣੀਆਂ। ਸਰਕਾਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅੱਜ ਹੀ ਜਲ ਪਰਵਾਹ ਕਰ ਦੇਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਤੇ ਇੰਤਜਾਮ ਕਰੀ ਬੈਠੀ ਹੈ। ਜਾਹ ਕੋਈ ਕਾਨੂੰਨੀ ਚਾਰਾਜੋਈ ਕਰ।'

ਜੱਜ ਕਠਪੁਤਲੀਆਂ ਵਾਂਗ ਨੱਚੇ

ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠੋਂ ਜ਼ਮੀਨ ਨਿਕਲ ਗਈ। ਉਹ ਤਾਂ 5 ਤਾਰੀਖ ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਚਾਰ ਵਜੇ ਤੱਕ ਵੀ ਇਹ ਪੱਕੀ ਉਮੀਦ ਲਾਈ ਬੈਠਾ ਸੀ ਕਿ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਨਿਆਂ ਕਰੇਗੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਵਕੀਲ ਸਮੇਤ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਦੀਆਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਹੀ ਬਾਰਸ਼ੁਖ ਸਖਸੀਅਤਾਂ ਤੇ ਇਨਸਾਫ਼ਪਸੰਦ ਤਾਕਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਉਠਾਈ ਇਨਸਾਫ਼ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਅਣਸੁਣੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਭਾਵੇਂ 50 ਮਹੀਨਿਆਂ 'ਚ ਉਸਨੇ ਸੈਸ਼ਨ ਜੱਜ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਤੱਕ ਸਾਰੀਆਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦਾ ਚੱਜ ਵਿਹਾਰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਖ ਪਰਖ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਯਕੀਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੀ ਜਾਣ-ਪਰਖ ਲਈ ਸੀ ਕਿ ਅਦਾਲਤਾਂ 'ਚ ਫੈਸਲੇ ਇਨਸਾਫ਼ ਦੇ ਤਕਾਜ਼ਿਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ 'ਫ਼ੁਰਦੇ ਨੂੰ ਤਿਣਕੇ ਦੇ ਸਹਾਰੇ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮੱਧਮ ਜਿਹੀ ਆਸ ਲਗਾਤਾਰ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਰਹੀ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਜਦ 16 ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਇੱਕ ਸੀਵਿਲ ਥੀਜ਼ ਨੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਦੁਆਰਾ ਭਾਈ

ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਨਸਾਫ਼ ਦੀ ਅਪੀਲ (ਇਹ ਗੱਲ ਪਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨੋਟ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਅੱਗੇ ਰਹਿਮ ਦੀ ਅਪੀਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਇਨਸਾਫ਼ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਕੋਈ ਜੁਰਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ) ਰੱਦ ਕਰਨ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਉੱਤੇ ਕਨੂੰਨੀ ਉਜ਼ਰ ਉਠਾਉਂਦਿਆਂ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਨੂੰ ਇਸ ਅਪੀਲ ਉੱਤੇ ਮੁੜ ਗੌਰ ਫ਼ਰਮਾਉਣ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ ਤਾਂ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਹ ਉਮੀਦ ਹੋਰ ਵੀ ਚਮਕ ਉਠੀ ਸੀ। ਚਮਕਦੀ ਵੀ ਕਿਉਂ ਨਾ, ਉਸ ਦਿਨ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਹੰਢੇ-ਵਰਤੇ ਵਕੀਲ (ਰਾਮ ਜੇਠਮਲਾਨੀ) ਨੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਅੱਗੇ ਹੀ ਹਿੱਕ ਥਾਪੜਦਿਆਂ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹਿ ਮਾਰੀ ਸੀ ਕਿ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਇਸ ਇਤਿਹਾਸਕ ਫੈਸਲੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵਿਸਵਾਸ ਬੱਝ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਅੰਦਰ ਸਾਰੀਆਂ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ ਦੇ ਹਿਤ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜੇਠਮਲਾਨੀ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਬੋਝੀ ਜਿਹੀ ਵਧਵੀਂ ਤੇ ਹੱਛੀ ਲੱਗੀ ਸੀ (ਕਿਉਂਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਜੂਨ 84, ਨਵੰਬਰ 84 ਅਤੇ ਬਿਦਰ ਆਦਿ ਅੰਦਰ ਵਾਪਰਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੋਰਠ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਨੰਗੀ ਚਿੱਟੀ ਫਿਰਕੂ ਕਤਲੋਗਾਰਦ ਤੇ ਦਹਿਸ਼ਤ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ ਹੀ, ਸੈਂਕੜੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕਤਲਾਂ ਲਈ ਜੁੰਮੇਵਾਰ ਹਿੰਦੂ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤ ਅਨਸਰਾਂ ਨੂੰ ਹਕੂਮਤੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਦੀ ਨੰਗੀ ਸ਼ਹਿ ਤੇ ਓਟ ਮਿਲ ਰਹੀ ਸੀ; ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ, ਜਿਸ ਢੰਗ ਨਾਲ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਜਾਣੇ-ਪਛਾਣੇ ਕਾਤਲਾਂ ਨੂੰ ਵਜ਼ਾਰਤੀ ਕੁਰਸੀਆਂ ਦੇ ਇਨਾਮਾਂ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜ਼ ਛੱਡਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜੇਠਮਲਾਨੀ ਦਾ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਫਬਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਭਾਰਤ ਅੰਦਰ ਘੱਟਗਿਣਤੀਆਂ ਦੇ ਹਿਤ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਹਿਫੂਜ਼ ਹਨ) ਪਰ ਉਹ ਜੇਠਮਲਾਨੀ ਦੇ ਅਹਿਸਾਨ ਹੇਠ ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਦਬਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਨਾ ਗੋਲਿਆ। ਨਾਲੇ ਘੱਰ ਬਿਪਤਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਜਦ ਉਸਦੇ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੇ ਉਸਦੀ ਬਾਤ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੁੱਛੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਤੱਕ ਲਈ ਸੀ ਰਾਮ ਜੇਠਮਲਾਨੀ ਵਰਗੇ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ ਸੀ, (ਦੇਸ਼ ਭਰ ਅੰਦਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਤੇ ਅਮੀਰ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਅੰਦਰ ਸਾਲ ਭਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਰਸੇ ਲਈ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਨੇ ਹਕੂਮਤੀ ਕੁਰਸੀਆਂ ਦੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਵੀ ਲੁੱਟੇ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਹੱਦ ਦਰਜੇ ਦੀ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਤੇ ਹਕੂਮਤੀ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਰਹੇ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਬਾਂਹ ਫੜਨ ਦਾ ਚੇਤਾ ਨਾ ਆਇਆ!) ਤਾਂ ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਜੇਠਮਲਾਨੀ ਵਰਗੇ ਲੋਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਨੁਕਤਾਚੀਨ

ਹੋਣਾ ਗੈਰ-ਕੁਦਰਤੀ ਜਿਹਾ ਲਗਦਾ ਸੀ। ਪੈਰ, ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ, ਆਪਣੇ ਤਜਰਬੇ 'ਚੋਂ, ਹੇਠਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਉਪਰ ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਸਮੇਤ ਸਮੁੱਚੀ ਰਾਜ-ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਨੂੰ ਜਿੰਨੇ ਪੱਖਪਾਤੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਦੇਖਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਸ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਉਸਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਜੋ ਗਿਲਾਨੀ ਭਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੀ ਤੈਅ ਜੰਮ ਗਈ ਸੀ, ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੈਲੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੇ ਮਿਟਣ ਦੀ ਇਕ ਆਸ ਜਿਹੀ ਬੱਝ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ, ਅਰੁਨ ਸੋਰੀ (ਇਕ ਮੰਨਿਆ-ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਰਾਜੀਵ-ਵਿਰੋਧੀ ਪੱਤਰਕਾਰ) ਮੁਤਾਬਕ 5 ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ, ਜਦ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਨੇ ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਤਰਫੋਂ ਦਾਇਰ ਕੀਤੀਆਂ ਕੁਝ ਬੜੀਆਂ ਹੀ ਅਹਿਮ ਤੇ ਨਾਜ਼ਕ ਅਪੀਲਾਂ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਆਖਰੀ ਫਤਵਾ ਸੁਣਾਉਣਾ ਸੀ, ਤਾਂ, ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬੜਾ ਹੀ ਆਸਵੰਦ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਦਿਨ ਜੋ ਕੁਝ 'ਇਨਸਾਫ਼ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਉਤਲੇ ਮੰਦਰ' (ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ) ਵਿਚ ਵਾਪਰਿਆ, ਉਸ ਨੇ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸ ਵਰਗੇ ਸਭਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਝੰਜੋੜਕੇ ਅਤੇ ਤੌੜ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਧਿਰ, ਆਪਣੇ ਮੁਵੱਕਿਲ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਫੰਧੇ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ, ਆਖਰੀ ਤਰਲੇ ਵਜੋਂ, ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਬੈਂਚ ਮੂਹਰੇ ਅਪੀਲਾਂ ਤੇ ਦਲੀਲਾਂ ਦੀ ਚਿਣਤੀ ਕਰੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਕਨੂੰਨੀ ਨੁਕਤਾ-ਨਜ਼ਰ ਤੋਂ ਦਲੀਲਾਂ ਐਨੀਆਂ ਠੋਸ ਤੇ ਵਜ਼ਨਦਾਰ ਸਨ ਕਿ ਦਲੀਲ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਨਾਮੁਮਕਿਨ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਤਾਂਹੀ ਹੁੰਦੀ ਜੇਕਰ ਫੈਸਲੇ ਕਨੂੰਨ ਤੇ ਦਲੀਲ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਕਰਨੇ ਹੁੰਦੇ! ਕੇਸ ਜਿਸ ਨਾਜ਼ਕ ਅਵਸਥਾ 'ਚ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਥੇ, -ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਜੱਜਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਕਨੂੰਨ ਤੇ ਇਨਸਾਫ਼ ਦਾ ਉਹਲਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦਿਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਜੱਜਾਂ ਦੀ ਬਜਾਇ ਦੁੱਕੀ ਦੇ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟਾਂ ਵਰਗਾ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਕਨੂੰਨ, ਦਲੀਲ ਤੇ ਅਪੀਲ ਸਭ ਭੁਲਾ ਛੱਡੇ ਸਨ। ਉਹ ਇਨਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਨਹੀਂ, ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਤਾਮੀਲ ਕਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਬਿਲਕੁਲ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਹੇਠਲੇ ਦਰਜੇ ਦਾ ਮਜਿਸਟਰੇਟ ਠਾਣੇਦਾਰ ਦੀ ਰਜ਼ਾ 'ਚ ਹਾਮੀ ਭਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਪੀਲਾਂ ਦਾਇਰ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਅਤੇ ਰੱਦ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹਨਾਂ 'ਚ ਕਨੂੰਨੀ ਦਮ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਦੇ ਦਫਤਰੋਂ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਹਦਾਇਤਾਂ ਆਈਆਂ ਸਨ। ਜੱਜ ਕੋਈ ਵਿਆਖਿਆ ਜਾਂ ਸਫ਼ਾਈ ਦੇਣ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰ ਰਹੇ। ਅਪੀਲ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਜੱਜ ਉਸਨੂੰ 'ਅਫਸੋਸ' (ਜੇਰੀ) ਕਹਿਕੇ ਝੱਟ ਰੱਦ

ਜਿਸ ਰਾਤ ਉਸਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਸੀ, ਉਸ ਰਾਤ 10 ਵਜੇ ਮੈਂ ਮੁਲਾਕਾਤ ਲਈ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਮਿਲਣ ਲਈ ਆਇਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਵਕਤ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਮੈਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਪਤਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਹਾਂ। ਤੁਸੀਂ ਘਬਰਾ-ਉਣਾ ਨਹੀਂ। ਜਦ ਮੈਂ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਤਖ਼ਤੇ ਵੱਲ ਜਾਵਾਂਗਾ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਜੈਕਾਰੇ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਸੁਣਨੀ ਮੇਰਾ ਇਹ ਸੁਨੇਹਾ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾ ਦੇਣਾ ਕਿ ਸ਼ਹਾਦਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਖੂਨ ਨਾ ਡੋਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਹਿੰਦੂ-ਸਿੱਖ ਏਕਤਾ ਬਣੀ ਰਹੇ। ਜਿਹੜੇ ਗਦਾਰ ਹਨ ਜਾਂ ਟਾਊਟ ਹਨ ਉਹ ਸੋਧੇ ਜਾਣ। ਅੰਤਮ ਮੁਲਾਕਾਤ ਸਮੇਂ ਵੀ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਲਾਲੀ ਭਖਦੀ ਸੀ।

ਤਰਲੋਕ ਸਿੰਘ ਪਿਤਾ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ
ਅਜੀਤ 15 ਜਨਵਰੀ 1989

ਕਰ ਦਿੰਦੇ। ਉਹ ਦਿਖਾਵੇ ਮਾਤਰ ਦੀ ਆਪਸੀ ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰਾ ਜਾਂ ਸੋਚ-ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ। 'ਅਫਸੋਸ' ਦਾ ਲਫਜ਼ ਵੀ ਉਹ ਐਵੇਂ ਮੂੰਹ-ਰਖਾਈ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਉਚਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਪਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ 'ਤੇ ਐਨੇ ਨਿਰਲੱਜਪੁਣੇ ਨਾਲ ਫੁੱਲ ਚੜ੍ਹਾਉਣ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਢਿਡੋਂ ਕੋਈ 'ਅਫਸੋਸ' ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਗੱਲ 5 ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਅਦਾਲਤੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦੀ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਬੈਂਚ ਨੇ ਆਖਰੀ ਅਰਜ਼ੀ ਉੱਤੇ ਆਖਰੀ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾਉਣ ਲਈ ਦੁਪਹਿਰ ਇੱਕ ਵਜੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਿਸ਼ਚਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਨਾਲ ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਦਾ ਆਖਰੀ ਨਿਰਣਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਾਂ ਮੌਤ ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲੇ ਬੋਲਾਂ ਦੀ ਬੇਤਾਬੀ ਨਾਲ ਉਡੀਕ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਇੱਕ ਵਜੇ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਹਮਦਰਦਾਂ ਦੇ ਕੰਨ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਕ ਸਨ। ਪਰ ਫੈਸਲੇ ਦਾ ਐਲਾਨ ਘੰਟੇ ਲਈ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਨਾਲ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਫੈਸਲੇ ਦੇ ਦਰੁਸਤ ਹੋਣ ਦੀ ਆਸ ਬੱਝ ਗਈ। ਬੜੀ ਮਾਨਸਿਕ ਖਿਚੋਤਾਣ 'ਚ ਉਹਨਾਂ ਇਕ ਘੰਟਾ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ। ਪਰ ਦੋ ਵਜੇ ਵੀ ਫੈਸਲਾ ਨਾ ਸੁਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਬੜੀ ਬੇਰਹਿਮ ਉਡੀਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੱਛੇ ਚਾਰ ਵਜੇ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦਾ ਬੈਂਚ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾਉਣ ਲਈ ਜੁੜਿਆ ਅਤੇ 'ਅਫਸੋਸ' ਦੇ ਉਸੇ ਰਸਮੀ ਉਚਾਰਨ ਨਾਲ ਅਪੀਲ ਰੱਦ ਕਰਨ ਦਾ ਫ਼ਰਮਾਨ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਮੀਦ ਤੋਂ ਉਲਟ ਫੈਸਲੇ ਨੇ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਝੰਜੋੜ ਸੁੱਟਿਆ ਸੀ। ਰੋਸ ਤੇ ਗਿਲਾਨੀ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਕੰਬ ਉਠਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਤੇ ਹੈਰਾਨੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਇਹੀ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾ-

ਉਣਾ ਸੀ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਡਰਾਮੇ ਤੇ ਤਿੰਨ ਘੰਟਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਪੈ ਗਈ ਸੀ? ਦੋਰੀ ਦਾ ਮਕਸਦ ਭਲਾ ਇਸ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਹੋਰ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਨਵੀਂ ਅਰਜੀ (ਰਿਟ) ਦਾਇਰ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੀ ਨਾ ਬਚੇ? ਕੀ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ, ਜੀਹਦੇ ਆਸਰੇ ਜੇਠਮਲਾਨੀ ਅਜੇ ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਐਡੀ ਚੱਕਵੀਂ ਸ਼ੇਖੀ ਮਾਰ ਬੈਠਾ ਸੀ, ਵੀ ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਗੱਲ 'ਚ ਫਾਂਸੀ ਦਾ ਫੰਧਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਐਡੇ ਹੋਛੇ ਤੇ ਗਲੀਜ਼ ਹੱਥਕੰਡਿਆਂ 'ਤੇ ਉਤਰ ਆਵੇਗੀ? ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇਖਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ। ਪਰ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਇਸ ਫ਼ਿਰਕੂ ਤੇ ਪੱਖਪਾਤੀ ਰਵਈਏ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਖਰਬੂ ਸਬਦ ਬੋਲਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ "ਸਿਰਫ਼ ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਹੀ ਜੱਜ ਹੈ। ਉਹਦੀ ਮਾਂ ਮਾਰੀ ਗਈ ਸੀ.....ਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ, ਸਾਰਿਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ।"

ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਕਦੋਂ, ਕਿਉਂ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਪਈ?

ਦੁੱਖ ਨਾਲ ਝੰਜੋੜੇ ਰਾਜੀਵਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ 'ਚ ਸਚਾਈ ਤਾਂ ਹੈ, ਪਰ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਗੱਲ ਅੰਸ਼ਕ ਰੂਪ 'ਚ ਦਰੁਸਤ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਜਾਤੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਲੈਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵੇਰ ਤੇ ਬਦਲੇਖੋਰੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪਿਲ ਕੇ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਭਲਾ ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਦਾ ਸੱਖਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਵੇਰ ਕਿਉਂ, ਕਦੋਂ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਪਿਆ? ਇਸ ਸੁਆਲ ਦਾ ਜੁਆਬ ਜਾਣੇ ਬਗ਼ੈਰ ਮਸਲੇ ਦੇ ਤੱਤ ਨੂੰ ਬੁੱਝਣਾ ਤੇ ਸੁਲਝਾਉਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ।

ਇਸ ਸੁਆਲ ਦਾ ਜੁਆਬ ਲਭਾਇਆ ਗੱਲ ਸਿੱਧੀ ਉਸ ਸਾਕੇ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ "ਬਲਿਊ ਸਟਾਰ" ਜਾਂ "ਨੀਲਾ ਤਾਰਾ" ਦੇ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਹੋਰ ਬਰੀਕੀ 'ਚ ਜਾਇਆਂ ਗੱਲ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਪਿਛਾਂਹ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਜਿਥੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰੇ ਤੇ ਵਾਧੇ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਨਾ ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ 'ਤੇ ਆਕੇ ਖਤਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਰਾਜੀਵਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਉਪਰ ਬਿਆਨੇ ਕਥਨ ਉਪਰ ਜੇਠਮਲਾਨੀ ਵਰਗੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਦਾ ਅਸਰ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੇ ਗਲਤ ਨਜ਼ਰੀਏ ਜਾਂ ਸਿਆਸੀ ਲੋੜ ਵੱਸ ਸਾਰੇ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਉਤੇ ਹੀ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰ ਭਰੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਅੱਧੀ ਠੀਕ ਤੇ ਅੱਧੀ ਗਲਤ ਸੋਚ ਦਾ ਅਸਰ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਤਕ ਫੈਲ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਥਨ, ਜਿਸਦਾ ਹਵਾਲਾ ਅਰੁਣ ਸ਼ੌਰੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਕ ਲੇਖ 'ਚ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਅੰਦਰ ਕਿਤੇ ਵਧ ਸਚਾਈ ਤੇ ਗਹਿਰਾਈ ਹੈ ਕਿ "ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ

ਇਹੋ ਬੀਤਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਜ ਵੀ ਇਹੋ ਬੀਤ ਰਹੀ ਤੇ ਇਸ ਤਰਾਂ ਹੀ ਬੀਤਦੀ ਰਹਿਣੀ ਹੈ"।

ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਹੁਰੀਂ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਨਾਲ ਹੀ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਦੇਖ ਰਹੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵੱਡੇ ਪੈਂਡੇ ਤੈਅ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਤਾਂ ਰਾਜ ਦਾ ਮੁਖੀ ਹੈ, ਉਸ ਰਾਜ ਦਾ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦਾਂ ਨਾ-ਬਰਾਬਰੀ, ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਤੇ ਵਿਤਕਰੇ 'ਤੇ ਟਿਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਹੀ ਇਹ ਰਾਜ ਅਜਿਹੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀਆਂ ਅੱਡ ਅੱਡ ਕੌਮਾਂ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ ਦਾ ਹਰ ਖੇਤਰ (ਆਰਥਕ, ਸਿਆਸੀ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ) ਅੰਦਰ ਘਾਣ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੋ ਮਸਲਾ ਰਾਜ ਦੇ ਕਿਸੇ ਮੁਖੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਰਾਜ ਨਾਲ ਹੀ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਮਸਲੇ ਦਾ ਹੱਲ ਵੀ ਕਿਸੇ ਮੁਖੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਮੁੱਚੇ ਰਾਜ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕੱਲ੍ਹ ਇੰਦਰਾ ਇਸ ਰਾਜ ਦੀ ਮੁਖੀ ਸੀ, ਅੱਜ ਰਾਜੀਵ ਹੈ ਤੇ ਭਲਕੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਇਸ ਰਾਜ ਦਾ ਮੱਦ ਨਹੀਂ ਪੁੱਟਿਆ ਜਾਂਦਾ "ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਇਹੋ ਬੀਤਦੀ ਰਹਿਣੀ ਹੈ"।

ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਗਲਤ ਵਿਚਾਰ :

ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਦੀ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਮਸਲੇ 'ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੇਕ-ਦਿਲ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਇਕ ਬੜਾ ਹੀ ਗਲਤ ਵਿਚਾਰ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਅਕਸਰ ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਸੁਣਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਮਨਸਖ਼ ਨਾ ਕਰਕੇ ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵਿਗੜੀ ਸੰਵਾਰਨ ਦਾ ਇਕ ਸੁਨਹਿਰੀ ਮੌਕਾ ਹੱਥੋਂ ਗੁਆ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਉਸੇ ਗਲਤ ਸੋਚ ਦੀ ਉਪਜ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਮਸਲੇ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦਾਂ (ਜੜਾਂ) ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੀ ਇਸ ਦੀਆਂ ਟੀਸੀਆਂ-ਟਾਹਟੀਆਂ 'ਚ ਹੀ ਉਲਝੀ-ਫਸੀ ਫਿਰਦੀ ਹੈ। ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਉਸ ਰਾਜ ਦਾ ਮੁਖੀ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਲੋੜ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵਿਗੜੀ ਹੋਈ ਸੰਵਾਰਨ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਸਮੇਤ ਸਭਨਾਂ ਘੱਟਗਿਣਤੀ ਧਾਰਮਿਕ ਵਰਗਾਂ ਉਤੇ ਹਿੰਦੂ-ਹੰਕਾਰਵਾਦ ਦੀ ਚੋਧਰ ਪੱਕੀ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਚੋਧਰ ਪੱਕੀ ਕਰਨ ਦੀ ਇਹ ਨੀਤੀ, ਹਾਲਤ ਮੁਤਾਬਕ ਆਪਣਾ ਰੰਗ ਬਦਲ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਆਪਣਾ ਸੁਭਾਅ ਨਹੀਂ ਬਦਲ ਸਕਦੀ। ਚੋਧਰ ਜਮਾਉਣ ਲਈ ਹਿੰਦੂ-ਹੰਕਾਰਵਾਦੀ ਰਾਜ ਕਦੇ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਧਾਰਮਿਕ ਵਰਗਾਂ ਨੂੰ ਨੰਗੇ ਜੁਲਮ ਦੀ ਮਾਰ ਨਾਲ ਰੂਆ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਆਪਣੀ ਪਲੇ-ਸਵੀਂ ਛੋਹ ਨਾਲ ਵਿਰਾਅ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਰੂਆਵੇ ਜਾਂ ਵਿਰਾਵੇ, ਜਾਲਮ ਰਾਜ ਦਾ ਮਕਸਦ ਇਕੋ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ-ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਵਰਗਾਂ ਨੂੰ ਗੋਡੇ ਹੇਠ ਰੱਖਣਾ। ਜੇਕਰ ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਭਾਈ

ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਮਨਸੂਖ
 ਵੀ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਉਸ ਨਾਲ
 “ਵਿਗਤੀ” ਹੋਈ “ਸੰਵਰ” ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ
 ਕੋਲੋਂ ਰਾਜੀਵ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਹਿੰਦੂ-ਹੰਕਾਰਵਾਦੀ ਰਾਜ
 ਨਾਲ ਹੀ “ਵਿਗਤੀ” ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ
 ਕਰਕੇ ਵਿਗਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਰਾਜ ਅੰਦਰ ਉਹਨਾਂ
 ਨੂੰ “ਬਰਾਬਰੀ” ਤੇ “ਅਜਾਦੀ” ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ। ਅਤੇ ਇਹ
 “ਵਿਗਤੀ” ਉਦੋਂ ਹੀ “ਸੰਵਰ” ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇਸ ਪਾਪੀ
 ਰਾਜ ਦਾ ਹੀ ਫਸਤਾ ਵੱਢ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਇਸ
 ਕਾਣੇ ਰਾਜ ਦੇ ਖੰਡਰਾਂ ‘ਤੇ ਇਕ ਨਵੇਂ ਰਾਜ, ਜਿਥੇ ਸਾਰੀਆਂ
 ਕੌਮਾਂ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਰਗ-ਬਰਾਬਰੀ ਤੇ ਅਜਾਦੀ ਦਾ ਨਿੱਘ
 ਮਾਣ ਸਕਣ, ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਨਹੀਂ ਉਸਾਰ ਲਈ ਜਾਂਦੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ
 ਚਿਰ “ਵਿਗਤੀ ਸੰਵਾਰਨ” ਸਬੰਧੀ ਸਭ ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖੇ ਤੇ
 ਖਾਮ-ਖਿਆਲੀਆਂ ਫਜ਼ੂਲ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ
 ਨੂੰ “ਸੁਨਹਿਰੀ ਮੋਕਾ ਹੱਥੋਂ ਗੁਆ ਬੈਠਣ” ਲਈ ਕੋਸ ਰਹੇ
 ਹਨ, ਉਹ ਗੁਲਾਮੀ ਤੇ ਅਜਾਦੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣ
 ਹਨ। ਮਨ ਅੰਦਰ ਅਜਾਦੀ ਦਾ ਨਿਖਰਿਆ ਹੋਇਆ ਨਕਸ਼ਾ
 ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਉਹ, ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਕੋਲੋਂ ‘ਰੁਆਉਣ’ ਤੇ
 ‘ਵਿਰਾਉਣ’ ਵਾਲੀ ਖੇਡ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹ
 ਇਹ ਭੁੱਲ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ‘ਤੇ ਅਤੇ
 ਰਹਿਣਾ ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਭੁੱਲ ਜਾਂ ਗਲਤੀ ਨਹੀਂ
 ਸੀ, ਸਗੋਂ ਉਸਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਇਹ ਲੋੜ ਮਹਿਜ਼ ਮਾਂ
 ਮਰੀ ਦੇ ਦੁੱਖ ‘ਚੋਂ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸ ਰਾਜ, ਜਿਸਦਾ ਉਹ
 ਮੁਖੀ ਹੈ, ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਖਾਸੇ ਤੇ ਸੁਭਾਅ ‘ਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਸੀ।
 ਮੌਜੂਦਾ ਰਾਜ ਦਾ ਇਹ ਸਿੱਖ-ਦੁਸ਼ਮਣ (ਇਕੱਲਾ ਸਿੱਖ ਦੁਸ਼ਮਣ
 ਹੀ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਸਭਨਾਂ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਅਜਾਦੀ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ
 ਵਰਗਾਂ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੈ) ਖਾਸਾ ਹੀ ਹੈ
 ਜਿਥੋਂ ਸਾਕਾ “ਨੀਲਾ ਤਾਰਾ”, ਸਾਕਾ “ਵੁੱਡ ਰੋਜ਼”, ਸਾਕਾ
 “ਕਾਲੀ ਗਰਜ” “ਸਾਕਾ ਦਿੱਲੀ”, “ਸਾਕਾ ਕਾਨਪੁਰ”,
 “ਸਾਕਾ ਬਿਦਰ”, “ਸਾਕਾ ਮੋਰਠ”, “ਸਾਕਾ ਜੰਮੂ”, “ਸਾਕਾ
 ਫਾਂਸੀ” ਤੇ “ਸਾਕਾ” ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਜਬਰ-ਤਸ਼ੱਦਦ ਨਿਕਲਦਾ
 ਹੈ। (ਇਸ ਪੱਖ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧ ਡੂੰਘਾਈ ‘ਚ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ
 ਲਈ ਅਸੀਂ “ਜਨਤਕ ਪੈਗਾਮ” ਦੇ ਹਥਲੇ ਅੰਕ ਵਿਚ
 ਕਾਮਰੇਡ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਫਾਂਸੀਵਾਦ ਦੇ ਮਸਲੇ ਬਾਰੇ
 ਦੋ ਕੁ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖੀ ਇਕ ਲਿਖਤ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸੇ ਛਾਪ
 ਰਹੇ ਹਾਂ। ਲਿਖਤ ਸਿਧਾਂਤਕ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਆਮ ਪਾਠਕ ਨੂੰ
 ਇਸ ਦੇ ਸਮਝਣ ‘ਚ ਸ਼ਾਇਦ ਕੁਝ ਮੁਸ਼ਕਲ ਆਏ। ਪਰ
 ਮਸਲੇ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ‘ਚ ਰਖਦਿਆਂ, ਅਸੀਂ,
 ਸਾਰੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਅਪੀਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਇਸ
 ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਡੂੰਘੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਨ, ਅਤੇ ਵਾਰ ਵਾਰ
 ਪੜ੍ਹਨ। -ਸੰਪਾਦਕ)

ਜਦੋਂ ਅਸਾਂ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ
 ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਅਸਾਂ ਮਰ
 ਜਾਣਾ ਹੈ, ਸਾਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਗੋਲੀ ਮਾਰਕੇ ਜਾਂ
 ਫਾਂਸੀ ‘ਤੇ ਚੜ੍ਹਕੇ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਅੱਜ ਫਾਂਸੀ ‘ਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਦਾ
 ਕੋਈ ਅਫਸੋਸ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਮੌਤ ਮੇਰੀ ਕੌਮ ਲਈ ਚੜ੍ਹਦੀ
 ਕਲਾ ਲਿਆਏਗੀ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਲਈ ਢਹਿੰਦੀ ਕਲਾ ਕਲਾ-
 ਇਹ ਮੇਰਾ ਅਪਣਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ।

(ਸ਼ਹੀਦ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅੰਤਮ ਸ਼ਬਦਾਂ ‘ਚੋਂ)

ਖੈਰ, ਚਲਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵੱਲ ਹੀ ਪਰਤਿਆ ਜਾਵੇ

ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ

ਰੂਹਾਂ ‘ਚ ਉਤਰ ਚੁੱਕੀ ਹੈ :

ਡਿਪਟੀ ਪੁਲਸ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਵਲੋਂ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਚੌਕਸ
 ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰਾਜ਼ੀਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਾਲਮ ਹਾਕਮਾਂ
 ਦੇ ਪੰਜੇ ‘ਚੋਂ ਆਪਣੀ ਬਚੀ ਖੁਚੀ “ਅਮਾਨਤ” (ਆਪਣੇ
 ਸ਼ਹੀਦ ਬਾਪ ਦੀਆਂ ਅਸਥੀਆਂ) ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸੁਪਰੀਮ
 ਕੋਰਟ ਦਾ ਦਰ ਖੜਕਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਉਧਰ
 ਸ਼ਹੀਦ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਿਤਾ ਭਾਈ ਤਰਲੋਕ ਸਿੰਘ, ਪੌਣੇ
 ਕੁ ਨੌਂ ਵਜੇ ਪੁਲਸ ਨੂੰ ਘਚਾਨੀ ਦੇ ਕੇ ਗਰਦੁਆਰਾ ਸੀਸ ਗੰਢ
 ‘ਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ‘ਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਕਾਲੇ
 ਸੀਸਿਆਂ ਵਾਲੀ ਕਾਰ ‘ਚ ਬਹਿਕੇ ਲੁਕਦਾਂ-ਲੁਕਾਉਂਦਾ
 ਲਾਜਵੰਤੀ ਚੌਂਕ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ
 ਦੂਸਰੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਪੁਲਸ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਘੇਰੇ ‘ਚ ਲੈ
 ਰਖਿਆ ਸੀ। ਭਾਈ ਤਰਲੋਕ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੋਈ ਗਮ ਨਹੀਂ ਸੀ।
 ਸ਼ਹੀਦ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਮਾਣ ‘ਚ ਉਹ ਵੱਡਾ ਹੋਇਆ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ
 ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹਾਂ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਆਖਰੀ ਇੱਛਾ
 ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਫਿਕਰ ਜਰੂਰ ਸੀ। ਜੇ ਮਿਰਤਕ-ਦੇਹ ਨਹੀਂ
 ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਸ਼ਹੀਦ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ
 ਅਸਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜਰੂਰ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਲਿਜਾਕੇ ਜਲ-
 ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੁੱਛ-ਪੜਤਾਲ ਦੌਰਾਨ
 ਇਕ ਜੇਲ੍ਹ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਹ ਗੁੱਝਾ ਭੇਦ
 ਜਾਹਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਕਿ “ਸਰਕਾਰ ਅੱਜ ਹੀ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ
 ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਮੋ-ਨਿਸ਼ਾਨ ਮਿਟਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ”।
 ਇਕ ਪੱਤਰਕਾਰ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਮੁਤਾਬਕ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 6
 ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀਆਂ ਅਸਥੀਆਂ ਤੇ ਹੋਰ
 ਨਿੱਜੀ ਸਮਾਨ ਜਲ-ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰ ਦੇਣ ਅਤੇ ਇਉਂ ਸ਼ਹੀਦਾਂ
 ਦੀ ਹਰ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਤੋਂ ਸੁਰਖਰੂ ਹੋਣ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਰੱਖੇ ਹੋਏ
 ਸਨ। (ਗੁਸਤਾਖ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਕੌਣ ਸਮਝਾਏ ਕਿ
 ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿਟਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਮੋਟੇ ਜਾਂਦੇ।
 ਲੋਕ-ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਨੋ-ਆਤਮਾ ਅੰਦਰ ਐਨੀ
 ਡੂੰਘੀ ਉਤਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ-ਨਿਸ਼ਾਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ
 ਦਿਲੋਂ-ਦਿਮਾਗਾਂ ‘ਤੇ ਐਨੇ ਗੂੜ੍ਹੇ ਉਕਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਾਕਮ

ਜਿੰਨਾ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਤੇਜ਼ ਵਧਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।) ਭਾਈ ਤਰਲਕ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜ਼ਿਉਂ ਹੀ ਇਹ ਕਨਸੇਅ ਮਿਲੀ, ਉਸਨੇ ਵਕੀਲ (ਆਰ. ਐਸ. ਸੋਢੀ) ਨਾਲ ਰਾਇ-ਮਸ਼ਵਰਾ ਕਰਕੇ, ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦਾ ਜਾਂਦਾ ਦਰ ਖੜਕਾਇਆ। [ਹਾਲਤ ਦੀ ਸਿਤਮ-ਜਰੀਫੀ ਦੇਖੋ ਕਿ ਜਿਸ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਨੇ ਅਜੇ ਇਕ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹਰ ਅਪੀਲ ਤੇ ਦਲੀਲ ਨੂੰ ਅਣਸੁਣਿਆਂ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਿਕਾਰਤ ਨਾਲ ਧੱਕੇ ਦੇ ਕੇ ਬਾਹਰ ਕਢ ਦਿਤਾ ਸੀ, ਅੱਜ ਆਪਣੇ ਸ਼ਹੀਦ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅਸਥੀਆਂ ਲੈਣ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਉਸੇ ਹੀ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਅੱਗੇ ਹੱਥ ਅੱਡਣੇ ਪੈ ਰਹੇ ਸਨ]। ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦਾ ਫਿਰ ਉਹੀ ਵਤੀਰਾ। ਅਖੇ ਕਨੂੰਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਸਥੀਆਂ ਉਤੇ ਵੀ ਵਾਰਸਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਜਜ਼ ਹਰ ਕਾਰਵਾਈ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਦੇ ਦਫਤਰ ਤੋਂ ਪੁੱਛਕੇ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਦਲੀਲ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਲਾਜਵਾਬ ਹੋਏ ਜੱਜਾਂ ਨੇ ਦੋਵਾਂ ਧਿਰਾਂ (ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਵਾਰਸਾਂ ਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ) ਨੂੰ "ਆਪਸੀ ਸਹਿਮਤੀ" 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ 'ਨੇਕ' ਸਲਾਹ ਦੇ ਦਿਤੀ। ਇਉਂ ਜੋਰਾਵਰ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹਕੂਮਤੀ ਧੌਂਸ ਦਿਖਾਉਂਦਿਆਂ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਵਾਰਸਾਂ ਉਤੇ ਦਬਾਅ ਪਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਭਾਉਂਦੀ "ਸਹਿਮਤੀ" ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਈ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਅੰਤਮ ਇੱਛਾ ਦੀ ਘਰ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦਿਆਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਫੁੱਲ, ਸੰਗੀਨਾਂ ਦੇ ਪਹਿਰੇ ਹੇਠ ਹਰਦਵਾਰ ਵਿਖੇ ਜਲ-ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰ ਦਿਤੇ ਗਏ।

ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀਆਂ ਯਾਦ-ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਤੋਂ ਹਾਕਮ ਭੈ-ਭੀਤ ਕਿਉਂ

ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀਆਂ ਨਿੱਜੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਵੀ ਅਜੇ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ 'ਚ ਅੱਧ-ਵਿਚਾਲੇ ਲਟਕ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵੈਸੇ ਹਾਕਮਾਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾੜੂ-ਬਰਦਾਰ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੇ ਹੁਣ ਤਕ ਦੇ ਰਵਈਏ ਤੋਂ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਬਾਰੇ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਉਣਾ ਕੋਈ ਔਖਾ ਨਹੀਂ। ਥੋੜੀਆਂ ਬਾਹਰੀ ਬੜ੍ਹਕਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਹਾਕਮਾਂ ਦਾ ਅੰਦਰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੰਬ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਹਰ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਤੋਂ ਭੈਅ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਨਾਮੱਤੀਆਂ ਇਨਕਲਾਬੀ ਰਵਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਚਾਰ ਚੰਨ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਲਾਸ਼ਾਨੀ ਯੋਧਿਆਂ ਬਾਰੇ 'ਕਾਤਲ, ਕਾਤਲ' ਦੀ ਕੂਕ-ਦੁਹਾਈ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਉਹ ਇਹ ਗੱਲ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਭਾਂਪੀ ਬੈਠੇ ਹਨ ਕਿ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਜੋ ਵੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਲੱਗ ਗਈ, ਉਸ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਾਂਭ ਕੇ ਹਿੱਕਾਂ ਨਾਲ ਲਾਂ ਲੈਣਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਯਾਦ-ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਜੂਝ ਰਹੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਨਿਬੜੇਗੀ ਕਿ ਬੁਜ-ਦਿਲ ਹਾਕਮਾਂ ਵਲੋਂ ਲੋਕ-ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਤਾਬ ਨਹੀਂ ਝੱਲ ਹੋਣੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਅਜਿਹੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਯਾਦ-ਵਸਤੂ ਉਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦੇਣਗੇ। ਅਤੇ ਇਹ ਸਭ

ਕੁਝ ਸ਼ੈਤਾਨ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ, ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸੋਚ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀਆਂ ਮਿਰਤਕ-ਦੇਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤਮ-ਸੰਸਕਾਰ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤਿਹਾੜ ਜੇਲ੍ਹ ਅੰਦਰ ਇਕ ਇਕ ਦਾ ਆਰਜ਼ੀ ਥੜ੍ਹਾ ਉਸਾਰ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਅਤੇ ਇਸ ਡਰੋਂ ਕਿ ਧੂੰਆਂ ਬਾਹਰ ਨਾ ਨਿਕਲੇ, ਦਹਿਲੇ ਹੋਏ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਇਸ ਥੜ੍ਹੇ ਨੂੰ ਲੱਗੇ ਦੀਆਂ ਸਲਾਖਾਂ ਨਾਲ ਛੱਤ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਸੀ ਜੋ ਮੁਗਲ ਜਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰ ਸਕੇ। ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸਦੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਖੁਰਦ-ਬੁਰਦ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਫਰੰਗੀਆਂ ਦੇ ਮਨ ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਸਨ ਦਹਿਲੇ ਹੋਏ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਧੂੰਏਂ 'ਚੋਂ ਵੀ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਦੇ ਝਉਲੇ ਪਏ ਹੋਣ। ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਵਾਰਸਾਂ ਦੀ ਏਨੀ ਕੁ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਸਮਝੋ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੇ ਫੁੱਲ ਚੁਗਣੇ ਤਾਂ ਨਸੀਬ ਹੋ ਗਏ। ਅਤੇ ਫਰੰਗੀਆਂ ਦਾ ਏਨਾ ਕੁ ਅਹਿਸਾਨ ਤਾਂ ਸਮਝੋ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦ ਮਦਨ ਲਾਲ ਢੀਂਗਰਾ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਉਧਮ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਅਸਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਮਰਿਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ 'ਕਾਲੇ ਫਰੰਗੀਆਂ' ਦੀ ਰਮੀ-ਨਗੀ ਦਾ ਕੋਈ ਸਿਰਾ ਨਹੀਂ। ਇਤਿਹਾਸ ਅੰਦਰ ਅਜਿਹੀ ਮਿਸਾਲ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਮਿਲ ਸਕੇ ਜਦ ਕਿਸੇ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਸਵੈ-ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਅੰਗ ਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਨੂੰ ਇਸ ਕਦਰ ਨੁਕਰਾ ਦਿਤਾ ਹੋਵੇ। ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਫਾਂਸੀ ਤੋਂ ਦੋ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਸਭਨਾਂ ਦਾਨ-ਕਰਨ-ਯੋਗ ਅੰਗਾਂ (ਅੱਖਾਂ, ਦਿਲ, ਫੇਫੜੇ, ਗੁਰਦੇ ਆਦਿ) ਨੂੰ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਲਈ ਦਾਨ ਕਰ ਦੇਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਫਿਰਕੂ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਉਸਦਾ ਇਹ ਦਾਨ ਕਬੂਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵੀ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬੇ-ਈਮਾਨੇ ਹਾਕਮ ਹੋਰ ਭਲਾ ਕਰ ਵੀ ਕੀ ਸਕਦੇ ਸਨ? ਉਹ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਜਲਾਲੀ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ 'ਜਿੰਦਾ' ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਸਨ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਇੰਦਰਾ ਨੂੰ ਗੱਲੀਆਂ ਨਾਲ ਛਲਣੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਵੱਲ ਦਗਦੀ ਘਿਰਣਾ ਤੇ ਰੋਹ ਨਾਲ ਤੱਕਿਆ ਸੀ? ਉਹ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਉਸ ਬਖਰ ਸ਼ੇਰ ਵਰਗੇ ਦਿਲ ਨੂੰ 'ਜਿੰਦਾ' ਕਿਵੇਂ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਅੰਦਰ ਤੇਪਾਂ ਨਾਲ ਘਾਇਲ ਹੋਏ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਨੂੰ ਵੇਹਦਿਆਂ ਹੀ ਬਦਲੇ ਦਾ ਜੁਆਲਾਮੁਖੀ ਫੁਟ ਤੁਰਿਆ ਸੀ? ਇਹ ਸੀ ਉਹ ਕਹਾਣੀ ਜਿਸਦੀ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਕੀਲ (ਆਰ. ਐਸ. ਸੋਢੀ) ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈ ਰਹੀ। ਜਦ ਉਹ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਵਤੀਰੇ ਤੋਂ ਦੱਖੀ ਹੋਇਆਂ ਇਹ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ "ਮੁਜ਼ਰਿਮ ਖਿਲਾਫ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਵੈਰ-ਭਾਵਨਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ 'ਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਮੁਰਦੇ ਕੋਲੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦੀ ਗੱਲ ਸਮਝੋਂ ਬਾਹਰੀ ਹੈ।" ○

ਕਰਨੀ ਦਾ ਪੂਰਾ—ਸ਼ਹੀਦ (ਭਾਈ) ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ

ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ 4 ਮਈ 1950 ਨੂੰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਨੇੜੇ ਮਲੋਆ ਪਿੰਡ ਦੇ ਇਕ ਰਾਮਦਾਸੀਆ ਸਿੱਖ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਉਸਦੇ ਮਾਪੇ ਕੱਪੜਾ ਬੁਣ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਸਮੇਂ ਦੇ ਇਕ ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਵਰਗ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇਰਿਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਤਿੱਖੇ ਸਮਾਜਕ ਜਬਰ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸੰਨ 1905 ਵਿਚ ਇਕ ਸਿੱਖ ਪਰਚਾਰਕ ਮਲੋਏ ਆਇਆ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਜਾਤਪਾਤ ਵਿਰੋਧੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰਕੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ 'ਆਦਿ ਧਰਮੀਆਂ' ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਵੱਲ ਖਿੱਚ ਲਿਆ ਸੀ। ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਾਦੇ ਨੇ ਇਸੇ ਪਰਚਾਰਕ ਦੇ ਪਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਹੀ ਸੰਨ 1905 ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅਪਣਾਇਆ ਸੀ। ਪਰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਬਾਰੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਉਚ-ਜਾਤੀ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਅਮਲੀ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਪਾੜੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਧਰਮ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਲ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਚਾਚੇ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ 60 ਵਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਹੀ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਸਮੇਤ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਵਾ ਦਿਤਾ ਸੀ ਪਰ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਲਈ ਇਸ ਧਰਮ ਦੀ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਸੰਨ 1968 ਵਿਚ ਲਗਾਤਾਰ ਕਾਲਜ ਪਹੁੰਚਣ ਤੱਕ, ਜੋ ਧਾਰਮਕ ਬੱਲੀ ਵਿਚ ਕਹਿਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ 'ਪਤਿਤ' ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਸਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਗੁਰੂਾਂ ਅਤੇ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਉਸਨੂੰ ਬੇਹੱਦ ਪਰਭਾਵਤ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੁਬਾਰਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ 24 ਅਕਤੂਬਰ 1984 ਨੂੰ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਤੋਂ ਸਿਤਫ ਇਕ ਹਫ਼ਤਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਛਕਿਆ ਸੀ।

ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਾਈ ਸਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਮਾਰਕਸੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਪੈਰੋਕਾਰ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਵੀ ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ 'ਤੇ ਕਾਫੀ ਅਸਰ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਸਿੱਖੀ ਅਤੇ ਮਾਰਕਸੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵਾਲੇ ਸਾਂਝੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਪਲਿਆ ਅਤੇ ਜਵਾਨ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੁਢਲੀ ਵਿਦਿਆ ਮਲੋਆ, ਤੀਰਾ, ਹਮੀਰਪੁਰ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਖਰੜ ਤੋਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। 1968 ਵਿਚ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਸੈਕਟਰ 23 ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਹਾਇਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਵਿਚੋਂ ਹਾਇਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪਾਸ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 11 ਸੈਕਟਰ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਲਜ

ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਹੀ ਸਮੇਂ (1969-70) ਉਸਨੇ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਟੀ ਤੋਂ ਰੂਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪਹਿਲੇ ਦਰਜੇ ਵਿਚ ਡਿਪਲੋਮਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਸਤੰਬਰ 71 ਵਿਚ ਬੀ.ਏ. ਮੁਕੰਮਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਿੱਲੀ ਚਲਾ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਉਹ ਦਿੱਲੀ ਪੁਲਸ ਵਿਚ ਸਬ-ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਵਜੋਂ ਤਰਤੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਹੀ ਉਸਨੇ 1976 ਵਿਚ ਬਿਮਲਾ ਦੇਵੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਇਆ ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਲੇਡੀ ਹਾਰਡਿੰਗ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਨਰਸਿੰਗ ਦਾ ਕੋਰਸ ਕਰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਬਿਮਲ ਕੌਰ ਖਾਲਸਾ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ।

ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਕਾਫੀ ਬੈਠਣ-ਉਠਣ ਸੀ। ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇਕ ਇੰਟਰਵਿਊ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਹੈ "ਉਹ ਇਕ ਬੇਹੱਦ ਸਾਧੂ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ, ਉਸ ਵਿਚ ਪੁਲਸੀਆਂ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਵੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ।" ਭਾਵੇਂ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਨਾਲ ਕਈ ਵਾਰ ਬਦੇਸ਼ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਉਸਨੇ ਕਦੀ ਵੀ ਬਦੇਸ਼ੀ ਮਾਲ 'ਤੇ ਲਾਲਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੁਟੀਆਂ। ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਕਤਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਪੁਲਸ ਨੇ ਉਸਦੇ ਦਿੱਲੀ ਵਾਲੇ ਘਰ ਅਤੇ ਮਲੋਏ ਉਹ ਪੈਸਾ ਭਾਲਣ ਲਈ ਛਾਪੇ ਮਾਰੇ ਸਨ ਜੋ ਉਸਦੀ ਇਕ ਬਿਊਰੀ ਮੁਤਾਬਕ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਲਈ ਮਿਲੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਪੁਲਸ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦੇਖਕੇ ਬੜੀ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋਈ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੇ ਦੋਹਾਂ ਹੀ ਘਰਾਂ 'ਚ ਇਕ ਵੀ ਬਦੇਸ਼ੀ ਵਸਤੂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਿਹੜੇ ਕਮੀਨੇ ਅਫਸਰ ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਸਨ ਕਿ ਭਲਾ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਨਿਜੀ ਆਰਥਕ ਫਾਇਦੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦਾ ਕਤਲ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੇਹੱਦ ਸ਼ਰਮਸ਼ਾਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ ਸੀ।

ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਮੌੜ ਜੂਨ 1984 ਵਿਚ ਉਸ ਸਮੇਂ ਆਇਆ ਜਦੋਂ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬ 'ਤੇ ਫੌਜ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਬੇਪਤੀ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਪਹਿਲੇ ਲਫਜ਼ ਸਨ "ਬੀਬੀ ਨੇ ਇਹ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਖਬਰੇ ਕਿੰਨੀ ਕੀਮਤ ਚੁਕਾਣੀ ਪਵੇਗੀ ਹੁਣ।" ਜਦੋਂ ਵੀ ਫੌਜੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦੀ ਗੱਲ ਚਲਦੀ ਉਸਦੇ ਅਕਸਰ ਹੀ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਹੁੰਦੇ।

ਫੌਜੀ ਕਾਰਵਾਈ ਵਿਰੁੱਧ ਗੁੱਸੇ ਅਤੇ ਰੋਹ ਨੇ ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਦਲ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿਤਾ। ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਸ਼ਰੇਆਮ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੀ ਝਾਕਣੀ ਹੀ ਹੋਰ ਦੀ ਹੋਰ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਉਸਨੂੰ ਡਰ ਅਤੇ ਖਤਰਾ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਉਸਨੇ ਅਪਣੀ ਅੰਮਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਲਗਾਤਾਰ ਬੇਚੈਨ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਸਦੀ ਬੇਚੈਨੀ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਉਹ ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਾਥ ਕਰਦਾ। ਉਸਦਾ ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਸ਼ਵਾਸਯਾਤਰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਅਣਖ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਨ ਵਾਲੀ 'ਔਰਤ' ਦਾ ਵਜੂਦ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਸ਼ਾਂਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇਗਾ। ਅੰਤ ਉਸਨੇ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਅਲਖ ਮੁਕਾਉਣ ਦਾ ਪੱਕਾ ਇਰਾਦਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸਿਰਫ ਇਹ ਆ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਹੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਮਲੇ ਵਿਚੋਂ ਸਾਥ ਦੇਣ ਲਈ ਕੋਈ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਭਦਾ। ਗੱਲਾਂ ਤਾਂ ਬਥੇਰੇ ਮਾਰ ਲੈਂਦੇ ਸੀ ਪਰ ਅਗਾਂਹ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੁਰਦਾ। ਇਕ-ਦੋ ਜਣੇ ਤਾਂ ਐਨ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਜਵਾਬ ਦੇ ਗਏ।

ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਰੋਹ ਐਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਆਪਣੇ ਇਰਾਦੇ ਨੂੰ ਲੁਕਾਅ ਕੇ ਰੱਖਣਾ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਇਹ ਇਰਾਦਾ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਕੋਲ ਹੀ ਪਰਗਟ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਵੱਖਰੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਹਕੂਮਤੀ ਤਾਕਤ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਚੂਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕੀ। ਦਿਵਾਲੀ ਦੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਵੱਲੋਂ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਮਲੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਜਣ ਵਾਲੇ ਸੌ ਸੌ ਰੁਪਏ ਦੇ ਇਨਾਮ ਨੂੰ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੂਰੀ ਨਫਰਤ ਨਾਲ ਠੁਕਰਾ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਇਸ਼ਾਰਾ ਬਹੁਤ ਸਪਸ਼ਟ ਸੀ ਪਰ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਗਰੂਰ ਅਕਸਰ ਹੀ ਮੱਤ ਮਾਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਹੋ ਗਈ। ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵੀ ਉਹੀ ਅੱਗ ਬਲ ਰਹੀ ਸੀ ਜੋ ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਬਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਲਈ ਉਸ ਸਮੇਂ ਹੈਰਾਨੀ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਕੋਈ ਹੱਦ ਨਾ ਰਹੀ ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਮੁਢਲੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲਬਾਤ ਦੇ ਬਾਅਦ ਉਸਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਿਆ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਨੇ 24 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ ਅਤੇ 31 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸਕੀਮ ਬਣਾ ਲਈ। ਉਸ ਦਿਨ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਬਹਾਨਾ ਪਾਕੇ ਆਪਣੀ ਡਿਊਟੀ ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੋਲ ਲਵਾਉਣੀ ਸੀ।

ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਚਲ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸਦੀ ਡਿਊਟੀ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਵਾਲੇ ਗੇਟ ਦੇ ਨੇੜੇ ਲੱਗ ਗਈ। ਦੋਵੇਂ ਜਣੇ ਸਵੇਰੇ 9 ਵਜੇ ਬੜੀ ਹਸਰਤ ਨਾਲ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ ਉਡੀਕਣ ਲੱਗੇ। ਉਸ ਦਿਨ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਇਕ ਫਿਲਮ ਦੀ ਸ਼ੂਟਿੰਗ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲੈਣਾ ਸੀ। ਇਹ ਫਿਲਮ ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਤੇ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਪ੍ਰਸਿਧ ਬਰਤਾਨਵੀ ਫਿਲਮਸਾਜ ਪੀਟਰ ਉਸਤੀਨੋਵ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਫਿਲਮ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਨਾਲ ਸੱਜ-ਧੱਜ ਕੇ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੀ। ਉਹ 9 ਵੱਜ ਕੇ ਪੰਜ ਮਿੰਟ 'ਤੇ ਉਸ ਗੇਟ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੀ ਜਿਸ 'ਤੇ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਸੀ। ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰੋਜ਼ ਵਾਂਗ ਸਲੂਟ ਜਰੂਰ ਮਾਰਿਆ ਪਰ ਸਲੂਟ ਮਾਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਜ ਉਹਦਾ ਹੱਥ ਗੇਟ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਣ ਵੱਲ ਜਾਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉਸਦੇ 38 ਬੋਰ ਦੇ ਸਪੈਸ਼ਲ ਰੇਂਜ ਪਿਸਤੌਲ ਵੱਲ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਅੱਖ ਦੇ ਫੇਰੇ ਵਿਚ ਪੰਜ ਗੋਲੀਆਂ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ 'ਤੇ ਦਾਗ ਦਿਤੀਆਂ। ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਭੁਆਂਟਣੀਆਂ ਖਾ ਕੇ ਇੰਦਰਾ ਡਿਗ ਹੀ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਨੇੜੇ ਹੀ ਝਾੜੀਆਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਖੜੇ ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਕਾਰਬਾਈਨ ਨਾਲ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਬੁਫਾੜ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਤਾਂ ਥਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਢੇਰੀ ਹੋ ਗਈ ਪਰ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਆ ਰਹੇ ਦੂਸਰੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਭੱਜਣ ਵਾਸਤੇ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਭ ਰਿਹਾ।

ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਆਪੋ ਆਪਣੀਆਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਅਡੋਲ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਆਪਣੇ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੇ "ਅਸੀਂ ਜੋ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸੀ ਕਰ ਲਿਆ, ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰ ਲਵੋ" ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਦੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਰਥ ਭਰਭੂਰ ਸਨ। ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ (ਬਾਕੀ ਸਫਾ 23 'ਤੇ)

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਲਾਡਲਾ ਸ਼ਹੀਦ- (ਭਾਈ) ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ

ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ 1962 ਵਿਚ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਜਿਲੇ ਦੇ ਅਗਵਾਨ ਖੁਰਦ ਪਿੰਡ ਦੇ ਇਕ ਸਧਾਰਨ ਜਿਹੇ ਕਿਸਾਨ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। 30-35 ਘਰਾਂ ਵਾਲਾ ਇਹ ਪਿੰਡ ਭਾਰਤ-ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸੀਮਾ ਤੋਂ ਕੋਈ ਤਿੰਨ ਕੁ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਹਟਵਾਂ ਹੈ। ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਿਤਾ ਤ੍ਰਿਲੋਕ ਸਿੰਘ ਮੁਤਾਬਿਕ “ਅਸੀਂ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਸਧਾਰਨ ਆਦਮੀ ਹਾਂ। ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਸਰਗਰਮ ਹਮਾਇਤੀ ਨਹੀਂ ਰਹੇ।”

ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦਸਵੀਂ ਸ਼ਾਹਪੁਰ ਗੁਰਾਇਆ ਦੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚੋਂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਹਾਇਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਲਈ ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ 1981 ਵਿਚ ਉਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਬਰੇਲੀ ਜਿਲੇ ਤੋਂ ਦਿੱਲੀ ਆਰਮਡ ਪੁਲਿਸ ਲਈ ਭਰਤੀ ਹੋਇਆ। ਚੋਟੀ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨੇਬਾਜ਼ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਦੇ ਅੰਗ ਰਖਿਅਕ ਗਰੁੱਪ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ।

ਦਿੱਲੀ ਆਰਮਡ ਪੁਲਿਸ ਵਿਚ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਉਦੋਂ ਹੀ ਲੰਘੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਧਾਰਨ ਸਰਕਾਰੀ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਦੇ ਲੰਘਦੇ ਹਨ। 1983 ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਮੰਗਣੀ ਜੱਟਾ ਪੱਛੀਆਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਵਿਰਸਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲੜਕੀ ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨਾਲ ਹੋਈ। 1984 ਵਿਚ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਦੋਹਾਂ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਸਲਾਹ ਮਸ਼ਵਰਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਪਰ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਛੁੱਟੀ ਨਾ ਮਿਲੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਵਿਆਹ ਅੱਗੇ ਪਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਹੁਕਮ 'ਤੇ ਪੰਜਾਬ 'ਤੇ ਫੌਜ ਚਾੜ ਦਿਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਨੂੰ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਢਾਹ-ਢੇਰੀ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੇ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਤਕ ਹਿਲਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿਤਾ, ਉਸਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਬਿਲਕੁਲ ਨਵਾਂ ਮੌੜ ਦੇ ਦਿਤਾ। ਉਸ ਅੰਦਰਲੀ ਰਵਾਇਤੀ ਪੰਜਾਬੀ ਅਣਖ ਨੇ ਅੰਗੜਾਈ ਲਈ। ਉਸਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਫੌਜੀ ਹਮਲੇ ਨਾਲ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਬੇਪਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਅਣਖ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ

ਜੇ ਜੀਵੇ ਪੱਤ ਲੱਥੀ ਜਾਵੇ
ਸਭ ਹਰਾਮ ਜੇਤਾ ਕੁਝ ਖਾਏ

ਸੋ ਉਸਨੇ ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਬੇਪਤੀ ਨੂੰ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਪੀ ਜਾਣ ਨਾਲੋਂ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਲਾ ਦੇਣੀ ਬਿਹਤਰ

ਸਮਝੀ। ਐਨ ਉਸੇ ਤਰਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਦੀ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਮਝੀ ਸੀ, ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਮਝੀ ਸੀ, ਭਾਈ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਮਝੀ ਸੀ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਮਦਨ ਲਾਲ ਢੀਂਗਰਾ ਨੇ ਸਮਝੀ ਸੀ, ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਸਮਝੀ ਸੀ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਮਝੀ ਸੀ।

ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਨਾਲ ਕੀ ਬਣਾਈ ਹੈ। ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪਹੁੰਚਿਆ ਅਤੇ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਗਿਆ। ਪਰ ਪ੍ਰਕਰਮਾਂ 'ਚ ਪੈਰ ਰਖਦਿਆਂ ਹੀ ਉਸਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਸੱਲੇ ਗਏ। ਉਸਨੂੰ ਲਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਨੂੰ ਦੇਖ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕੇਗਾ। ਸੋ ਉਸਨੇ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਦੀ ਜਖਮੀ ਤਸਵੀਰ ਦੇਖਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਕੁਕਰਮ ਲਈ ਜੰਮੇਵਾਰ ਹਾਕਮਾਂ ਨਾਲ ਬਣਦਾ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਚੁਕਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਹ ਅੱਗੇ ਜਾਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਦੀ ਥਾਂ ਪਰਕਰਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਆਇਆ। ਉਹ ਸਿਰਫ ਆਪ ਹੀ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੁੜਿਆ ਉਹਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੀਤੀ ਦਾ ਫਲ ਚਖਾਉਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਹੀ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਹਨੂੰ ਛੁੱਟੀ 'ਤੇ ਆਏ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਭਰਾ ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਰਕਰਮਾ ਕਰਕੇ ਆਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਵਾਲ ਸੀ “ਤੂੰ ਪਰਕਰਮਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਆਇਆ, ਮੈਥੋਂ ਤਾਂ ਹੋਈ ਨੀ?”

ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਅੰਦਰ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਭੂਚਾਲ ਉਠ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਹੀ ਗੱਲ ਕਰਨ 'ਤੇ ਉਹ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ ਉਡਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਆਖਰੀ ਵਾਰੀ ਪੰਜ ਛੇ ਦਿਨ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਲੈ ਕੇ ਪਿੰਡ ਆਇਆ। ਇਹ ਦਿਨ ਉਸਨੇ ਪਿੰਡ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰੇ। 21 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਉਹ ਰਮਦਾਸ ਦੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਪਲਾਂ ਲਈ ਅਪਣੀ ਮੰਗੇਤਰ ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ। 22 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਉਹ ਵਾਪਸ ਦਿੱਲੀ ਚਲਾ ਗਿਆ। 22 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਹੀ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕੋਹਰਸਿੰਘ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਦਰਬਾਰ ਸਿੰਘ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਸੁਬਹਾ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਨ ਅਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਜੀਅ ਤਾਂ ਵਾਪਸ ਆ ਗਏ ਪਰ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਕਈ ਘੰਟੇ ਹੋਰ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ਹੀ ਟਿਕਿਆ। ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਥੇ ਹੀ ਉਸਨੇ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿ ਦੋਵੇਂ ਇਕੱਠੇ ਪ੍ਰਣ ਕਰ ਸਕਣ।

ਦਿੱਲੀ ਵਾਪਸ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੰਮ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕਣ' ਦਾ ਕੀਤਾ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਨਾ ਤਾਂ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ। ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀਆਂ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਇਕੱਠਿਆਂ ਹੀ 24 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਇਕ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਕੋਟੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਗਹਿਰ-ਗੰਭੀਰ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਜੂਨ 1984 ਦਾ ਫੌਜੀ ਹਮਲਾ ਅਤੇ ਉਸ ਹਮਲੇ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਰਵਾਇਤਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੱਲ ਪਰੇਰਿਆ।

ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਅਖੀਰਲੀ ਰੱਖਿਆ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਪਰ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵਿਚ। ਸੋ ਸਮੱਸਿਆ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਪਹਿਲੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਕਿਵੇਂ ਹੋਇਆ ਜਾਵੇ? 31 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੇਟ ਖਰਾਬ ਹੋਣ ਦਾ ਝੂਠਾ ਮੂਠਾ ਬਹਾਨੇ ਬਣਾਕੇ ਇਕ ਹੋਰ ਸੰਤਰੀ ਨਾਲ ਡਿਊਟੀ ਬਦਲਾ ਲਈ। ਉਸਦਾ ਬਹਾਨਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦਾ ਪੇਟ ਖਰਾਬ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਉਸਦੀ ਡਿਊਟੀ ਕਿਸੇ ਲੈਟਰੀਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੋਵੇਂ ਯਥੇ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ, ਅਜਿਹੀਆਂ ਪ੍ਰਜੀਸ਼ਨਾਂ ਤੇ ਤਾਇਨਾਤ ਹੋ ਗਏ ਜਿਥੇ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ ਸੌਖ ਨਾਲ ਹੀ ਫੁੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਅਖੀਰ ਜਦੋਂ 31 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ 9 ਕੁ ਵਜੇ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਆਪਣੇ ਅਮਲੇ ਫੈਲੇ ਨਾਲ ਘਰੋਂ ਦਫਤਰ ਵੱਲ ਚੱਲੀ ਤਾਂ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸ ਤੇ ਪੰਜ ਗੋਲੀਆਂ ਦਾਗ ਦਿਤੀਆਂ। ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ, ਜਿਹੜਾ ਪਿਛਲੇ ਕਿੰਨੇ ਚਿਰ ਤੋਂ ਇਸ ਸੁਨਿਹਰੀ ਮੌਕੇ ਦੀ ਤਾਕ ਵਿਚ ਸੀ, ਫੁਰਤੀ ਨਾਲ ਝਾੜੀਆਂ ਦੇ ਪਿਛਿਓਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਤੇ ਲੋਟਣੀਆਂ ਲੈ ਰਹੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਬਮਸਨ ਸਬ-ਮਸ਼ੀਨ ਕਾਰਬਾਈਨ ਨਾਲ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਵਾਛੜ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ ਡਿਗਦਿਆਂ ਦੇਖਕੇ ਇਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਆ ਰਹੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਮਲੇ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਜੜ ਪੈ ਗਈ। ਦੋਵਾਂ ਵੱਲੋਂ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਦੇਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਹੀ ਉਥੇ ਮੌਜੂਦ ਇੰਡੋ-ਤਿਬਤੀਅਨ ਬਾਰਡਰ ਪੁਲਸ ਦੇ ਕਮਾਂਡੋਆਂ ਵੱਲੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫੜਣ ਦੀ ਜ਼ੁਰਅਤ ਪਈ। ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਇਕ ਕਮਰੇ ਅੰਦਰ ਲੈ ਆਂਦਾ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਕਮਾਂਡੋਆਂ ਵੱਲੋਂ ਅਵਾ-ਤਵਾ ਬੋਲਣ ਕਾਰਨ ਹੋਏ ਤਕਰਾਰ ਤੋਂ ਬੁਜਦਿਲ ਕਮਾਂਡੋਆਂ ਨੇ ਨਿਹੱਥੇ ਸੂਰਬੀਰਾਂ 'ਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਦਾ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਾ ਦਿੱਤਾ। ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ 'ਤੇ ਡਿਗ ਪੈਣ ਨਾਲ ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਉਸੇ ਦੇ ਹੀ ਲੱਗੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਹੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਪਾ ਗਿਆ।

ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਖਮੀ ਹੋਏ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਚਾਕੇ ਹਾਕਮ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਉਸ ਸਾਜਸ਼ ਬਾਰੇ ਜਾਨਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਤਹਿਤ, ਉਹਨਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦਾ ਕਤਲ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਦੂਸਰਾ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਜਾਨ-ਬਖਸ਼ੀ ਲਈ ਨਾ ਸਿਰਫ ਆਪ ਹੀ ਗਿੜ ਗਿੜਾਉਂਦਾ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦਿਖਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਮੂਰਖ ਹਾਕਮ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਾਣਦੇ ਕਿ ਹਰ ਕਤਲ ਕੁਝ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਹੀ ਸਾਜਸ਼ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਕਈ ਵਾਰ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਰਵਾਇਤਾਂ ਵੀ ਸਾਜਸ਼ ਰਚ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦਾ ਕਤਲ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਰਵਾਇਤਾਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਸਾਜਸ਼ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ 'ਤੇ ਜਬਰ ਦਾ ਹਰ ਹਰਬਾ ਵਰਤਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਕਤਲ ਦੀ ਸਾਜਸ਼ ਬਾਰੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਵੀ ਪਿੜ ਪੱਲੇ ਨਾ ਪਿਆ।

ਅਖੀਰ ਉਹਨਾਂ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿਦਕ ਮੂਹਰੇ ਇਕ ਵਾਰ ਹਾਰ ਮੰਨ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਉਸਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚਲੀਆਂ ਕੁਝ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਬਾਹਰ ਨਾ ਕੱਢੀਆਂ ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਬੇਹੱਦ ਤਕਲੀਫ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਭਰਮ ਸੀ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਤਕਲੀਫ ਅਤੇ ਜੇਲ੍ਹ ਦੀਆਂ ਚੌਕੀਆਂ ਦੀ ਇਕੱਲਤਾ ਉਸਦੇ ਸਿਰੜ ਨੂੰ

ਭੰਨ ਸੁਟੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ, ਜੇਲ੍ਹ ਅੰਦਰ ਉਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਾਲ ਤਾਂ ਕੀ, ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬਲਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਵੀ ਮਿਲਣ ਨਾ ਦੇਂਦੇ। ਉਸਦੀ ਚੱਕੀ ਦੇ ਬਾਹਰ ਅਜਿਹੇ ਪੁਲਸੀਆਂ ਦੀ ਹੀ ਡਿਊਟੀ ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਧਾਰਨ ਕਿਸਮ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਵੀ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ।

ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਗੋਲੀਆਂ ਨਾ ਕੱਢਣ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੋਹ ਹੋਵੇ। ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਗੋਲੀ ਦਾ ਦਰਦ ਏਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਧ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਦਰਦ ਨਾਲ ਹੀ ਪਲ ਪਲ ਮਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਮੀਨੇ ਹਾਕਮ ਇਹੀ ਤਾਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਹੀ ਹਾਲਤ ਤਾਂ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੁਝ ਹੱਥ-ਠੋਕਾ ਡਾਕਟਰਾਂ ਕੋਲੋਂ ਇਹ ਰਿਪੋਰਟ ਦਿਵਾ ਦਿਤੀ ਕਿ ਗੋਲੀ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣਾ ਖਤਰਨਾਕ ਹੋਵੇਗਾ। ਡਾਕਟਰਾਂ ਦੀ ਇਹ ਰਿਪੋਰਟ ਆਉਣ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੂਸਰੀ ਅਦਾਲਤ ਫਟਾ-ਫਟ ਗੋਲੀ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਫੈਸਲੇ ਸੁਣਾਉਣ ਲੱਗੀ। ਅੰਤ ਇਕ ਦਿਨ ਸਤਵੰਤ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਨਹੁੰ ਨਾਲ ਖੁਰਚ-ਖੁਰਚ ਕੇ ਗੋਲੀ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਮਾਰੀ ਅਤੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਮੂੜ ਨੌ-ਬਰ-ਨੌ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੰਗੇਤਰ ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਤਾਂ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਉਸ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕਰ ਆਈ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤੰਗ ਕਰਨ ਦੇ ਮਨਸ਼ੇ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾ ਦਿਤੀ। ਬਹਾਨਾ ਇਹ ਬਣਾ ਲਿਆ ਕਿ ਜਦ ਤੱਕ ਉਸਦਾ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਉਸਨੂੰ ਕਨੂੰਨ ਮੁਤਾਬਕ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਨਾਲ ਹੀ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਕਿ ਹਾਕਮਾਂ ਵਲੋਂ ਬਣਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਬਹਾਨੇ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਜਸਵੀਰ ਸਿੰਘ ਰੋਡੇ ਵੱਲੋਂ ਰੋਕਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਗੱਲ 'ਤੇ ਅੜੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਅਖੀਰ 2 ਮਈ 1988 ਨੂੰ ਜੱਟਾ ਪੰਛੀਆਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਬਾਹਰ ਵਿਰਸਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਡੇਰੇ 'ਤੇ ਅਤੀ ਸਾਦੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਫੋਟੋ ਰੱਖਕੇ ਦੋਵਾਂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਖਬਰ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਸੁਲ ਵਾਂਗ ਲੜ ਗਈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਨਾ ਸਿਰਫ ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਹੀ ਤੰਗ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸਗੋਂ ਉਸਦੀ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾ ਦਿਤੀ। ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅੰਤਮ ਸਮੇਂ ਵੀ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਨਾ ਦਿਤਾ।

ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਇਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੂਸਰੀ ਅਦਾਲਤ ਤੋਂ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਵਾ ਦਿਤੀ ਪਰ ਉਸਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਇੰਡੋ-ਤਿਬਤੀਅਨ ਬਾਰਡਰ ਪੁਲਸ ਦੇ ਕਮਾਂਡੋਆਂ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਉਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ 'ਤੇ ਗੋਲੀ ਚਲਾਉਣ ਸਮੇਂ ਇਕ ਕਮਾਂਡੋ ਕੋਈ ਸਰਕਾਰੀ ਡਿਊਟੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੂੰਹ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇਕ ਵਿਭਾਗੀ ਪੜਤਾਲ ਜਰੂਰ ਕੀਤੀ ਪਰ ਪੜਤਾਲ ਸਮੇਂ ਵੀ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਲੈਣੀ ਜਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝੀ ਜੋ ਗੋਲੀ ਚਲਣ ਸਮੇਂ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਜ਼ਿੰਦਾ ਗਵਾਹ ਸੀ। ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਕਮਾਂਡੋਆਂ 'ਤੇ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਜਖਮੀ ਕਰਨ ਦਾ ਮੁਕੱਦਮਾ ਦਰਜ ਕਰਨ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਤੱਕ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾਇਆ। ਉਸਦਾ ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਕਮਾਂਡੋਆਂ ਨੂੰ ਬਰੀ ਕਰ ਦਿਓ ਪਰ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸੁਣ ਲਓ। ਪਰ ਹਾਕਮਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਭਰਨ ਵਾਲੇ ਜੱਜ ਉਸਦੀ ਗਵਾਹੀ ਕਿੰਝੇ ਸੁਣਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਉਸਨੂੰ ਫਟਾਫਟ ਖਤਮ ਕਰਕੇ ਇਸ ਗਵਾਹੀ ਦਾ ਖੁਰਾ ਖੋਜ ਹੀ ਮਿਟਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸੱਟ ਉਸ ਸਮੇਂ ਲੱਗੀ ਜਦੋਂ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਕੋਲ ਜਾਨ-ਬਖਸ਼ੀ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਰਹਿਮ ਦੀ ਅਪੀਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਸੁਭ-ਚਿੰਤਕਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕਿਹਾ “ਤੁਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਕੀ ਆਸ ਰੱਖਦੇ ਹੋ? ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਜੀਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਉੱਤੇ ਜੀਉਂਦਾ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਰਹਿਮ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਜੀਵਾਂਗਾ।” ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਪੱਕੀ ਆਸ ਸੀ ਕਿ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜਰੂਰ ਹੀ ਰਹਿਮ ਦੀ ਭੀਖ ਮੰਗੇਗਾ। ਪਰ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਹਿਮ ਮੰਗਣ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਸਪਸ਼ਟ ਸਟੈਂਡ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਆਖਰੀ ਆਸਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਪਾਣੀ ਫੇਰ ਦਿਤਾ। ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹਦਾਇਤ ਦੇ ਉਲਟ ਕੁਝ ਅਕਾਲੀ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਨੂੰ ਉਸ ਤੇ ਰਹਿਮ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸਨੂੰ ਇਕ ਤਰਸ ਦੇ ਪਾਤਰ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਨਾਹ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅੰਤਮ ਬਿਆਨ ਅਤੇ ਅੰਤਮ ਖਾਹਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਹਾਕਮਾਂ 'ਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਤਿੱਖਾ ਸਿਆਸੀ ਤੇ ਨੈਤਿਕ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਅਖਵਾਉਣ ਵਾਲੇ ਖਾਲਸਤਾਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਨਿਘਰੀ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਕੇ ਹੱਕ-ਸੱਚ ਤੇ ਇਨਸਾਫ ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਗੂੰਜਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਤਖਤੇ 'ਤੇ ਝੂਲ ਗਿਆ। ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਸ ਆਖਰੀ ਵਾਰ ਦੇ ਫੋਟੋ ਨੂੰ ਹਾਕਮ ਕਦੀ ਵੀ ਭਰ ਨਹੀਂ ਸਕਣਗੇ। ○

ਦਰਵੇਸ਼ ਸ਼ਹੀਦ (ਭਾਈ) ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ

ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਪਟਿਆਲੇ ਜਿਲੇ ਦੀ ਸਰਹਿੰਦ ਤਹਿਸੀਲ ਦੇ ਇਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਪਿੰਡ ਮੁਸਤਫਾਬਾਦ ਦੇ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗਰੀਬ ਅਤੇ ਅਨਪੜ ਰਮਦਾਸੀਆ ਸਿੱਖ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਸਮੇਂ ਉਸਦੀ ਉਮਰ ਕਈ 53 ਕੁ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ।

ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਿਤਾ ਜੁਲਾਹੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਘਰ ਦਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਚਲਦਾ ਸੀ। ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਤਿੰਨ ਹੋਰ ਭਰਾ ਅਤੇ ਇਕ ਭੈਣ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਇਕ ਕੱਚੇ ਕੰਠੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਸੇ ਕੰਠੇ ਵਿਚ ਬਾਪ ਦੀ ਕਪੜਾ ਬੁਨਣ ਵਾਲੀ ਖੱਡੀ ਸੀ, ਉਸੇ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰਸੋਈ ਸੀ, ਉਸ ਵਿਚ ਹੀ ਘਰ ਦੇ ਹੋਰ ਭਾਂਡੇ-ਟੀ ਡੋ ਅਤੇ ਸਾਜ ਸਮਾਨ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸੇ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਸੀ ਪਠਾਣਾ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਮੈਟ੍ਰਿਕ ਪਾਸ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਸਕੂਲ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਛੇ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੀ ਵਿਥ 'ਤੇ ਸੀ ਅਤੇ ਘਰ ਵਿਚ ਗਰੀਬੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਤੁਰ ਕੇ ਹੀ ਸਕੂਲ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਅਤੇ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆਕੇ ਬਾਪ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਹੱਥ ਵਟਾਉਣਾ ਪੈਂਦਾ।

ਘਰ ਵਿਚ ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਹੌਲ ਸੀ। ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਬਾਪ ਉਸਨੂੰ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂਆਂ ਅਤੇ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾਮਈ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਵਿਰੋਧੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ 'ਤੇ "ਸੂਭ-ਕਰਮਨ" ਲਈ ਕਟ-ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਬਿਰਤਾਂਤ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਨ 'ਤੇ ਅਮਿਟ ਛਾਪ ਛੱਡ ਗਏ।

ਕੇਂਦਰੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਪ੍ਰਤੀ ਧੱਕੇ ਅਤੇ ਵਿਤਕਰੇ ਭਰੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਵਿਰੋਧ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਗੁੱਸੇ ਅਤੇ ਰੋਹ ਦਾ ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ ਕਦਰਜੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਦਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਸਿੱਖ ਸਮੱ-ਸਿਆ" ਬਾਰੇ ਉਸਦੇ ਤਿੱਖੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਉਸਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਕੁਝ ਵਿਅਕਤੀ ਉਸਨੂੰ "ਸਾਡਾ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਾ" ਵੀ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲੇ ਬਾਰੇ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ "ਮੇਰਾ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਰੋਕਾਰ ਨਹੀਂ। ਮੇਰੀ ਸਿਰਫ ਦਸ ਗੁਰੂਆਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਹੈ।"

ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵਡੇ ਭਰਾ ਪ੍ਰਿਥੀ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ (ਸ਼ਹੀਦ) ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਿੰਡ ਮਲੋਏ (ਨੇੜੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ) ਹੋਈ ਸੀ। ਪ੍ਰਿਥੀ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਤਨੀ ਜਸਬੀਰ ਕੌਰ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬਾਬੇ ਦੀ ਭਤੀਜੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਭੂਆ ਲਗਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਪ੍ਰਿਥੀ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਵਾਨੀ ਵਿਚ ਹੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਛੇ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਲੜਕਾ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਛੱਡ ਗਿਆ। ਪ੍ਰਿਥੀ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੌਤ ਬਾਅਦ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸਦੀ ਵਿਧਵਾ ਜਸਬੀਰ ਕੌਰ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣ ਅਤੇ ਲੜਕੇ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪਾਲਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਲੈ ਲਈ।

ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਨੇ 1954-55 ਵਿਚ ਮੈਟ੍ਰਿਕ ਪਾਸ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਦਿੱਲੀ ਆ ਕੇ ਆਪਣੀ ਭੂਆ ਕੋਲ ਰਹਿਣ ਲੱਗਾ। 55-56 ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ "ਡਾਇਰੈਕਟੋਰੇਟ ਜਨਰਲ ਆਫ ਸਪਲਾਈਜ਼ ਐਂਡ ਡਿਸਪੇਂਜ-ਲਜ਼" ਨਾਂਅ ਦੇ ਇਕ ਸਰਕਾਰੀ ਮਹਿਕਮੇ ਵਿਚ ਕਲਰਕ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲ ਗਈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਉਹ ਇਸੇ ਹੀ ਮਹਿਕਮੇ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦਾ ਆਇਆ ਸੀ।

ਇਕ ਤਾਂ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਨੇੜੇ ਦੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਸੀ, ਦੂਸਰਾ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਆਪ ਵੀ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਵਾਂਗ ਹੀ ਸਾਊ ਤੇ ਨਿੱਗਰ ਤਬੀਅਤ ਦਾ ਆਦਮੀ ਸੀ—(ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਕਿ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਵਿਚ ਪੁਲਸੀਆ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਵੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ) ਇਸ ਕਰਕੇ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਵੀ ਕਾਫੀ ਮਿਲਦੇ ਸਨ, ਤੀਸਰਾ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਘਰ ਨੇੜੇ ਨੇੜੇ ਸਨ

ਅਤੇ ਚੋਬਾ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬੱਚੇ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਨੇੜੇ 12 ਸੈਕਟਰ ਦੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਘਰ ਕਾਫੀ ਆਉਣ ਜਾਣ ਸੀ। ਉਹ ਕਈ ਵਾਰੀ ਇਕੱਠੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ। ਫੌਜੀ ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਵੈਰਾਗਮਈ ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਤਿੱਖੇ ਭਾਸ਼ਨ ਆਮ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਸੀ।

ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਨਾਲ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ, ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਠੇਸ ਪਹੁੰਚੀ ਸੀ। ਦੋਹਾਂ ਹੀ ਬਹੁਤ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇਚੈਨ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਬਲ ਰਹੇ ਰੋਹ ਦੇ ਭਾਂਬੜਾਂ ਦੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ 'ਤੇ 5 ਗੋਲੀਆਂ ਦਾਗ ਕੇ ਮੱਠਾ ਕਰਨ ਦੀ ਖਬਰ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੰਨੀ ਪਈ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਫੁੱਟ ਪਏ ਸਨ "ਜੋ ਪੰਥ ਨਾਲ ਟਕਰਾਏਗਾ, ਉਸਦਾ ਇਹੀ ਹਸਰ ਹੋਵੇਗਾ।"

ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਕਿੰਨੇ ਉੱਚੇ ਤੇ ਸੁੱਚੇ ਕਿਰਦਾਰ ਦਾ ਮਾਲਕ ਅਤੇ ਕਿੰਨਾ ਸੁਭਵਾਨ ਸੀ ਇਸਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਉਸ ਦੀ ਆਖਰੀ ਇੰਟਰਵਿਊ ਤੋਂ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਚਾਰ ਦਸੰਬਰ ਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹਫ਼ਤਾਵਾਰ "ਇਲਸਟਰਿਡ ਵੀਕਲੀ" ਵਿਚ ਛਪੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਹੋਛੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਲੋਕ ਅਤੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਟਾਉਟ ਪੱਤਰਕਾਰ ਇਹ ਪਰਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਫਾਂਸੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸ਼ਹੀਦ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਤਨੀ ਬਿਮਲ ਕੌਰ ਖਾਲਸਾ ਦਾ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਬਿਆਨ ਸੀ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਕੇ ਉਹ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਤਲ ਤੋਂ ਬਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਕਮੀਨਗੀ ਭਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਹੇਠਾਂ ਅਸੀਂ ਮੌਤ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਬੈਠਕੇ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਦਿਤੀ ਗਈ ਆਖਰੀ ਇੰਟਰਵਿਊ ਦੇ ਕੁਝ ਅੰਸ਼ ਛਾਪ ਰਹੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਕਿ ਇਕ ਤਾਂ ਬਿਮਲ ਕੌਰ ਖਾਲਸਾ ਵਾਲਾ ਮਸਲਾ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਸਕੇ, ਤੇ ਦੂਜਾ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਆਖਰੀ ਦਿਨਾਂ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਸਾਰੀ ਇੰਟਰਵਿਊ ਵਿਚ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਕ ਵੀ ਅਜਿਹੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਆਖੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਲੱਗ ਸਕੇ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਚਾੜ੍ਹ ਦਿਤਾ ਹੈ ਪਰ ਹਕੀਕਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਫਾਂਸੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਿਆਂ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਗਲ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਫਾਹਾ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਲਗਾ-ਤਾਰ ਕੱਸੀਦਾ ਜਾਣਾ ਹੈ ਜਦ ਤੱਕ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਖਰੀ ਸਾਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ।

ਸ- ਕੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਪਿਛਲੇ 4 ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਤੁਹਾਡੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਤੰਗ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਕੀਤਾ?

ਜ- ਮੈਂ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜੋ ਦੁੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਮੇਰਾ ਸਾਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਹੀ ਉਜੜਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੀ ਸਮਝੋ ਕਿ ਮੈਂ ਹੋਰਾਨ ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਏਨਾ ਵੱਡਾ ਹੌਂਸਲਾ ਕਿਵੇਂ ਹੈ?

ਮੇਰੇ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਪੁਛਗਿਛ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਖੜਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਐਸ. ਆਈ. ਟੀ. ਦੇ ਜਵਾਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਡਸੀਹੇ ਦਿੰਦੇ। ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੀ ਤੰਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਹ ਮੇਰੇ ਕੇਸ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਛੁੱਟੀ ਲੈਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ। ਛੁੱਟੀ ਮਨਜ਼ੂਰ ਵੀ ਹੋਈ। ਪਰ ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ 2 ਮਈ 1985 ਨੂੰ ਇਕ ਸਾਲ ਲਈ ਐਨ. ਐਸ. ਏ. ਅਧੀਨ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਮੇਰੇ ਕੇਸ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ। 2 ਮਈ 1986 ਨੂੰ ਉਹ ਰਿਹਾਅ ਹੋਇਆ ਤੇ ਫਿਰ ਘਰ ਜਬਰੀ ਖਾਲੀ ਕਰਾ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਤੋਂ ਵੀ 25 ਅਗਸਤ 1986 ਨੂੰ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਜਬਰੀ ਘਰ ਖਾਲੀ ਕਰਾਇਆ।

ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਨੇ ਮੌਤੀ ਬਾਗ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਸ਼ਰਨ ਲਈ। ਜਿਸ ਬੰਦੇ ਨੇ ਸ਼ਰਨ ਦਿੱਤੀ ਉਸ ਨੂੰ ਧਮਕੀ ਦਿਤੀ ਗਈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਐਨ. ਐਸ. ਏ. ਅਧੀਨ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਘਰ ਖਾਲੀ ਕਰਨ ਲਈ ਨੋਟਿਸ ਦਿਤਾ ਤੇ ਅਖੀਰ ਮੌਤੀ ਬਾਗ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚੋਂ ਉਸਨੂੰ ਜਬਰੀ ਕੱਢ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਉਹ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਦਿਨ ਕੱਟ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸ- ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਦੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਇਕਬਾਲ ਕਰ ਲਵੋ? ਤੁਸੀਂ ਇਕ-ਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਕਿਉਂ ਨਾ ਲਿਖਿਆ? ਜਦ ਕਿ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਿਖਿਆ।

ਜ- ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਮੈਨੂੰ ਵਾਇਦਾ ਮੁਆਫ਼ ਗਵਾਹ ਬਣਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਉਹਨਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਕੁਟਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਵਾਇਦਾ ਮੁਆਫ਼ ਗੁਆਹ ਬਣ ਜਾਵਾਂ ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਕੁਟਿਆ ਗਿਆ। ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਨੂੰ ਹੱਤਿਆ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਗਵਾਹ ਨਹੀਂ ਬਣਿਆ। ਉਹ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਵਰਤ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਤਸੀਹੇ ਦਿੰਦੇ। ਇਕ ਵਾਰ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਰਲੀ ਹੋਈ ਟੱਟੀ ਪੀਵਾਂ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਮੈਨੂੰ ਵਾਇਦਾ ਗਵਾਹ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਹੀ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਕੋਛੜ ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਮੇਰੀ ਕੰਠੜੀ ਵਿਚ ਆਏ, ਮੈਨੂੰ

ਤਸੀਹੇ ਦਿਤੇ ਕਿ ਮੈਂ ਵਾਇਦਾ ਮੁਆਫ਼ ਗਵਾਹ ਬਣਨਾ ਮੰਨ ਲਵਾਂ।

ਸ- ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਾਰਾ ਕੇਸ ਬਿਮਲ ਖਾਲਸਾ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਉਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਬਿਆਨ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਉਸਨੂੰ 2 ਮਹੀਨੇ ਪੁਲੀਸ ਹਿਰਾਸਤ ਵਿਚ ਰੱਖਣ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤਾ। ਉਂਜ਼ ਸਰਕਾਰੀ ਵਕੀਲ ਵੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਿਮਲ ਖਾਲਸਾ ਕਈ ਵਾਰ ਝੂਠ ਬੋਲੀ? ਤੁਹਾਡਾ ਇਸ ਗਵਾਹੀ ਬਾਰੇ ਕੀ ਵਿਚਾਰ ਹੈ?

ਜ- ਉਹ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੇ ਘਰ ਸਤਵੰਤ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਪਿਛੋਂ ਉਸਨੇ ਇਸ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਹੋਰ ਬਿਆਨਾਂ ਦਾ ਵੀ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਮੈਂ ਉਸ ਉਤੇ ਕੋਈ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਲਾਉਂਦਾ। ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਤੰਗ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਕ ਕਹਾਣੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਪਰ ਉਹ ਆਪ ਖੁਦ ਭੰਬਲਭੂਸੇ ਵਿਚ ਪੈ ਦੀ ਰਹੀ।

ਸ- ਤੁਹਾਡੀ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਜਾਣਕਾਰੀ ਕਿਵੇਂ ਹੋਈ? ਤੁਹਾਡਾ ਉਸ ਨਾਲ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਕੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ? ਸਰਕਾਰੀ ਗਵਾਹੀ ਅਨੁਸਾਰ ਤੁਸੀਂ ਉਸਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਹੋ।

ਜ- ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਮੇਰੇ ਸੋਹਰੇ ਦੇ ਭਰਾ ਦਾ ਪੋਤਰਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਤਾਂ ਵਾਂਗ ਸਮਝਦਾ ਸਾਂ।

ਸ- ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਦੱਸੋਗੇ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਦੋਂ ਗਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ? ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੁਸੀਂ ਕਿਥੇ ਸੀ? ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਥੇ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ? ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀਹਨੇ ਗਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤਾ? ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਥੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ? ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਕੀ ਕੁਝ ਪੁੱਛਿਆ ਗਿਆ? ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਕਦੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ?

ਜ- ਮੈਨੂੰ 2 ਨਵੰਬਰ 1984 ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਘਰੋਂ, 12 ਸੈਕਟਰ ਆਰ. ਕੇ. ਪੂਰਮ ਦਿੱਲੀ, ਤੋਂ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਸਮੇਤ ਗਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਯਮੁਨਾ ਵੈਲੋਡਰੋਮ ਪੁੱਛ-ਗਿੱਛ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ। 10-15 ਬੰਦੇ ਮੈਨੂੰ ਗਰਿਫਤਾਰ ਕਰਨ ਆਏ। ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਤਾਂ 15 ਨਵੰਬਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਮਲੋਏ ਪਿੰਡ ਲਿਜਾ ਕੇ ਛੱਡ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ 5 ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਮੇਰੇ ਘਰ ਆਏ ਮੈਂ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਉਹ ਕੋਈ ਦੰਗਾਕਾਰੀ ਹੋਣਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਚਿੱਟੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਵਿਚ ਆਏ ਸਨ।

ਸ- ਕੀ ਤੁਸੀਂ, ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ, ਕੇਸ ਦੇ ਮੋਟੇ ਮੋਟੇ ਨੁਕਤੇ ਦੱਸੋਗੇ ਜੋ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜਾਂਦੇ ਹਨ?

ਜ- ਮੇਰੇ ਖਿਲਾਫ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਭੋਰਾ ਭਰ ਵੀ ਸਬੂਤ ਨਹੀਂ। ਸਿਰਫ਼ ਬਿਮਲ ਦਾ ਹੀ ਬਿਆਨ ਹੈ।

ਸ- ਬਿਮਲ ਖਾਲਸਾ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੇ ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਸਬੰਧ ਸਨ?

ਜ- ਉਹ ਮੇਰੀ ਨੂੰਹ ਵਾਂਗ ਹੈ। ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਫੁਫੜ ਜੀ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਤੇ ਉਹ ਅਕਸਰ ਹੀ ਪ੍ਰੀਵਾਰਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਹਫਤੇ ਦੇ ਅਖੀਰ 'ਤੇ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਸਾਂ। ਜੇ ਉਹਨੂੰ ਕੋਈ ਪ੍ਰੀਵਾਰਕ ਸਮੱਸਿਆ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਨਾਲ ਸਾਂਝਿਆਂ ਕਰਦੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ 12 ਸੈਕਟਰ ਦੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਨ ਜੋ ਸਾਡੇ ਘਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਅਕਸਰ ਹੀ ਸਾਡੇ ਘਰ ਆ ਜਾਂਦੇ।

ਸ- ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਬੰਦਾ ਸੀ? ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਹੈ? ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਤੁਹਾਡੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਗਵਾਹੀ ਕਿਉਂ ਦਿੱਤੀ?

ਜ- ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਾਫ਼ ਬੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਵਿਚ ਪੁਲਸੀਆਂ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਵੀ ਇਕ ਨੇਕ ਔਰਤ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੜਤਾਲੀਆ ਟੀਮ ਦੇ ਜ਼ਬਰ ਅਤੇ ਦਬਾਅ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਹੀ ਮੇਰੇ ਵਿਰੁੱਧ ਗਵਾਹੀ ਦਿੱਤੀ।

ਸ- ਤੁਹਾਡੇ ਪੁੱਤ ਵੀ ਹਨ ਅਤੇ ਪੋਤਰੇ ਵੀ। ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਕਤਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੰਗਿਆ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਕੀ ਬੀਤੀ?

ਜ- ਦੰਗਿਆਂ ਸਮੇਂ ਮੇਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਡਰਿਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅੰਦਰੋਂ ਕੁੰਡਾ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਗਵਾਂਦੀ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੇ ਸਾਡੀ ਰਾਖੀ ਕੀਤੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਰਾਸ਼ਨ ਆਦਿ ਵੀ ਦਿੱਤਾ।

ਜਦੋਂ ਮਹੀਨੇ ਕੁ ਬਾਅਦ ਮੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਮੈਨੂੰ “ਤੀਸ ਹਜ਼ਾਰੀ ਅਦਾਲਤ” ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਸਦੇ ਘਰ 'ਤੇ ਵੀ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਨੇ ਦਖਲ ਦੇ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਬਚਾ ਲਿਆ। ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਨੇੜਲੇ ਹਿੰਦੂ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਘਰ ਲੈ ਗਏ ਸਨ।

ਸ- ਤੁਹਾਡਾ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲੇ ਬਾਰੇ ਕੀ ਵਿਚਾਰ ਹੈ?

ਜ- ਮੇਰਾ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਰੋਕਾਰ ਨਹੀਂ। ਮੇਰਾ ਸਿਰਫ਼ ਦਸ ਗੁਰੂਆਂ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਮੇਰੀ ਸ਼ਰਧਾ ਹੈ।

ਸ- ਕੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਪਿਛਲੇ ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਤੁਹਾਡੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਤੰਗ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਕੀਤਾ?

(ਬਾਕੀ ਸਫਾ 23 'ਤੇ)

ਭਾਰਤ ਅੰਦਰ ਫਾਸ਼ੀਵਾਦ ਦਾ ਠੋਸ ਸਰੂਪ ਪਛਾਣੇ

—ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ

1) ਫਾਸ਼ੀਵਾਦ ਸਰਕਾਰੀ ਜਬਰ ਵੱਲੋਂ ਵੱਧ ਵਹਿਸ਼ੀ ਰੂਪ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰ ਲੈਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਫਾਸ਼ੀਵਾਦ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੱਛਣ ਲੁਟੇਰੇ ਹਾਕਮਾਂ ਵੱਲੋਂ, ਕਿਸੇ ਅਤਿ ਪਿਛਾਖਤੀ ਤੱਤ ਵਾਲੇ ਧੂਹ-ਪਾਉਂਦੇ (Populist) ਨਾਹਰੇ (ਜਾਂ ਨਾਹਰਿਆਂ) ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸਿਆਂ (ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਕੇ ਮੱਧ ਵਰਗ) ਨੂੰ ਅਤਿ ਘਿਨਾਉਣੇ ਹਕੂਮਤੀ ਜਬਰ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਲਾਮਬੰਦ ਕਰ ਲੈਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੀ ਕੁਝ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦੀ ਸਰਗਰਮ ਹਮਾਇਤ ਤੇ ਸ਼ਾਮੂਲ-ਅਤ ਸਦਕਾ ਰਾਜਕੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਦਾ ਦਮਨਕਾਰੀ ਲੱਛਣ, ਰੋਲ ਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗੰਭੀਰ ਆਕਾਰ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

2) ਫਾਸ਼ੀਵਾਦ ਹਾਕਮ ਜਮਾਤਾਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਗੁੱਟ ਜਾਂ ਵਿਅਰਤੀ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਖਰਾਬੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਮਹਿਜ਼ ਕਿਸੇ ਹਕੂਮਰਾਨ ਸਖਸ਼ ਜਾਂ ਟੋਲੇ ਦੇ ਮਨ ਦਾ ਫਤੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਫਾਸ਼ੀਵਾਦ, ਲੁਟੇਰੇ ਹਕੂਮਰਾਨ ਵਰਗ ਦਾ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਸੰਕਟਵਾਨ ਸਥਿਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਜਮਾਤੀ ਹੰਗਾਮਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ, ਇਹ ਅਕਸਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਉਭਰਦਾ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਫੜਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਲੱਟੂ ਵਰਗ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗੰਭੀਰ ਅਤੇ ਸਰਬ-ਪੱਖੀ ਸੰਕਟ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ; ਜਦ ਲੁਟੇਰੇ ਅਤੇ ਜਾਬਰ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੇ ਸਲਾਮਤੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗੰਭੀਰ ਤੇ ਹਕੀਕੀ ਰੂਪ 'ਚ ਖਤਰੇ-ਮੂੰਹ ਆਈ ਪਈ ਹੋਵੇ।

3) ਤੱਤ ਦੀ ਸਾਂਝ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਹਰ ਦੇਸ਼ ਅੰਦਰ ਫਾਸ਼ੀਵਾਦ ਆਪਣੇ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੱਛਣ ਲੈ ਕੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਫਾਸ਼ੀਵਾਦ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੱਛਣਾਂ ਨੂੰ ਹਕੀਕੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਮਝਣਾ ਅਤੇ ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਠੋਸ ਨਾਅਰੇ ਤੇ ਦਾਅਪੇਚ ਘੜਨੇ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

4) ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਦੇਖਿਆਂ, ਫਾਸ਼ੀਵਾਦ ਦੇ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਠੀਕ ਰੂਪ 'ਚ ਸਮਝਣ ਲਈ ਦੋ ਪੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਹਕੀਕੀ ਸਮਝ ਤੇ ਨਿਰਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿ, ਅਜੋਕੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ, ਉਹ ਕਿਹੜਾ ਸਮਾਜੀ/ਸਿਆਸੀ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਭਾਰਤੀ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਫੋਰੀ ਤੇ ਹਕੀਕੀ ਰੂਪ 'ਚ ਖਤਰਾ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਦੂਜਾ, ਭਾਰਤੀ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਸਲਾਮਤੀ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਇਸ ਖਤਰੇ ਦਾ ਬੰਨ-ਉਪਾਅ ਕਰਨ ਲਈ, ਭਾਰਤੀ ਹਾਕਮਾਂ ਪੱਲੇ ਉਹ ਕਿਹੜਾ ਜਜ਼ਬਾ ਤੇ ਨਾਹਰਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਹ ਫਾਸ਼ੀ ਜਨੂੰਨ ਰੜਕਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦੇ (ਤੇ ਕਰ ਰਹੇ) ਹਨ?

5) ਭਾਰਤ ਦੇ ਅਜੋਕੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਸਿਆਸੀ ਯਥਾਰਥ ਤੋਂ ਇਹ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨਾ ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਸ ਮੌਕੇ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕਮਾਂ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਮਸਲਾ ਦੇਸ਼ ਦੀ 'ਏਕਤਾ ਤੇ ਅਖੰਡਤਾ' ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਹਾਕਮਾਂ ਵੱਲੋਂ 'ਏਕਤਾ ਤੇ ਅਖੰਡਤਾ' ਦੇ ਨਾਹਰੇ ਉਤੇ ਦਿਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਦਾਬ ਕੋਈ ਬੇਵਜ੍ਹਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਅੱਸੀਵਿਆਂ ਦੀ ਉਭਰਵੀਂ ਹਕੀਕਤ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਅੱਡ ਅੱਡ ਹਿੱਸਿਆਂ ਅੰਦਰ, ਵੱਖ ਵੱਖ ਕੌਮੀਅਤਾਂ, ਘੱਟ-ਗਿਣਤੀ ਧਾਰਮਿਕ ਵਰਗਾਂ ਤੇ ਦਲਿਤਾਂ ਦੀਆਂ ਸਵੈ-ਪਛਾਣ ਦੀ ਰਾਖੀ ਤੇ ਸਵੈ-ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਲਈ ਉੱਠੀਆਂ ਤੇ ਪੂਰੇ-ਜਲਾਲ 'ਚ ਜਾਰੀ ਰਹਿ ਰਹੀਆਂ ਖਾੜਕੂ ਵਿਰੋਧ ਲਹਿਰਾਂ ਹਨ। ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਲਹਿਰਾਂ ਹੀ ਹਨ, ਜਿਹੜੀਆਂ, ਗੈਰ ਜਮਹੂਰੀ ਤੇ ਪੱਖਪਾਤੀ ਨੀਤੀ 'ਤੇ ਉਸਰੇ ਜਾਬਰ ਭਾਰਤੀ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਸਲਾਮਤੀ ਨੂੰ ਫੋਰੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਤੋਂ, ਗੰਭੀਰ ਤੇ ਹਕੀਕੀ ਖਤਰੇ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

6) ਸੁਆਲ ਇਹ ਖੜ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਾਬਰ ਹਕੂਮਰਾਨ, ਇਸ ਖਤਰੇ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ, ਸਿਆਸੀ ਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਤਿਆਰੀਆਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ? ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਮੌਕੇ ਫੋਰੀ 'ਤੇ ਮੁੱਖ ਖਤਰਾ ਦੇਸ਼ ਦੀ 'ਏਕਤਾ ਤੇ ਅਖੰਡਤਾ' ਨੂੰ ਹੈ, ਅਤੇ ਹੈ ਵੀ ਅੱਡ ਅੱਡ ਕੌਮਾਂ, ਭਾਸ਼ਾਈ ਗਰੁੱਪਾਂ, ਇਲਾਕਾਈ ਸ਼ਨਾਖਤਾਂ ਤੇ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਧਾਰਮਿਕ ਵਰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਹੱਕੀ ਵਿਰੋਧ ਲਹਿਰਾਂ ਹੱਥੋਂ। ਇਸ ਲਈ, ਇਸ ਸੰਕਟ ਨੂੰ ਸਰ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕਮਾਂ ਸਾਹਮਣੇ, ਦੇਸ਼ ਦੀ 'ਏਕਤਾ ਤੇ ਅਖੰਡਤਾ' ਦਾ ਨਾਹਰਾ ਤੇ ਸੰਕਲਪ ਉਭਾਰਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਅਰੇ ਦੁਆਲੇ ਪਿਛਾਖਤੀ ਫਾਸ਼ੀ ਲਾਮਬੰਦੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ। ਇਥੋਂ ਹੀ ਫਾਸ਼ੀਵਾਦ ਦਾ ਠੋਸ ਸਰੂਪ ਉਸਰਦਾ ਤੇ ਉਘੜਦਾ ਹੈ।

7) ਇਹ ਗੱਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਭਾਰਤੀ ਦਾੜੇ ਦੀ ਸਲਾਮਤੀ ਨੂੰ, ਫੋਰੀ ਤੇ ਮੁੱਖ ਖਤਰਾ, ਭਾਰਤੀ ਹਾਕਮਾਂ ਵੱਲੋਂ ਗਰਦਾਨੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ 'ਵੱਖਵਾਦੀ' ਤੇ 'ਅੱਤਵਾਦੀ' ਰੁਚੀਆਂ ਤੇ ਜਮਾਤੀ/ਸਿਆਸੀ ਤਾਕਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕਮ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਇਸ ਹਕੀਕੀ ਖਤਰੇ ਵਿਰੁੱਧ, ਦੇਸ਼ ਦੀ 'ਏਕਤਾ ਤੇ ਅਖੰਡਤਾ' ਦਾ ਨਾਹਰਾ ਤੇ ਪੈਂਤੜਾ ਲੈ ਕੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਦੇਖਣਾ ਇਹ ਬਣਦੇ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਸ ਨਾਹਰੇ ਤੇ ਪੈਂਤੜੇ ਦਾ ਤੱਤ ਕੀ ਹੈ?

ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਿਆਸੀ/ਅਮਲੀ ਅਰਥ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ
ਕੀ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ ?

ਜੇਕਰ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਬੌਧਿਕ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਵਲੋਂ
ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਸ ਪੈਂਤੜੇ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਪੈਮਾਨੇ 'ਤੇ
ਲਿਖੀਆਂ, ਛਾਪੀਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਿਧਾਂਤਕ
ਲੇਖਣੀਆਂ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਘੋਖ ਤੇ ਪੁਣ-ਛਾਣ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਦੋ
ਗੱਲਾਂ ਬਹੁਤ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ 'ਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ :

(ੳ) ਲੁਟੇਰੇ ਹਾਕਮ ਵਰਗ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਤਿੱਖਾ
ਅਹਿਸਾਸ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਨੇ ਕੋਈ ਇਕ-ਇਕਹਿਰੀ
ਕੌਮੀ ਬਣਤਰ ਦਾ ਸਰੂਪ ਅਖਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ
ਇਸਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਧਾਰਮਿਕ, ਭਾਸ਼ਾਈ, ਇਲਾਕਾਈ
ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਾੜਿਆਂ, ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਤੇ ਵਿਰੋਧਾਂ ਦਾ
ਗੰਭੀਰ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਵਿਰੋਧ-
ਵਖਰੇਵੇਂ ਕਿਸੇ 'ਜਾਦੂ ਦੀ ਛਟੀ' ਨਾਲ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਹੋਣੇ,
ਸਗੋਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ 'ਹਕੂਮਤੀ ਛਟੀ' ਨਾਲ ਹੀ ਕਾਬੂ ਕੀਤਾ ਜਾ
ਸਕਦਾ ਤੇ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ ਹੈ।

✓ (ਅ) ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ' ਇਕ
ਮਜਬੂਤ ਲੜੀ ਵਿਚ ਪਰੋਣ ਵਾਲੇ ਕਿਸੇ ਸਰਬ-ਸਾਂਝੇ ਕੌਮੀ
ਜਜ਼ਬੇ ਦਾ ਕੋਈ ਹਕੀਕੀ ਤੇ ਮਾਦੀ ਅਧਾਰ ਮੌਜੂਦ
ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਘਾਟ ਨੂੰ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ
ਸੰਭਵ ਹੱਦ ਤੱਕ ਪੂਰਨ ਵਾਲਾ ਇਕੋ ਇਕ ਫੈਕਟਰ,
ਭਾਰਤੀ ਵਸੋਂ ਦੀ ਭਾਰੀ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਇਕ ਸਾਂਝੇ-ਹਿੰਦੂ-
ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਤੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ,
ਭਾਰਤ ਦੀ ਭਾਰੂ ਵਸੋਂ ਦੀ ਇਸ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ
ਸਾਂਝ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਪਕੌਰਿਆਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਖਿੰਡ-
ਭਖਰ ਰਹੇ ਵਜੂਦ ਨੂੰ ਬਚਾ ਕੇ ਰਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ, ਮਾਮੂਲੀ ਫਰਕਾਂ-ਵਖਰੇਵਿਆਂ
ਨਾਲ ਪਰਤੱਖ ਰੂਪ 'ਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਰਹੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸੋਚ-ਪੈਟਰਨ
ਅਤੇ ਦਲੀਲ-ਵਿਧੀਆਂ ਤੇ ਵਿਸਥਾਰਾਂ ਦਾ ਸਾਰ-ਤੌਤ ਇਹੋ
ਹੈ। ਇਸ ਸੋਚ-ਪੈਟਰਨ ਤੇ ਨਿਰਣਾਕਾਰੀ ਚੋਂ ਹੀ, ਇੰਦਰਾ
ਗਾਂਧੀ ਵਲੋਂ, ਅੱਸੀਵਿਆਂ ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਦੌਰ ਅੰਦਰ,
ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਫਿਰਕੂ ਪੱਖਪਾਤੀ ਲੀਹਾਂ 'ਤੇ ਉਸਰੇ ਭਾਰਤੀ ਰਾਜ
ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਵਹਿੜੀ ਤੇ ਖੁੰਘਤ ਬਨਾਉਣ ਲਈ ਹਿੰਦੂ-
ਪੁਨਰਵਾਦ ਵੱਧ ਨੰਗੇ ਰੂਪ 'ਚ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕਰਨ ਤੇ ਵਰਤਣ
ਦਾ ਹਿੰਦੂ-ਹੰਕਾਰਵਾਦੀ ਪੈਂਤੜਾ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਸੀ।
ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੀ ਇਹ ਅਮਲ ਬਦਸਤੂਰ ਜਾਰੀ ਹੈ ਅਤੇ
ਤਿੱਥੇ ਹੋ ਰਹੇ ਸੰਕਟ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧ
ਵਹਿੜੀ ਰੂਪ-ਅਕਾਰ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਚਲਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

8) ਸੋ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੁਟੇਰੇ ਹਾਕਮ ਵਰਗ ਦੇ
ਪਿਛਾਖੜੀ/ਫਾਸ਼ੀਵਾਦੀ ਪੈਂਤੜੇ ਦਾ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਅਧਾਰ

ਹਿੰਦੂ ਹੰਕਾਰਵਾਦ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਅੰਦਰ ਵਸਦੇ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ
“ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ” ਦਾ ਬੋਣ-ਅੰਗ ਬਣਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਹੋਣ ਵਾਲੇ
ਘੱਟ-ਗਿਣਤੀ ਧਾਰਮਿਕ ਵਰਗਾਂ ਅਤੇ “ਹਿੰਦੂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ” ਦੀ
ਜ਼ਦ ਵਿਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਕੌਮੀਅਤਾਂ ਖਿਲਾਫ ਅੰਨ੍ਹੀ
ਨਫ਼ਰਤ ਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਨੂੰਨ ਦੀ ਹੱਦ
ਤੱਕ ਭੜਕਾਉਣਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਨੰਗੇ ਫਾਸ਼ੀ ਜਬਰ ਤੇ
ਧੌਂਸਗੀਰੀ ਦਾ ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ ਕਰਨਾ, ਇਸ ਫਾਸ਼ੀ ਪੈਂਤੜੇ ਦਾ
ਲਾਜ਼ਮੀ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਹਿੰਦੂ-ਪੁਨਰਵਾਦ
ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕਰਨ ਦਾ ਅਰਥ (ਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਿੱਟਾ), ਹਿੰਦੂ
ਫਲਸਫੇ ਦੀ ਅਹਿਮ ਬੁਨਿਆਦ—ਜਾਤਪਾਤੀ ਵੰਡ-ਵਖਰੇਵੇਂ
ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ—ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੱਧ ਮਜ਼ਬੂਤ ਤੇ ਪੱਕੇ-ਪੈਰੀਂ ਕਰਨਾ
ਹੈ। ਇਸ ਵਜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ, ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਅੰਦਰਲੇ ਸਭ ਤੋਂ
ਵੱਧ ਲੁੱਟੇ ਤੇ ਨਪੀੜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਦਲਿਤ ਵਰਗਾਂ ਉਤੇ ਆਰਥਿਕ
ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤੇ ਸਮਾਜੀ ਜਬਰ 'ਚ ਨਿਰੰਤਰ ਵਾਧਾ, ਭਾਰਤੀ
ਫਾਸ਼ੀਵਾਦ ਦਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਅੰਗ ਤੇ ਅਟੱਲ ਕਰਮ ਹੈ। ਇਹੋ ਹੈ
ਜੋ ਅੱਜ ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਅੰਦਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹੀ ਹੈ
ਜੋ ਭਾਰਤੀ ਫਾਸ਼ੀਵਾਦ ਦੀ “ਮੌਤ ਦੀ ਕੁੰਜੀ” (ਐਕਲੀਜ
ਹੀਲ) ਹੈ। ਅੰਨ੍ਹੀ ਲੁੱਟ-ਖਸੁੱਟ ਤੇ ਜਬਰ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ
ਮਿਹਨਤਕਸ਼ ਵਰਗਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਭਾਰਤ ਭਰ ਦੀਆਂ ਅਪਣੇ
ਹੱਕਾਂ ਤੇ ਹਿੱਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰਕ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਕੌਮਾਂ, ਹਿੰਦੂ ਹੰਕਾਰ
ਵਾਦ ਦੇ ਹੱਲੇ ਹੇਠ ਆ ਰਹੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਘੱਟਗਿਣਤੀਆਂ
ਅਤੇ ਜਾਤ-ਪਾਤੀ ਵਿਤਕਰੇ ਤੇ ਜਬਰ ਦੇ ਸਤਾਏ ਦਲਿਤ
ਵਰਗਾਂ ਅੰਦਰ, ਭਾਰਤੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀਆਂ ਲੁੱਟ-ਖਸੁੱਟ, ਜਬਰ ਤੇ
ਵਿਤਕਰੇ ਭਰੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਤੇ ਫਾਸ਼ੀ ਅਮਲਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਤਿੱਖੀ
ਔਖ ਤੇ ਰੋਹ ਭਰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸੇ,
ਜਾਬਰ ਭਾਰਤੀ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਰੁੱਧ ਜੱਦੋਜਹਿਦ ਅੰਦਰ
ਜਾਨਦਾਰ ਰੋਲ ਨਿਭਾਉਣ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਪਾਲਦੇ ਹਨ।

9) ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਹਕੀਕਤ ਹੈ
ਕਿ ਅੱਜ ਭਾਰਤ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਕੇਂਦਰੀ ਤੇ ਉਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੇ
“ਹਿੰਦੀ ਮੋਤਰ” ਦੀ ਹਿੰਦੂ ਵਸੋਂ ਦੇ ਤਕੜੇ ਹਿੱਸੇ (ਖਾਸ
ਕਰਕੇ ਮੱਧ ਵਰਗ) ਭਾਰਤੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਇਸ ਪਿਛਾਖੜੀ
ਫਾਸ਼ੀਵਾਦੀ ਪੈਂਤੜੇ ਨੂੰ ਤਕੜਾ ਹੁੰਗਾਰਾ ਭਰ ਰਹੇ ਤੇ ਫਾਸ਼ੀਵਾਦ
ਦੇ ਇਸ ਅਮਲ ਨੂੰ ਜਨਤਕ ਢੰਗੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

10) ਭਾਰਤ ਅੰਦਰ ਜ਼ੋਰ ਫੜ ਰਹੇ ਇਸ ਫਾਸ਼ੀਵਾਦੀ
ਰੁਝਾਣ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ, ਇਹ ਵੇਖਣਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਹਿਮ ਤੇ
ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਵਸੋਂ ਦੇ ਅੱਡ ਅੱਡ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕਿਵੇਂ
ਤੇ ਕਿਸ ਰੁੱਖ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਇਸ ਪ੍ਰਤੀ
ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਰਵੱਈਆ ਤੇ ਵਤੀਰਾ ਧਾਰਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ?
ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਇਸ ਫਾਸ਼ੀ ਜਬਰ ਦੀ ਵੱਧ
ਤਿੱਖੀ ਮਾਰ ਜਿਆਦਾ ਕਰਕੇ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਵਰਗਾਂ ਨੂੰ ਹੀ

ਸਹਿਣੀ ਪੈ ਰਹੀ ਹੈ (ਨੌਸ ਤੱਥ, ਅੰਕੜੇ ਤੇ ਵੇਰਵੇ ਇਸਦਾ ਮੂੰਹ ਬੋਲਦਾ ਸਬੂਤ ਹਨ) ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਵਰਗ ਦੇ ਕਾਫੀ ਹਿੱਸੇ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਇਸ ਪਿਛਾਖੜੀ/ਫਾਸ਼ੀਵਾਦੀ ਪੈਂਤੜੇ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹਮ-ਖੁਲ੍ਹੀ ਜਾਂ ਘੱਟ-ਜ਼ਾਹਰਾ ਹਮਾਇਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਇਸ ਲਈ, ਘੱਟ-ਗਿਣਤੀ ਵਰਗਾਂ ਅੰਦਰ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਫਿਰਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਫਿਰਕੂ ਤੁਅੱਸਬ ਅਤੇ ਗੁੱਸੇ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਹੋਣਾ ਇਕ ਸੁਭਾਵਕ ਕਰਮ ਹੈ। ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਰਗਾਂ ਅੰਦਰ ਵਧ ਰਹੀ ਇਹ ਫਿਰਕੂ ਵੰਡ, ਨਫਰਤ ਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਜਮਹੂਰੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਰਾਹ 'ਚ ਇਕ ਗੰਭੀਰ ਅੜਿੱਕਾ, ਇਕ ਗੰਭੀਰ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ, ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਰੈਸ਼ਨੇਲ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

11) ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਨੌਸ ਨਾਲਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ 'ਚ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ, ਜੇਕਰ ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਵਸੋਂ ਦੇ ਤਕੜੇ ਹਿੱਸੇ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ 'ਚ ਫਾਸ਼ੀ ਪੈਂਤੜੇ ਦਾ ਪੱਖ ਪੂਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਨਕਲਾਬੀ ਜਮਹੂਰੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦਾ ਇਹ ਕਾਰਜ ਤੇ ਫਰਜ਼ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਵਸੋਂ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਜਮਹੂਰੀ ਪੈਂਤੜੇ 'ਤੇ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਫਿਰਕੂ ਫਾਸ਼ੀਵਾਦੀ ਪੈਂਤੜੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਰਗਰਮ ਤੇ ਲਾਮਬੰਦ ਕਰਨ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਘੱਟ-ਗਿਣਤੀ ਵਰਗਾਂ ਨੂੰ ਖਰੇ ਜਮਹੂਰੀ ਪੈਂਤੜੇ 'ਤੇ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਚਣਹਾਰ ਲਹਿਜੇ 'ਚ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਸਮੁੱਚੇ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਵਰਗ ਪ੍ਰਤੀ ਧਾਰੀ ਤੰਗ ਨਜ਼ਰ ਤੇ ਫਿਰਕੂ ਪਹੁੰਚ ਖੁਦ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹੀ (ਕੇਂਦਰੀ ਹਾਕਮਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿੱਚੀ) ਹੱਕੀ ਜਦੋਜਹਿਦ ਨੂੰ ਅਤੇ ਸਭਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਕਾਜ ਨੂੰ ਮਾੜੇ-ਰੁਖ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਨ, ਅਤੇ ਇਉਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੀ ਦੁਸ਼ਮਣ-ਕੇਂਦਰੀ ਹਾਕਮਾਂ-ਦੇ ਹੱਥ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ 'ਚ ਸਹਾਈ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।

12) ਫਾਸ਼ੀਵਾਦ ਦੇ ਸਬੰਧ 'ਚ ਧੁਰ-ਗਹਿਰਾਈ ਤੱਕ ਸਮਝਣ ਵਾਲੀ ਆਖਰੀ ਗੱਲ, ਭਾਰਤੀ ਹਾਕਮਾਂ ਵਲੋਂ ਫੇੜੇ ਹਿੰਦੂ ਪੁਨਰਵਾਦ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਦੀਆਂ ਅਤਿ ਗੰਭੀਰ ਮੰਤਕੀ ਅਰਥ-ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹੁਣੇ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਵਤੀਰਾ ਤੇ ਦਰੁਸਤ-ਨੀਤੀ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਇਤਿਹਾਸ ਅੰਦਰ ਉਭਰੇ ਅਜਿਹੇ ਫਾਸ਼ੀਵਾਦੀ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਤਜਰਬਾ ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਾਕਮ ਵਰਗ ਵਲੋਂ ਇਕ ਵਾਰ ਸੁਚੇਤ ਤੇ ਵਿਉਂਤਬੱਧ ਰੂਪ 'ਚ ਫੇੜਿਆ ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਵੀ ਫਾਸ਼ੀਵਾਦੀ ਅਮਲ, ਆਪਣੀ ਮੰਤਕੀ ਮੰਜ਼ਲ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਧੁੱਸ ਤੇ ਦਿਸ਼ਾ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਫਾਸ਼ੀਵਾਦੀ ਪੈਂਤੜਾ ਹਾਕਮ ਵਰਗ

ਅੰਦਰਲੇ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਾਂ ਗੁੱਟ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਨੂੰ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਖਤਰੇ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ, ਸਮੁੱਚੇ ਲੋਟੂ ਹੁਕਮਰਾਨ ਵਰਗ ਤੇ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਸੰਕਟ ਦੀ ਉਪਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੇ ਉਸਦੇ ਗੁੱਟ ਦੀਆਂ ਸਿਆਸੀ ਲੋੜਾਂ ਤੇ ਗਿਣਤੀਆਂ-ਮਿਣਤੀਆਂ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਜਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਸੰਕਟ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਲੋਟੂ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਸਲਾਮਤੀ ਦੇ ਯਤਨ ਤੇ ਉਪਾਅ ਵਜੋਂ, ਫਾਸ਼ੀਵਾਦ ਦੀ ਲੋੜ ਅਟੱਲ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਵਿਅਕਤੀ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਾਂ ਹੁਕਮਰਾਨ ਗੁੱਟ ਇਸ ਬਾਹਰ-ਮੁੱਖੀ ਲੋੜ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਉਸਨੂੰ ਦੇਰ-ਅਵੇਰ ਹਕੂਮਤੀ ਅਹੁਦੇ ਤੋਂ ਲਾਂਭੇ ਕਰ ਦੇਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਹਾਕਮ ਵਰਗ ਅੰਤਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੇ ਗੁੱਟ ਨੂੰ ਲੋੜ ਲੈਣ ਜਾਂ ਸਿੰਗਾਰ ਲੈਣ 'ਚ ਸਫਲ ਹੋ ਨਿਬੜਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ, ਸਮੇਂ ਦੀ ਮੰਗ ਉੱਤੇ ਪੂਰਾ ਉਤਰ ਸਕੇ। ਇਸ ਅਮਲ ਦੌਰਾਨ ਹਾਕਮ ਵਰਗ ਵਲੋਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਅਕਤੀਆਂ/ਗੁੱਟਾਂ ਨੂੰ ਅਜਮਾਉਣ ਤੇ ਰੱਦਣ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਭਾਵੇਂ ਹਾਕਮ ਵਰਗ ਅੰਦਰਲੇ ਇਸ ਅਮਲ ਨੂੰ ਡੂੰਘੀ ਨੀਤ ਨਾਲ ਦੇਖਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ (ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਅਮਲ ਫੌਰੀ ਸਿਆਸੀ ਘਟਨਾ-ਕਰਮਾਂ ਉੱਤੇ ਅਹਿਮ ਅਸਰ ਛੱਡਦਾ ਹੈ) ਪਰ ਹਾਕਮ ਵਰਗ ਅੰਦਰੋਂ ਹੀ ਕਿਸੇ 'ਨੇਕ-ਦਿਲ', 'ਰਹਿਮ-ਦਿਲ' ਜਾਂ 'ਨਰਮ-ਦਿਲ' ਵਿਅਕਤੀ ਕੋਲੋਂ ਇਹ ਝਾਕ ਰੱਖਣੀ ਕਿ ਉਹ ਫਾਸ਼ੀ-ਵਾਦ ਦੇ ਅਮਲ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਪਾਉਣ ਜਾਂ ਪੁੱਠਾ ਗੇੜ ਦੇਣ 'ਚ ਸਫਲ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਗੰਭੀਰ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਭੁਲੇਖੇ, ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਬੇਤਹਾਸ਼ੇ ਖੂਨ ਨਾਲ ਹੀ ਅਦਾ ਕਰਨੀ ਪਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਦੇਖਿਆਂ, ਭਾਰਤ ਅੰਦਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ ਹਿੰਦੂ-ਪੁਨਰਵਾਦ ਤੇ ਹੰਕਾਰਵਾਦ ਦੇ ਫਾਸ਼ੀ ਵਰਤਾਰੇ ਦਾ ਮੰਤਕੀ ਸਿੱਟਾ, ਘੱਟ-ਗਿਣਤੀ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਵਿਆਪਕ ਪੈਮਾਨੇ 'ਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਵਹਿਸ਼ੀਆਨਾ ਕਤਲੇਆਮਾਂ 'ਚ ਨਿਕਲਣਾ ਹੈ। ਬਕਾਇਦਾ ਵਿਉਂਤਬੱਧ ਰੂਪ 'ਚ ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ ਪੈਮਾਨੇ 'ਤੇ ਘੱਟਗਿਣਤੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿੱਚੇ ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਨੇ, ਅੰਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਚੁੰਗੀ ਵਸੂਲਣੀ ਹੀ ਵਸੂਲਣੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੁਖਾਂਤਕ ਹੋਣੀ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਇਕੋ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹੀ ਰੋਕਿਆ ਤੇ ਟਾਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਢੰਗ ਇਹ ਹੈ ਇਸ ਜਾਬਰ ਰਾਜ-ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਨੂੰ ਮੁੱਢੋ-ਸੁੱਢੇ ਉਖਾੜ ਸੁੱਟਿਆ ਜਾਵੇ। ਜੇਕਰ ਜ਼ਬਰ ਦੀ ਇਸ ਮਸ਼ੀਨ ਨੂੰ ਮੁਕੰਮਲ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਖੇੜਿਆ ਤੇ ਭੰਨਿਆ-ਤੋੜਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ, ਤਾਂ ਇਸਦੇ 'ਰਥਵਾਨ' ਭਲੇ ਹੀ ਬਦਲ ਜਾਣ ਪਰ ਇਸਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੁਭਾਅ, ਇਸ ਦੀ ਫਾਸ਼ੀ ਫਿਤਰਤ ਨੇ ਤਬਦੀਲ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਦੇ ਇਸ ਦੀ ਖੂਨ ਦੀ ਪਿਆਸ ਬੁਝਣੀ ਹੈ।

(ਸਫਾ 12 ਦੀ ਬਾਕੀ)

ਦਾ 'ਕੰਮ' ਕੀ ਸੀ? ਜੁਲਮ ਅਤੇ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ ਸੋਧਣਾ ਅਤੇ ਜਬਰ ਤੇ ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਦਿਆਂ ਕਟ ਮਰਨ ਦੀਆਂ ਇਨਕਲਾਬੀ ਰਵਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲੰਦ ਕਰਨਾ। ਜਾਬਰ ਹਾਕਮਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀ ਹੈ? ਲੋਕਾਂ ਉਤੇ ਜੁਲਮ ਕਰਨਾ, ਅੱਤ ਚੁਕਣੀ ਅਤੇ ਇਸ ਵਹਿਸ਼ੀਪੁਣੇ ਵਿਰੁੱਧ ਅਵਾਜ਼ ਬੁਲੰਦ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਘੁਲਾਟੀਆਂ ਨੂੰ ਗੋਲੀਆਂ ਤੇ ਫਾਂਸੀਆਂ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜਣਾ। ਸੱਚ ਤੇ ਸ਼ੁਠ ਵਿਚਕਾਰ ਅਤੇ ਹੱਕ ਸੱਚ ਤੇ ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਵਿਚਕਾਰ ਇਹ ਸਦੀਵੀ ਜੰਗ ਜਾਰੀ ਹੈ।

ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਹਥਿਆਰ ਸੁਟ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਇੰਡੋ-ਤਿਬਤੀਅਨ ਬਾਰਡਰ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਕਮਾਂਡੋਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਇਕ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਲਿਜਾਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਪਈ। ਇਸ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਆਪਸੀ ਤਕਰਾਰ ਹੋਣ 'ਤੇ ਬੁਜ਼ਦਿਲ ਕਮਾਂਡੋਆਂ ਨੇ ਨਿਹੱਥੇ ਯੋਧਿਆਂ 'ਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਵਰ੍ਹਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਿਹਨਾਂ ਕਾਰਨ ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਹੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਪਾ ਗਿਆ। ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਭਾਵੇਂ ਆਪ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਪਰ ਉਸਦਾ ਇਹ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਾਰਨਾਮਾ ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਧੱਕੇ ਅਤੇ ਜਬਰ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਜੂਝਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਕਟ ਮਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦਾ ਰਹੇਗਾ ਜਦ ਤੱਕ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਜਬਰ ਦੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚੋਂ ਸਦਾ ਸਦਾ ਲਈ ਜੜ੍ਹ ਨਹੀਂ ਪੁੱਟ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ।

(ਸਫਾ 18 ਦੀ ਬਾਕੀ)

ਜ- ਮੈਂ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਮੇਰਾ ਸਾਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਹੀ ਦੁੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਪੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਸਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਏਡਾ ਵੱਡਾ ਹੁੰ ਲਾ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਪੁੱਛ-ਗਿੱਛ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਰਾਤ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨ ਭਵਨ ਵਾਲੇ ਯਮੁਨਾ ਵੈਲਡਰਮ ਪੁੱਛ-ਗਿੱਛ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਲਿਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਤੇ "ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੜਤਾਲੀਆ ਟੀਮ" ਵੱਲੋਂ ਤਸੀਹੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ।

ਮੇਰੇ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਤੰਗ-ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਮੇਰੇ ਕੇਸ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਬੰਬਈ ਦੀ ਬਦਲੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਉਸਨੂੰ ਛੱਟੀ ਲੋਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੇ ਦਿੱਲੀ ਮੇਰੇ ਕੇਸ ਦੀ ਪੈਰਵਾਈ ਕਰਨੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਨੂੰ 2 ਮਈ 1985 ਨੂੰ ਇਸ ਸਾਲ ਲਈ ਐਨ.ਐਸ.ਏ. ਅਧੀਨ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। 2 ਮਈ 1986 ਨੂੰ ਉਹ ਰਿਹਾਅ ਹੋਇਆ ਤੇ ਫਿਰ ਮੇਰਾ ਘਰ ਜਬਰੀ ਖਾਲੀ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਤੋਂ ਵੀ 25 ਅਗਸਤ 1986 ਨੂੰ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਜਬਰੀ ਘਰ ਖਾਲੀ ਕਰਵਾਇਆ।

ਮੈਨੂੰ ਕਦੀ ਵੀ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਬੇਗੁਨਾਹ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁੱਖ ਵਿਕਤੀ ਨੂੰ ਤਸੀਹੇ ਝੱਲਣ ਪੈ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਬਾਰੇ ਹਮਦਰਦੀ ਨਾਲ ਸੋਚਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਬੁੱਧੀ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਬੇਗੁਨਾਹ ਮਰਦੇ ਹਨ। ਬੇਗੁਨਾਹ ਮਰਨਗੇ ਤਾਂ ਹੀ ਪਾਪ ਦਾ ਘੜਾ ਭਰੇਗਾ, ਬੇਗੁਨਾਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਪਾਪ ਦਾ ਬੇੜਾ ਭਰਦਾ ਅਤੇ ਡੁਬਦਾ ਹੈ। ਅੱਗੇ ਇਸ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਬੇਗੁਨਾਹ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਾੜਿਆ, ਕਤਲ ਕੀਤਾ, ਪੁਲਸ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦਿਖਾਕੇ ਅਤੇ ਲੱਤਾ ਪਾੜ ਕੇ ਮਾਰਿਆ। ਹੁਣ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਾਰਕੇ ਉਹ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਬੇਗੁਨਾਹਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਵਾਧਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ।

(ਸ਼ਹੀਦ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ)

ਜਿਸ 'ਔਰਤ' ਨੇ ਡਾਇਣ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਸਮੁੱਚੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਜੁਲਮ ਦੀ ਚਰਖੜੀ ਉਤੇ ਚਾੜ੍ਹ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਫੌਜਾਂ ਨਾਲ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ 'ਤੇ ਧਾਵਾ ਬੰਨ੍ਹਕੇ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਨੂੰ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਬੇਹ ਕਰ ਸੁਟਿਆ, ਉਹ ਔਰਤ ਅਣਖੀਲੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਕੱਲੇ ਗੋਲੀ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਭਲਾ ਹੋਰ ਕਿਹੜੇ 'ਇਨਾਮ' ਦੀ ਝਾਕ ਰਖਦੀ ਸੀ? ਬਦੀ ਦੀ ਪਰਤੀਕ ਇਸ 'ਔਰਤ' ਨੂੰ ਗੋਲੀਆਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾਂ ਬਣਾਕੇ ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਜੁਰਮ ਜਾਂ ਪਾਪ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸਗੋਂ ਪੁੰਨ ਤੇ ਜਸ ਖੱਟਿਆ ਹੈ।

(ਜੀ.ਪੀ.ਆਈ, (ਐਮ.ਐਲ.) ਦੇ ਸਕੱਤਰ ਕਾ.ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਜਾਰੀ ਇਕ ਲੀਫਲੈਟ 'ਚੋਂ)

ਮੌਤ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਜਾਂ ਆਖਣੀ ਗੱਲਾਂ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਜਰੂਰ ਲੰਮੇਂ ਅਰਸੇ ਤੱਕ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਗੂੰਜਦੀਆਂ ਰਹਿਣਗੀਆਂ। ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਾਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਕਾਨੂੰ, ਦੇਸ਼ ਦਾ ਨਿਜ਼ਾਮ, ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਭਿਅਤਾ ਬਚ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਹਿੰਦੂ, ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਮਾਣ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਮਜ਼ਲੂਮ ਨੂੰ ਨਾ ਮਾਰਿਆ ਜਾਵੇ। ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਹ ਆਖਹੀ ਸ਼ਬਦ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਗੂੰਜਦੇ ਰਹਿਣਗੇ।

(ਗਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਬੈਂਸ ਪੱਤਰਕਾਰ)

ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਉਮਰ ਦਾ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਆਦਮੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਸਾਡੇ ਸੁਨਿਹਰੀ ਕੱਲ੍ਹ ਲਈ ਅੱਜ ਆਪਣਾ ਆਪ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਸ ਸ਼ਾਨ ਨਾਲ ਉਸਨੇ ਮੌਤ ਨੂੰ ਚੁੰਮਿਆ, ਉਹ ਇਕ ਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਸਦਾ ਕੇਸ ਲੜਿਆ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਫਖਰ ਹੈ।

ਆਰ. ਐਸ. ਸੋਢੀ, ਵਕੀਲ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ

ਅਕਾਲੀ ਲੀਡਰਾਂ ਦੇ ਦੰਭੀ ਕਿਰਦਾਰ ਪਛਾਣੋ

ਤਿੰਨ ਰੋਜ਼ ਪੰਜਾਬ ਐਕਸ਼ਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਖ ਵਖ ਅਕਾਲੀ ਧੜੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਰਗਰਮ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਐਲਾਨਾਂ ਅਤੇ ਬਿਆਨਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਵਧ ਵਧ ਕੇ ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਤੇ ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅਮਰ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਾਰ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਤੇ ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਦੇ 'ਗਮ' ਵਿਚ ਮਣ-ਮਣ ਦੇ ਹੰਝੂ ਕੋਹ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਿਥੇ ਵੀ ਕਿਤੇ ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਹੀ ਭੱਜ ਕੇ ਮੂਹਰੇ ਜਾ ਬੈਠਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਕਾਲੀ ਆਗੂਆਂ ਅੰਦਰ ਅਚਾਨਕ ਜਾਗੇ ਇਸ 'ਜੋਸ਼-ਖਰੋਸ਼' ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਹਰ ਸੂਝਵਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਕੁਝ ਸਵਾਲ ਜਰੂਰ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਕਿਉਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਮੋਹ ਜਾਗ ਪਿਆ ਹੈ ?

ਕੀ ਇਹ ਉਹੀ ਅਕਾਲੀ ਨਹੀਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦਿਆਂ ਨੇ ਲੋਕ ਸਭਾ ਵਿਚ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਏਕਤਾ ਤੇ ਅਖੰਡਤਾ ਲਈ "ਮਹਾਨ ਸ਼ਹੀਦ" ਕਰਾਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਮਤੇ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਵੋਟ ਪਾਈ ਸੀ ? ਕੀ ਇਹ ਉਹੀ ਅਕਾਲੀ ਨਹੀਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਵਿਚ ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ ਅਤੇ ਸਿਰ ਨਿਵਾਕੇ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀਆਂ ਭੇਂਟ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਹਰਾਂ ਦੇ ਮਹਾਨ ਕਾਰਨਾਮੇ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਨ ਦੀ ਨੀਂਤ ਦਿਖਾਈ ਸੀ ? ਕੀ ਇਹ ਉਹੀ ਅਕਾਲੀ ਨਹੀਂ ਜਿਹਨਾਂ ਸ਼ਹੀਦ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੱਦੀ ਪਿੰਡ ਵਿਖੇ ਉਸ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਪਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ (ਬਚਿਤਰ ਸਿੰਘ ਐਡਵੋਕੇਟ, ਹਾਜੀ ਅਨਵਾਰ ਅਹਿਮਦ ਖਾਂ, ਹਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕਾਹਲੌਂ) ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਦੋਸ਼ ਧਰੋਹ ਅਤੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦੇ ਦੋਸ਼ਾਂ ਅਧੀਨ ਦਰਜ ਕੇਸਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਸਿਰਫ ਮਨਸੂਖ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦੌਰਾਨ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਚੁੱਕ ਲਿਆ ਸੀ ? ਕੀ ਇਹ ਉਹੀ ਅਕਾਲੀ ਨਹੀਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕਾਂਗਰਸੀ ਗਵਰਨਰ ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ 'ਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਵਿਚ ਜਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਸਿਰਧੜ ਦੀ ਬਾਜੀ ਲਾ ਦਿਤੀ ਸੀ ? ਕੀ ਇਹ ਉਹੀ ਅਕਾਲੀ ਨਹੀਂ ਜਿਹਨਾਂ ਬਿਮਲ ਕੌਰ ਖਾਲਸਾ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਝੂਠੇ ਕੇਸ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਸਨ ?

ਜੇ ਅਕਾਲੀਆਂ ਲਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਪਰੋਗਰਾਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਕੇਸ ਦਰਜ ਕਰਨੇ ਵਾਜਬ ਹਨ ਤਾਂ ਫਿਰ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਕਿਵੇਂ ਬਣ ਗਿਆ ? ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਇਕੋ ਹੀ ਕਾਰਨਾਮੇ ਵਿਚ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਹੀ ਸ਼ੂਰਮਗਤੀ ਵਿਖਾਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਹੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਕੀ ਅਕਾਲੀ ਆਗੂ ਇਹ ਦੱਸਣ ਦੀ ਖੋਚ ਲੈ ਕਰਨਗੇ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿਚ ਕਦੀ ਵੀ ਕੋਈ ਵੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਿਖਾਈ ? ਕੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧੜੇ ਨੇ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਜਾਂ ਦਿੱਲੀ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਏਨੇ ਜਿਆਦਾ ਆਰ-ਥਕ ਵਸੀਲਿਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸਾਰੇ ਕੇਸ ਦੌਰਾਨ ਕੇਸ ਲੜ ਰਹੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਵੀ ਪੈਸਾ ਸਹਾਇਤਾ ਵਜੋਂ ਦਿਤਾ ? ਕੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਰੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੌਰਾਨ ਇਕ ਵਾਰ ਵੀ ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਿਨਾਂ-ਸ਼ਰਤ ਰਿਹਾਈ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ? ਕੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਰਾਜੀਵ-ਲੋਂਗੋਵਾਲ ਸਮਝੌਤੇ ਸਮੇਂ ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਮਸਲਾ ਉਠਾਇਆ ?

ਕੀ ਇਹ ਅਕਾਲੀ ਆਗੂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੇਸ ਲੜ ਰਹੇ ਵਕੀਲਾਂ ਦੇ ਬਾਰ ਬਾਰ ਕਹਿਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰਿਹਾਈ ਲਈ ਕੋਈ ਐਜੀਟੇਸ਼ਨ ਸ਼ੁਰੂ ਨਾ ਕੀਤੀ ? ਕੀ ਕੋਈ ਅਕਾਲੀ ਇਹ ਦੱਸਣ ਦੀ ਜੁਰਅਤ ਕਰੇਗਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ?

ਕੀ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੇ ਕਦੀ ਵੀ ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਨੂੰ ਦਰੁਸਤ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ? ਕੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਦੀ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜੂਨ 1984 ਦੇ ਫੌਜੀ ਹਮਲੇ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਜਲੀਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਅਣਖ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਵਜੋਂ ਹੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ ਉਡਾਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਕਿਸੇ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਨਮਾਨ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹਨ ? ਕੀ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਉਹ ਆਪ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਲਈ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਮੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ? ਕੀ ਉਹ ਆਪ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਰਹੇ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਥਾਂ ਉਮਰ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ? ਕੀ ਉਹ ਰਿਹਾਈ ਦੀ ਥਾਂ

ਰਹਿਮ ਕਰਨ ਦੀ ਮੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ? ਰਹਿਮ ਗੁਨਾਹ-
ਗ਼ਾਰਾਂ ਲਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਸੂਰਮਿਆਂ ਲਈ ? ਕੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ
ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ-ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਛਾ ਦੇ ਉਲਟ ਉਸ ਦੀ ਜਾਨ-
ਬਖਸ਼ਣ ਲਈ ਰਸ਼ਟਰਪਤੀ ਕੋਲ ਰਹਿਮ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਕੇ
ਉਸਨੂੰ ਤਰਸ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣਾਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਗੁਨਾਹ
ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ?

ਕੀ ਅਕਾਲੀਆਂ ਕੋਲ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਕੋਈ ਜਵਾਬ
ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਵਿਰੁੱਧ ਤਿੰਨ ਰੋਜ਼ਾ ਪੰਜਾਬ ਐਕਸ਼ਨ
ਲਈ ਸੱਦਾ ਦੇਣ ਜਾਂ ਦਿਤੇ ਗਏ ਸੱਦੇ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰਨ
ਵਿਚ ਭਲਾ ਕੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ? ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਤਿੰਨ
ਰੋਜ਼ਾ ਪੰਜਾਬ ਐਕਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਵਜੋਂ ਜਥੇਬੰਦ
ਕੀਤੀ ਗਈ ਪ੍ਰਚਾਰ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿਚ ਭੋਰਾ ਭਰ ਵੀ ਹਿੱਸਾ ਕਿਉਂ
ਨਾ ਪਾਇਆ ? ਪੰਜਾਬ ਐਕਸ਼ਨ ਦੇ ਤਿੰਨਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਦੌਰਾਨ
ਐਕਸ਼ਨ ਨੂੰ ਕਾਮਯਾਬ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀ ਸਰਗਰਮ
ਅਕਾਲੀ ਆਗੂ ਕਿਤੇ ਵੀ ਭਾਲਿਆ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਬਿਆਇਆ ?
ਉਹ ਦੱਤ ਵਟ ਕੇ ਕਿਥੇ ਬੈਠ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਐਕਸ਼ਨ ਤੋਂ
ਬਾਅਦ ਇਕ ਦਮ ਕਿਵੇਂ ਖੁੰਬਾਂ ਵਾਂਗੂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਆਏ ?

ਕੀ ਇਹ ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜਦੋਂ ਵਕੀਲ ਸਾਹਿਬਾਨ
ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਕਿਲਾਫ਼ ਐਜੀਟੇਸ਼ਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ
ਲਈ ਕਹਿ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦੀ ਬਾਂ ਇਕ
ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਖਿਚਣ ਦਾ ਆਪਣਾ ਜੱਦੀ ਪੇਸ਼ਾ ਅਜਮਾ
ਰਹੇ ਸਨ ? ਕਥਿਤ “ਪੰਥਕ ਏਕਤਾ” ਦੇ ਨਾਂਅ ਹੇਠ ਬਨਣ
ਵਾਲੇ ਨਵੇਂ ਜੁਗਤ ਵਿਚ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਸੁਟਕੇ ਮੂਹਰੇ
ਆਉਣ ਦੀਆਂ ਘਿਰਣਤ ਮਸ਼ਕਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ? ਬੇਸ਼ਰਮੀ
ਦੀ ਹੱਦ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਦਿਨ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕਿਹਰ
ਸਿੰਘ ਦੀ ਚਿਖਾ ਜਲ ਰਹੀ ਸੀ ਉਸ ਦਿਨ ਵੀ ਉਹਨਾਂ
ਆਪਣਾ ‘ਜੋਕਰਪੁਣਾ’ ਬੰਦ ਨਾ ਕੀਤਾ । ਕਿੰਨੀ ਘਿਨ ਉਣੀ
ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਪਾਸੇ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੇ
ਇਸ ਵਿਰੁੱਧ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰੋਹ ਦੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਛਪ ਰਹੀਆਂ ਸਨ
ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੇ ਸੌਕਣ-ਆਢੇ ਦੀਆਂ ਰੋਗੀ
ਸੁਰਖੀਆਂ ਲਗ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ।

ਕੀ ਕੋਈ ਵੀ ਅਕਾਲੀ ਆਗੂ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ
ਸਵਾਲ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਜੁਆਬ ਦੇਣ ਦੀ ਜੁਰਅਤ ਕਰ ਸਕੇਗਾ ?

ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਤਿੰਨ ਰੋਜ਼ਾ ਪੰਜਾਬ ਐਕਸ਼ਨ
ਨੂੰ ਜਨਤਾ ਵਲੋਂ ਮਿਲੇ ਵਿਆਪਕ ਹੁੰਗਾਰੇ ਤੋਂ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੇ
ਇਹ ਜਾਣ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ
ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਅਤੇ ਅੰਤਮ ਸੁਨੇਹੇ
ਰਾਹੀਂ ਨਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਸਮੁੱਚੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਸਗੋਂ ਪੰਜਾਬੀ
ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਵੀ ਕਾਫੀ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦਾ ਮਨ ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਹੈ ।
ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧ ਸਮਾਂ ਨਜ਼ਰ-ਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਨ ਦਾ

ਅਰਥ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਾਂ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਤੋਂ ਵੱਡੀ
ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਨਿਖੇੜਾ ਹੋਵੇਗਾ । ਉਹ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ
ਭੇਦਾਂ ਸਮੇਂ ਇਹਨਾਂ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮੂਹਰੇ ਜਾਣਗੇ ?
ਆਪਣੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਵਕਤੀ ਜਮਾਤੀ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਗਰਜ਼ਾਂ
ਵਿਚ ਹੀ ਉਹ ਕੁਝ ਚਿੰਨ ਲਈ ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ
ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਾਰ ਦੇਣ ਲਈ ਅੱਗੇ ਆ
ਫਹੇ ਹਨ । ਵੈਸੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ, ਸ਼ਹੀਦ
ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਾਜ ਨਾਲ ਨਾ
ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੀ ਕੋਈ ਹਮਦਰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅੱਜ ਹੈ ।
ਸ਼ਹੀਦ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਹ ਅੰਤਮ ਸ਼ਬਦ “ਹਿੰਦੂ-ਸਿੱਖ
ਏਕਤਾ ਬਣੀ ਰਹੇ । ਜਿਹੜੇ ਗਦਾਰ ਹਨ ਜਾਂ ਟਾਉਟ ਹਨ
ਉਹ ਸੋਧੋ ਜਾਣ” ਅਕਾਲੀਆਂ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਡਰਾ-
ਉਂਦੇ ਰਹਿਣਗੇ । ਤਾਕਤ ਵਿਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹਨਾਂ
ਨੇ ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ
ਯਾਦਾਂ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਉਸੇ ਤਰਾਂ ਬੰਦ ਕਰਵਾ
ਦੇਣਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇਵਾਂ ਸ਼ਹੀਦਾਂ
ਦੇ ਸਾਥੀ ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਯਾਦਗਾਰੀ ਪਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ
ਬੰਦ ਕਰਵਾ ਦਿਤਾ ਸੀ ।

ਕੇਂਦਰੀ ਹਾਕਮ ਵੀ ਅਜੇ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਭੋਗਾਂ ਵਿਚ
ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਵਰਜ ਰਹੇ । ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਡਰ ਹੈ ਕਿ
ਜੇ ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਨਾਲ
ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੇ
ਹੱਥੋਂ ਨਿਕਲ ਗਈਆਂ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੱਡਾ ਟੈਂਟਾ
ਖੜਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ । ਅੱਜ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਦੂਸਰੀਆਂ
ਪਾਰਟੀਆਂ-ਫਾਰਰਸ, ਭਾਰਤੀ ਜਨਤਾ ਪਾਰਟੀ, ਸੱਜੀ ਅਤੇ
ਖੱਬੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਆਦਿ- ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ
ਨਿਖੜ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੇ ਸਿਰਫ਼ ਅਕਾਲੀ ਹੀ ਬਚਦੇ
ਕਨ ਜੋ ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਸਲੇ
'ਤੇ ਸਧਾਰਨ ਸਿੱਖ ਜਨਤਾ ਦੀਆਂ ਕੇਂਦਰ ਵਿਰੋਧੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ
ਨੂੰ ਗੁਮਰਾਹ ਕਰਕੇ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਘਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਰੱਖਣ ਦੀ
ਕੁਝ ਸਮਰਥਾ ਰਖਦੇ ਹਨ । ਆਪਣੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜਾਨੀ ਦੁਸ਼ਮਣ
ਨੂੰ ਹਾਕਮ ਕਦੀ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਸ਼ਹੀਦ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਤ ਹੋਣ
ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ । ਪਰ ਜੇ ਲੋਕੀ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਹੀ
ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲੈਣ ਜਿਵੇਂ ਸ਼ਹੀਦ ਸਤਵੰਤ
ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੇਸ 'ਚ ਵਾਪਰਿਆ ਹੈ ਤਾਂ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੋਰ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀ ਕਿਸੇ
ਟਾਉਟ ਪਾਰਟੀ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੀ ਪਾਰਟੀ, ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਲਈ
ਕੋਈ ਵੱਡੀ ਖਤਰਾ ਨਾ ਬਣਦੀ ਹੋਵੇ, ਰਾਹੀਂ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਕਾਜ
ਬਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਭੰਬਲ-ਭੁਸੇ ਪਾਏ ਜਾਣ । ਅਜਿਹਾ ਤਾਂ ਹੀ
ਸੰਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦਾ ਹੱਥ-ਠੋਕਾ ਬਣ ਰਹੀ ਪਾਰਟੀ

ਵੀ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣ ਦਾ ਖੋਖਣ ਕਰੋ। ਅਕਾਲੀ ਅੱਜ ਇਹੀ ਨੱਲ ਅਦਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹ ਮੂੰਹ 'ਚੋਂ' 'ਸ਼ਹੀਦ, ਸ਼ਹੀਦ' ਉਚਰ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਬਗਲ ਅੰਦਰ ਅਜਿਹੀ ਕਾਤਲਾਨਾ 'ਫੁਰੀ' ਛੁਪਾ ਰੱਖੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਉਸ ਮਹਾਨ ਕਾਜ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨਾ ਲੋਚਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਦੇ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਨਿਛਾਵਰ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ ਹਨ।

ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਔਲਾਦ ਨੂੰ ਦੁਰਕਾਰੋ

ਸਿਆਣੇ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਉਸਤਾਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲੋਕ ਚਾਹਣ ਤਾਂ ਇਸ ਕੋਲੋਂ ਬੜਾ ਕੁਝ ਸਿੱਖ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਸ਼ਹੀਦ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦ ਮਦਨ ਲਾਲ ਢੀਂਗਰੇ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਹੀ ਬਦਲਵੇਂ ਪ੍ਰਸੰਗ ਅੰਦਰ ਅੱਗੇ ਤੋਰਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ, ਸਾਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਹੀ ਵਰਕਿਆਂ ਨੂੰ ਫੜੋਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਆਗੂਆਂ ਦੇ ਖੋਖਣ ਪਿੱਛੇ ਛੁਪੇ ਅਸਲੀ ਮੰਤਵਾਂ ਨੂੰ ਬੁੱਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਜਦ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਅੰਦਰ ਭਗਤ ਸਿੰਘ, ਰਾਜਗੁਰੂ ਤੇ ਸੁਖਦੇਵ ਨੂੰ ਸੁਣਾਈ ਗਈ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਵਿਰੁੱਧ ਹਾਹਾਕਾਰ ਮੱਚੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਇਸ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਮਨਸੂਖ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਮੰਗ ਉਠ ਰਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਪੱਖੇ ਦੀ ਕਲਾ ਦੇ ਪ੍ਰਬੀਨ ਖਿਡਾਰੀਆਂ - ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਕਾਂਗਰਸੀ ਚੋਧਰੀਆਂ-ਨੇ ਇਸ ਮਸਲੇ 'ਤੇ ਮੁਕੰਮਲ ਘੋਸ਼ਲ ਵੱਟੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਤਾਂ ਉਸ ਵਕਤ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ (ਲਾਰਡ ਇਰਵਿਨ) ਨਾਲ ਸਮਝੌਤੇ ਦਾ ਵਾਰ-ਵਾਲਾਪ ਵੀ ਚਲਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹਰ ਪਾਸੇ ਇਹ ਚਰਚਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਇਰਵਿਨ ਅੱਗੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਕੇ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਗੱਲ ਰੱਖ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਦੀ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਰੱਦ ਕਰਨੀ ਪੈ ਜਾਵੇਗੀ। ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਆਸਾਂ ਦੇ ਉਲਟ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਗਾਂਧੀ-ਇਰਵਿਨ ਸਮਝੌਤੇ ਵਿਚ ਇਹ ਮੁੱਦਾ ਹੀ ਨਾ ਉਠਾਇਆ। ਕਿਉਂ? ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਖਾੜਕੂ ਉਦੇਸ਼ ਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਲੋਟੂ ਲਾਣੇ ਦੇ ਹਿਤਾਂ ਦੇ ਰਾਸ ਨਹੀਂ ਬਹਿੰਦੀ। ਉਹ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਾਹ ਦਾ ਕੰਡਾ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਚਿਤੋਂ ਇਸ 'ਕੰਡੇ' ਦੇ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਦੀਆਂ ਹੀ ਕਮਨਾਵਾਂ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੇ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਵਿਰੁੱਧ ਮੂੰਹ ਖੋਲਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਮੱਕਾਰਾਂ ਵਾਲੀ ਚੁੱਪ ਸਾਧ ਰੱਖੀ। ਪਰ ਜਿਉਂ ਹੀ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਥਾਹ ਪਿਆਰ 'ਤੇ ਸਤਕਾਰ

ਦੇ ਪਾਤਰ ਬਣ ਗਏ ਤਾਂ ਕਾਂਗਰਸੀ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਝੱਟ ਆਪਣਾ ਪੋਤੜਾ ਬਦਲ ਲਿਆ ਅਤੇ 'ਸ਼ਹੀਦ-ਸ਼ਹੀਦ' ਕੂਕਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਅੱਜ ਤਕ ਕਾਂਗਰਸੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਖੋਖਣ ਕਰਦੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੂਝਵਾਨ ਲੋਕ ਹੁਣ ਆਪ ਹੀ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਆਗੂ ਕਿਸ ਨਸਲ ਦੇ ਹਨ? ਕੀ ਇਹ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਾਰਸ ਹਨ ਜਾਂ ਪੱਖੇ ਭਰੀ ਝਰੀ ਸਿਆਸਤ ਦੇ ਮਸਿਲੇ 'ਚ ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਗੰਦੀ ਔਲਾਦ ਹਨ?

○

(ਸਫਾ 21 ਦੀ ਬਾਕੀ)

ਜਬਰ ਦੀ ਇਸ ਮਸ਼ੀਨ ਦੀ ਚਾਲਕ ਸੀਟ ਉਤੇ ਬੈਠੇ ਸ਼ਾਤਰ, ਦਿਮਾਗ, ਘੱਟ-ਗਿਣਤੀਆਂ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਭਰਮਾਉਣ ਤੇ ਭੁਚਲਾਉਣ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਤਾਂ ਖੋਡ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਮੂੰਹਰੇ 'ਸਮਝੌਤੇ' ਤੇ 'ਸੁਲਾਹ-ਸਫਾਈ' ਦੇ 'ਸੋਨ-ਮਿਰਗ' ਵੀ ਦੌੜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਸਲੀ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਤੇ ਮਨੋਰਥ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਬਦਲਣੇ। ਮੂੰਹ 'ਚੋਂ' 'ਰਾਮ ਰਾਮ' ਉਚਰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ, ਉਹ, ਬਗਲ ਅੰਦਰਲੀਆਂ ਫੁਰੀਆਂ ਉਤੇ ਰੇਤੀ ਚਲਾ ਰਹੇ ਹੋਣਗੇ।

ਸਿੱਟਾ— ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਭਾਗ ਘੱਟ-ਗਿਣਤੀਆਂ ਤੇ ਮਿਹਨਤਕਸ਼ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਖੂਨ ਨਾਲ ਲੱਥ ਪੱਥ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਣਗੇ। ਸੋ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ 'ਚ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕਮਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਅਮਲ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਚਲਦੇ ਰਹਿਣਗੇ; ਘੱਟ-ਗਿਣਤੀਆਂ ਦੇ ਕੁਝ ਧਨਾਢ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਰਲਾਉਣ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਭੁਚਲਾਉਣ ਤੇ ਫੁਸਲਾਉਣ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ, ਅਤੇ ਅੰਤ ਨੂੰ, ਨਾਜੀਵਾਦੀ ਲੀਹਾਂ ਉਤੇ, ਘੱਟ-ਗਿਣਤੀ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਭਿਆਨਕ ਕਤਲੇਆਮਾਂ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਵੀ ਚਲਦੀਆਂ ਰਹਿਣਗੀਆਂ। ਮੌਜੂਦਾ ਰੁਝਾਣ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ, ਹਿੰਦੂ ਹੰਕਾਰ-ਵਾਦ ਦੇ ਇਸ ਕਹਿਰ ਦੀ ਮੁੱਖ ਧਾਰ ਬਹੁਤਾ ਕਰਕੇ ਮੁਸਲਿਮ ਵਰਗ ਵੱਲ ਹੀ ਸੋਧਤ ਰੱਖੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਅਤੇ ਹਾਕਮ ਵਰਗ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪਲੱਸਣ ਦੀ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਵਰਾਲਤ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਪਰ ਘੱਟ-ਗਿਣਤੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਛਾਈਆਂ ਫਿਰਕੂ ਨਫਰਤ ਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਦੀਆਂ 'ਬਰੂਦੀ ਸੁਰੰਗਾਂ' ਕਿਸੇ ਵੀ ਮੌਕੇ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਘੱਟ-ਗਿਣਤੀ ਵਰਗ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸੱਥਰ ਵਿਛਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

○

ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ

ਮਾਨਯੋਗ ਮਾਲੀ ਜੀ,

ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ।

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਅਖੌਤੀ ਪੁਲਸ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਆਪਦੀ ਛਾਣਬੀਣ ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਸੱਚ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ । ਅੱਜ ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਨਜ਼ਰ-ਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਦੇਵੇ, ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਲੋਕ ਇਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਅੱਜ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਹੋਣੀ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲਿਆ ਕਰਨਗੇ ।

ਪਿਛਲੇ ਚਾਰ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਭਾਰਤੀ ਕਿਸਾਨ ਯੂਨੀਅਨ ਵਿਚ ਆਉਣ-ਜਾਣ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਅੱਗੇ ਕਦੇ ਕਦਾਈਂ ਜਾਈਦਾ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣ ਲਗਾਤਾਰ । ਹੋਰ ਪਾਰਟੀਆਂ ਵਾਂਗ ਯੂਨੀਅਨ ਵੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ "ਪਾੜੋ ਤੇ ਰਾਜ ਕਰੋ" ਦੀ ਸ਼ਾਜਸ਼ ਵਿਚ ਫਸਣ ਵਾਲੀ ਸੀ ਕਿ ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਿਖੇ ਵਰਕਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੂਝ ਬੂਝ ਨਾਲ ਮਸਲਾ ਹੱਲ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ । ਪਿਛਲੇ ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ ਯੂਨੀਅਨ ਲਈ ਬੜੇ ਸੰਟਮਈ ਸਨ ਅਤੇ ਸੱਚੇ ਵਰਕਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸਦੀ ਹਸਤੀ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦਾ ਹੀ ਫਿਕਰ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣ ਮਾਮਲਾ ਸਾਫ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਦਸੰਬਰ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਖਾਲਸਤਾਨ ਜਾਂ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਬਾਰੇ ਪੜਚੋਲ ਵਜਨਦਾਰ ਤੇ ਉਸਾਰੂ ਹੈ । ਸਮਾਂ ਬਲਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਜਲਦੀ ਜਾਂ ਦੇਰ ਨਾਲ ਹਰੇਕ ਨੂੰ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆਉਣਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਬੁਧੀਜੀਵੀਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਘਾਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਲੋਕ ਕੇ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਸਾਹਮਣੇ ਆਕੇ (ਲੋਕਾਈ ਸਾਹਮਣੇ) ਆਪਣੀ ਸੱਤੀ ਗੱਲ ਕਹਿਣ ਦੀ ਜ਼ੁਰਅਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ । ਜੇ ਸ਼ਮੇ' ਨੇ ਦਾਨਸਵਰਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਆਉਣ 'ਤੇ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਤਾਂ ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਹੋਵੇਗੀ ।

ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਜੰਡੀ

ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਧਿਆਣਾ

ਵੀਰ ਮਾਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ,

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ ॥

ਜਨਤਕ ਪੈਗਾਮ ਦਾ ਦਸੰਬਰ ਅੰਕ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ । ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਕ ਵੀਰ ਜੀ ਕੋਲੋਂ ਨਵੰਬਰ ਅੰਕ ਤੇ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਿਤਾਬ "ਖਾੜਕੂ ਸਿੱਖ ਲਹਿਰ 'ਤੇ ਪੜਚੋਲਵੀ ਝਾਤ, ਕੁੱਝ ਕੀਮਤੀ ਸਬਕ ਤੇ ਸਿੱਟੇ" ਪੜ੍ਹਨ ਨੂੰ ਮਿਲੀ ਸੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਪੈਗਾਮ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਸੀ । ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਦੋ ਚੰਦੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ ਹਨ । ਅਸੀਂ ਸੰਪਰਕ ਵੀ ਘਰ ਲਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੋ ਜਾਬਰ-ਰਕਾਰ ਨੇ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ । ਭੈਣ ਕੰਵਲਜੀਤ ਕੌਰ (ਸੰਪਾਦਕ-ਸੰਪਰਕ) ਦੇ ਜੇਲੋਂ ਬਾਹਰ

ਆਉਣ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਸਰਕਾਰ ਤਾਂ ਵੀਰ ਜੀ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬਹੁਤ ਕੱਝ ਕਢ ਰਹੀ ਹੈ । ਹਰ ਰੋਜ਼ ਝੂਠੇ ਪੁਲਿਸ ਮੁਕਾਬਲੇ ਬਣਾ ਬਣਾ ਕੇ ਨੌਜਵਾਨ ਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ । ਪਰ ਇਸ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਖਾਲਸਾ ਤਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਜੁਲਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਦਾ ਆਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਲੜਦਾ ਰਹੇਗਾ । ਵੀਰ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਅਤੇ ਭੈਣ ਕੰਵਲਜੀਤ ਕੌਰ ਜੀ ਵੀ ਇੱਕ ਐਸੇ ਹੀ ਜੁਝਾਰੂ ਹੋ ਜੋ ਕਲਮ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ । ਸੋ ਕਲਗੀਧਰ ਪਿਤਾ ਪੰਥ ਦੇ ਵਾਲੀ ਤੁਹਾਡੇ ਤੇ ਜੁਝਾਰੂ ਵੀਰਾਂ ਦੇ ਅੰਗ ਸੰਗ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸੱਚ ਲਿਖਣ ਦਾ ਹੌਂਸਲਾ ਬਖਸ਼ਣ ।

ਜਿਹੜੀ ਦਸੰਬਰ ਅੰਕ 'ਚ ਬਾਬਾ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਮਾਨਚਾਹਲ ਦੀ ਟੋਪ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਇਹ ਬਹੁਤੀ ਘਿਨਾਉਣੀ ਕਾਰਵਾਈ ਹੈ । ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਉਠਦਾ ਹੈ ਉਠ ਕੇ ਵੀਰਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਹੀ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇੰਨਾ ਕੁੱਝ ਲਿਖਕੇ ਅਸੀਂ ਖਤ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ । ਲਿਖ-ਦਿਆਂ ਕੋਈ ਗਲਤੀ ਹੋ ਗਈ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਛੋਟੇ ਵੀਰ ਤੇ ਭੈਣਾਂ ਸਮਝਕੇ ਮਾਫ ਕਰਨਾ ।

ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਛੋਟਾ ਵੀਰ ਤੇ ਭੈਣਾਂ :

ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ ਤੇ ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ
ਜ਼ਿਲਾ ਬਠਿੰਡਾ

ਸਾਬੀ ਮਾਲਵਿੰਦਰ ਮਾਲੀ,

ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ।

ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ "ਵਿਦਿਆ ਵੀਚਾਰੀ ਤਾਂ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ॥" "ਅਵਲਿ ਅਲਹ ਨੂਰ ਉਪਾਇਆ ਕੁਦਰਤਿ ਦੇ ਸਭਿ ਬੰਦੇ ॥ ਏਕ ਨੂਰ ਤੇ ਸਭ ਜਗੁ ਉਪਜਿਆ ਕਉਨ ਭਲੇ ਕੇ ਮੰਦੇ ॥ ਨਾ ਕੋ ਬੈਰੀ ਨਹੀ ਬਿਗਾਨਾ ਸਗਲ ਸੰਗਿ ਹਮ ਕਉ ਬਨਿ ਆਈ ॥" ਅਨੁਸਾਰ ਜੁਲਮਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਵਰਤਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ । ਨਿਰਦੋਸ਼ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕਤਲ ਲਈ ਹਥਿਆਰ ਨਹੀਂ ਵਰਤਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਸਗੋਂ ਜੁਲਮਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਹਥਿਆਰ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਭਲਾ ਹੋ ਸਕੇਗਾ ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੋ ਹਥਿਆਰ ਗੁਰੂ (ਗੁਰਬਾਣੀ) ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਸੱਚ ਲਈ ਉਠਦਾ ਹੈ; ਉਸਦੀ ਸ਼ਭਾ ਕਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ । ਹਥਿਆਰ ਨਿਰੋਲ ਆਦਰਸ਼ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਿਆਸੀ

ਚੁੱਗਾ ਕਲਾ, ਫਿਰੋਜਪੁਰ

ਸਤਿਕਾਰ ਯੋਗ ਸਾਥੀ ਜੀ,

ਬੇਸ਼ੱਕ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ 'ਚ ਮਹਰਲੀਆਂ ਸਫਾਂ 'ਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵੱਧ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਤੇ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਤੇ ਧਾਰਮਕ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਹਮਲੇ ਸਬੰਧੀ ਬਹੁਤ ਗੁੱਸਾ ਵਧ ਗਿਆ। ਤੇ ਮੈਂ ਕਾਫੀ ਚਿਰ ਤੋਂ ਪੈਗਾਮ ਰਸਾਲਾ ਪੜ੍ਹਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਪੱਪਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗਾ ਲੱਗਿਆ। ਕਿਉਂਕਿ ਪੈਗਾਮ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਅੱਜ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਬਗ਼ਾਵਤ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਸਿੰਘਾਂ, ਖਾੜਕੂਆਂ ਬਾਰੇ ਜੋ ਲੜਾਈ ਜਾਰੀ ਰੱਖ ਰਹੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪੱਪ 'ਚ ਬੋਲਦੇ। ਮੈਨੂੰ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ। ਪੈਗਾਮ ਦਿਨ ਦੁੱਗਣੀ ਰਾਤ ਚੌਗਣੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰੇ।

ਤੁਹਾਡਾ ਵੀਰ,
ਜਥੇਦਾਰ ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ
ਭੈਣੀ ਜੱਸਾ, ਸੰਗਰੂਰ।

ਸਾਥੀ ਸੰਪਾਦਕ,

ਮੈਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਰਚੇ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਧਿਆਨ 'ਚ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਲਿਆਉਣਾਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਜੋ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛੀਆਂ ਹਨ। 17 ਸਤੰਬਰ ਦੇ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰਾਂ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਮਾਜਕ ਸਿਆਸੀ ਅਤੇ ਧਾਰਮਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਜੋ ਫਿਤਕੂ ਅਮਨ, ਕੌਮੀ ਇੱਕਮੁੱਠਤਾ, ਦੇਸ਼ ਦੀ ਇਕਤਾ ਅਤੇ ਅਖੰਡਤਾ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਸਰਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਲੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਫਰਜ਼ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੋ ਧਿਰਾਂ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੇ ਧਿਆਨ 'ਚ ਨਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀ ਸਹਾਇਤਾ ਤੋਂ ਵਾਂਝੀਆਂ ਨਾ ਰਹਿ ਜਾਣ। ਇਹ ਧਿਰਾਂ ਹਨ, ਯੂ.ਸੀ.ਸੀ.ਆਰ.ਆਈ (ਮ: ਲ:) ਨਾਗੀ ਰੈਡੀ ਗਰੁੱਪ, ਜਨਤਕ ਲੀਹ, ਸੀ. ਟੀ. ਸੀ. ਪੀ. ਆਈ. (ਮ: ਲ:) ਸੁਰਖ ਰੱਖਾ ਜਬਰ ਤੇ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਵਿਰੋਧੀ ਫਰੰਟ ਆਦਿ। ਸੋ ਤੁਹਾਡੀ ਆਪਣੇ ਪੱਪਰ 'ਚ ਇਹ ਮੇਰੀ ਚਿੰਠੀ ਜਰੂਰ ਛਾਪ ਦੇਣੀ। ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਹੋਵੇਗੀ।

ਤੁਹਾਡਾ, ਇੱਕ ਪਾਠਕ

ਮਾਲਵਿੰਦਰ ਜੀ,

ਸਤਿਕਾਰ ਸਾਹਿਤ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਫਤਿਹ !

ਆਪ ਦੇ ਪਰਚੇ ਦੇ ਪੰਜ ਅੰਕ ਮਿਲੇ ਹਨ। ਪਰਚੇ ਦੀ ਰਾਜਸੀ ਸੂਝ, ਤੀਖਣ ਬੁੱਧੀ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਅਤੇ ਪਕਿਆਈ, ਰਾਜਸੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਧੁੱਪ ਵਰਗਾ ਚਿੱਟਾ ਅਤੇ ਤਿੱਖਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਭੰਬਲਭੂਸੇ ਪਈਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ 'ਚੋਂ ਇੱਕ

ਸਿੱਧੀ ਸੋਧ ਲੱਭਣ ਦੀ ਦੁੱਤੀ ਜਾਂਚ ਆਦਿ ਗੁਣਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਡੂੰਘੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਖਿਮਾਂ ਕਰਨਾ ਇਹ ਚਾਪ-ਲੂਸੀ ਨਹੀਂ ਪਰਚੇ ਦੇ ਤਿਰਦਾਰ ਦਾ ਮੁਲਕਣ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਗੁਣ ਤੁਹਾਡੇ ਪਰਚੇ ਅਤੇ ਲਿਖਤਾਂ 'ਚੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਨਵਰੀ ਦੇ ਪਰਚੇ 'ਚ “ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਸੀਨੇ 'ਚ ਖੁੱਭਿਆ ਸੁਅਲ” ਇਕ ਸੁਚੱਜੀ, ਨਿੱਗਰ, ਸੋਧ-ਭਰੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਕ ਸੋਚ ਦੀ ਗੁਆਹੀ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਲੇਖ, “ਕਾਲੀਗਰਜ਼ ਪ੍ਰਤੀ ਬੇਵਾਸਤਗੀ ਕਿਉਂ...” ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਮਾਨਸਕਤਾ ਦੀ ਹਾਲਤ ਦਾ ਪਤਾ ਚੱਲਿਆ। ਇਹ ਗੱਲ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਆਬ-ਓ-ਇੱਜ਼ਤ ਲਈ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਹੋਕਾ ਦੇ ਰਹੇ ਹੋ। ਕੇਂਦਰੀ ਮਗਰਮੱਛ ਵੱਲੋਂ ਸੂਬਾਈ ਇਕਾਈਆਂ ਨੂੰ ਹੜੱਪ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਹੜੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਨੂੰ ਨੰਗਾ ਕਰਕੇ ਲੋਕ ਰਾਏ ਲਾਮਬੰਦ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਘੋਲ ਵਿਚ ਆਪ ਇਤਿਹਾਸਕ ਹਿੱਸਾ ਪਾ ਰਹੇ ਹੋ। ‘ਸੰਪਰਕ’ ਵਿਚ ਆਪਦੇ ਲੇਖ ਪੜ੍ਹੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਪਸ਼ਟਤਾ, ਸਚਾਈ, ਸਫਾਈ ਤੇ ਸੋਧਾਈ ਲਿਸ਼ਕਾਂ ਮਾਰਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਰੋਈ ਤੇ ਨਿੱਗ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੀ ਜਰੂਰਤ ਹੈ। ਪਰਚਾ ਪੂਰੀ ਲਗਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੀਂਦਾ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ 'ਚ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰੀਦਾ ਹੈ। ਆਪਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਅਪੀਲ ਵੀ ਪੜ੍ਹੀ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਕੁੱਝ ਹੱਥ ਵਟਾਂਵਾਂਗੇ।

“ਮ. ਸਿੰਘ ਕਲਕੱਤਾ ਦੀ ਆਤਮ ਬਿਆਨੀ” ਪੜ੍ਹਕੇ ਇਕ ਟਾਉਟ ਦੀ ਉੱਚ ਕੁਰਸੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ। “ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਦਲਿਤ ਮੁਖੀਆਂ ਦੀ ਦਰਦ ਕਹਾਣੀ” ਅਸਲੋਂ ਹੀ ਦਰਦ ਭਰੀ ਹੈ। ਇਸ 'ਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਨਸਲਵਾਦ ਕਿੰਨਾ ਬਲਵਾਨ ਤੇ ਜੋਗਵਰ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਸੋਚ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਤੇਲ ਪਾਕੇ ਬਲਦਾ ਰੱਖ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਦਿਆ ਵਰਗੀ ਦੁਆਈ ਹੀ ਏਸ ਰੋਗ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਪੁੱਟ ਸਕੇਗੀ। ਉਹ ਵਿਦਿਆ ਸਾਨੂੰ ਮੌਜੂਦਾ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣੀ। ਉਹ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਧਰੀਕ ਗਿਆਨੀ ਹੀ ਦੇਣਗੇ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸੋਹਲਾ ਸਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਹੋਇਆ ਪੜ੍ਹ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਇਸ਼ ਦੇ ਸਰੋਵਰ ਪੂਰ ਦਿਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਕੋਈ ਹੋਰ ਔਲੀਆ ਪੈਦਾ ਹੋਏਗਾ ਤਾਂ ਏਸ ਕੈਂਸਰ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਪੁੱਟੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਮੈਂ ਆਸ਼ਾਵਾਦੀ ਹਾਂ। “ਦੁਨੀਆਂ ਬਾ-ਉਮੀਦ ਕਾਇਮ।”

ਪਰਚਾ ਲਗਾਤਾਰ ਭੇਜਦੇ ਰਹਿਣਾ। ਪੀ.ਐਚ.ਆਰ.ਓ ਦੇ ਸਭਨਾਂ ਕਰਿੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਯਾਦ ਦਿਵਾਉਣੀ। “ਜਨਤਕ ਪੈਗਾਮ” ਦੇ ਅਦਾਰੇ, ਸੱਜਣਾਂ ਸੰਗੀਆਂ ਅਤੇ ਹਮ ਖਿਆਲੀਆਂ ਦੀ ਚੜਦੀ ਕਲਾ ਲਈ ਹਰਦਮ ਹਰਪਲ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦਾ

ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਪੀ.ਐੱਚ.ਆਰ.ਓ. ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਲਈ
ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ।

ਆਪ ਦਾ ਸੁਭਚਿੰਤਕ,

ਐਨ. ਐਸ. ਚਾਹਲ, ਕੈਨੇਡਾ

ਪਰਮ ਸਤਿਕਾਰ ਯੋਗ ਵੀਰ ਜੀਓ,

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ,

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਿਹ।

ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਪਰਚਾ 'ਜਨਤਕ ਪੈਗਾਮ' ਪਿਛਲੇ ਮਹੀਨੇ
ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ ਸੀ। ਦੋਖਕੇ ਪੜ੍ਹਕੇ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ। ਪਰਚਾ
ਭੇਜਣ ਲਈ ਆਪਦਾ ਬਹੁਤ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੀ ਹਾਂ। ਆਪ ਦਾ
ਸਟੈਂਡ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਲਾਘਾ ਯੋਗ ਹੈ। ਉਮੀਦ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ
ਤੁਸੀਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਚਾਈ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆ ਕੇ ਸਿੱਖ
ਕੌਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹੋਗੇ। ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੇ ਨਿਧੜਕ ਵੀਰਾਂ
ਦੀ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਲੋੜ ਹੈ। ਉਮੀਦ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ
ਪਰਚਾ ਅੱਗੇ ਵੀ ਆਉਂਦਾ ਰਹੇਗਾ। ਸਮੂਹ ਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਫਤਿਹ
ਪਰਵਾਨ ਹੋਵੇ।

ਆਪ ਦੀ ਸੁਭ ਚਿੰਤਕ,

ਬਿਮਲ ਕੌਰ ਖਾਲਸਾ (ਮੁਹਾਲੀ)

ਪਿਆਰੇ ਵੀਰ ਮਾਲੀ ਜੀ,

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ,

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਿਹ।

ਅਸੀਂ ਆਪ ਦਾ ਰਸਾਲਾ 'ਜਨਤਕ ਪੈਗਾਮ' ਕਾਫੀ ਸਮੇਂ
ਤੋਂ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸੀ। ਪਰ ਕੁੱਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਜੇਲ੍ਹ 'ਚ ਹੋਣ ਕਰਕੇ
ਪੜ੍ਹ ਨਹੀਂ ਸਕੇ। ਹੁਣ ਆਪਦਾ ਰਸਾਲਾ ਨਵੰਬਰ ਤੇ ਜਨਵਰੀ
ਅੰਕ ਪੜ੍ਹਨ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ। ਪੜ੍ਹਕੇ ਤਾਰੀਫ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ
ਰਹਿ ਸਕੇ। ਆਪ ਨਕਸਲੀ ਹੋਣ 'ਤੇ ਵੀ ਸਹੀ ਸੇਧ ਦੇ ਰਹੇ ਹੋ
ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਾਕੀ ਨਕਸਲੀ ਗਰੋਪ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਝੋਲੀ ਹੀ
ਚੁੱਕ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਨਕਸਲੀਆਂ ਦੇ ਸੁਨਿਹਰੀ ਇਤਿਹਾਸ
'ਤੇ ਕਾਲਖ ਮਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਤਿੰਨ ਰੋਜ਼ਾ ਐਕਸ਼ਨ, ਭੀਖ ਦੀ
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਹੀਂ ਜੀਵਾਗਾ, ਚਮਨ ਲਾਲ ਦੇ ਇਕਸਾਫ-ਗੱਲ
ਕੀ ਸਾਰਾ ਅੰਕ ਹੀ ਪਸੰਦ ਆਇਆ। ਅਸੀਂ ਅਰਦਾਸ
ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪੈਗਾਮ ਦਿਨ ਦੁੱਗਣੀ ਰਾਤ ਚੌਗੁਣੀ ਤਰੱਕੀ
ਕਰੇ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਸੇਧ ਦਿੰਦਾ ਰਹੇ।

ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘ

ਫਰੀਦਕੋਟ ਜੇਲ੍ਹ।

ਵੱਡੇ ਵੀਰ ਮਾਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਾਲੀ,

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ,

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਿਹ।

ਆਪ ਦਾ ਪਰਚਾ 'ਜਨਤਕ ਪੈਗਾਮ' ਮੈਂ ਪਿਛਲੇ 3-4
ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਪੜ੍ਹਕੇ ਮਨ ਦਾ ਭਾਰ ਹੌਲਾ ਹੋ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਇੰਦ ਹੀ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਰਸਾਲਾ ਹੋਵੇ ਜੋ
ਆਪਦੇ ਰਸਾਲੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਧੜਕ ਹੋਕੇ ਸਰਕਾਰੀ ਜੁਲਮਾਂ ਦੇ

ਖਿਲਾਫ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ
ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਤੁਹਾਡਾ ਸਟੈਂਡ ਬੇਹੱਦ ਸਲਾਘਾ ਯੋਗ ਹੈ।
ਵੀਰ ਜੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕਿਹਰ
ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਕੇ ਕੌਮ ਦੀ ਪੱਗ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ
ਬਲਿਊ ਸਟਾਰ ਅਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਦੀ ਯਾਦ ਤਾਜ਼ਾ ਕਰਾ ਦਿਤੀ ਹੈ।
ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਅੰਦਰ ਰੋਸ ਅਤੇ ਜੋਸ਼ ਦੀ ਲਹਿਰ
ਜਾਗ ਪਈ ਹੈ। ਆਖਰੀ ਸਮੇਂ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਨਾ ਕਰਨ ਦੇਣੀਆਂ
ਲਾਸ਼ਾਂ ਵਾਰਸਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾ ਕਰਨੀਆਂ ਅਤੇ ਅਸਥੀਆਂ
ਹਰਦੁਆਰ ਜਲ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰਨੀਆਂ ਕਾਲੇ ਫਰੰਗੀਆਂ ਦੀ
ਕਾਲੀ ਕਰਤੂਤ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸਫੇ ਉਤੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਤ
ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਤ ਰਾਮ ਉਦਾਸੀ ਦੀ ਲਿਖੀ ਕਵਿਤਾ ਵੀ ਬੇਹੱਦ
ਸਲਾਹੁਣਯੋਗ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਸ੍ਰੀ
ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਨਾਲੋਂ ਕਿਸੇ
ਸਿੱਖ ਲਈ ਹੋਰ ਮਾਣ ਵਾਲੀ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।
ਮੈਂ ਇਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਵਾਰ ਵਾਰ ਜਨਮ ਲਵਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੀ
ਜਾਨ ਦੇਣ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਮੇਰੀ ਇਹੋ ਇੱਛਾ ਹੈ। ਬੇਬੱਸ ਅਤੇ
ਨਿਰਦੋਸ਼ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਕੇ ਗੁੱਸੇ ਅਤੇ ਗਮ ਨੂੰ
ਸ਼ਾਂਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਸ਼ਹੀਦ ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ
ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਆਖਰੀ ਬੋਲਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲੈਕੇ ਜੁਝਾਰੂ
ਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਜੁਝਾਰੂ ਵੀਰਾਂ ਨੂੰ
ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਦਾ ਕਤਲ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।
ਇਹੀ ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੱਚੀ
ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਕਾਲੀਗਰਜ ਪ੍ਰਤੀ ਬੇਵਾਸਤਗੀ ਕਿਉਂ
ਸੀ? ਅਤੇ ਫਾਂਸੀ ਪ੍ਰਤੀ ਜਨਤਕ ਰੋਹ ਕਿਉਂ ਹੈ? ਸ੍ਰੀ ਲੰਕਾ
ਵਿਚ ਗਏ ਭਾਰਤੀ ਫੌਜੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸੈਨਿਕ ਜਾਂ ਵਹਿਸ਼ੀ ਜਾਲਮ?
ਲੇਖ ਤੇ ਸਾਰੇ ਲੇਖ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਆਏ। ਆਪਣੇ ਭਾਰਤੀ ਸ਼ਾਂਤੀ
ਸੈਨਾ ਪ੍ਰਤੀ ਜੋ ਚਾਨਣ ਪਾਇਆ ਬੇਹੱਦ ਸਲਾਹੁਣਯੋਗ ਸੀ।
ਸ੍ਰ: ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਵਾਂਗ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰਹਿਮ ਦੀ ਭੀਖ ਨੂੰ
ਨੁੱਡਾ ਮਾਰ ਕੇ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਮਿਸਾਲ ਕਾਇਮ ਕਰ ਦਿਤੀ।
ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਰਹਿਮ ਦੀ ਭੀਖ ਨਹੀਂ ਮੰਗੀ
ਸਗੋਂ ਉਸਨੇ ਤਾਂ ਨਿਆਂ ਹੀ ਮੰਗਿਆ ਸੀ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਸਰਕਾਰ
ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ
ਪਾਸੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਖੂਨ ਦੀ ਹੌਲੀ ਖੇਡ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਦੀ
ਅਕਲ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹੜੇ ਖੂਹ ਖਾਤੇ ਵਿਚ ਪੈ ਗਈ ਜਿਸਨੂੰ
ਕੁਝ ਹੋਰ ਤਾਂ ਸੁੱਝ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਬੁਖਲਾਹਟ ਵਿਚ ਆਕੇ ਸਿੱਖਾਂ
ਦੇ ਖੂਨ ਦੀ ਹੌਲੀ ਖੇਡ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਦੱਸ
ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਿੰਘ ਦਬਾਏ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ ਸ਼ਹੀਦ
ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ
ਸਰਕਾਰੀ ਜੁਲਮ ਖਿਲਾਫ ਨਿਧੜਕ ਹੋਕੇ ਲਿਖਦੇ ਰਹੋਗੇ।

ਸਮੂਹ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਅਤੇ ਆਪ ਦੀ ਚੜਦੀ ਕਲਾ ਦਾ
ਚਾਹਵਾਨ ।

ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਦਾ ਨਿਮਣਾ ਜਿਹਾ ਸੇਵਕ
ਲਖਬੀਰ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ, ਫਰੀਦਕੋਟ

ਪਿਆਰੇ ਵੀਰ ਮਾਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਾਲੀ ਜੀ,

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ ॥ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ ॥

ਪਿਆਰੇ ਮਾਲੀ ਜੀ ਮੈਂ ਇਥੇ ਕਲਗੀਧਰ ਦਸਮੇਸ਼
ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸਦਕਾ ਚੜਦੀ ਕਲਾ
'ਚ ਹਾਂ ਅਤੇ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਚੜਦੀ ਕਲਾ ਲਈ
ਸੱਚੇ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਅੱਗੇ
ਅਰਦਾਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ।

ਵੀਰ ਜੀ ਮੈਂ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਨਾਂ ਪੀ.ਐਸ.ਯੂ. ਵੇਲੇ ਤੋਂ
ਸੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । 1978 ਤੋਂ ਹੀ ਮੈਂ ਇਨਕਲਾਬੀ
ਜਮਹੂਰੀ ਮੈਗਜੀਨ ਵਗੈਰਾ ਵੀ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ । ਪੈਗਾਮ
ਦੇ ਵੀ ਦੋ ਚਾਟ ਅੰਕ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ । ਮੌਜੂਦਾ
ਸੰਘਰਸ਼ ਬਾਰੇ ਆਪ ਦੇ ਸਟੈਂਡ ਪ੍ਰਤੀ ਵੀ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ
ਅਥਾਹ ਸ਼ਰਧਾ ਹੈ ।

ਬਾਕੀ ਮੈਂ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਬੰਦੀ ਸਿੰਘਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇਕ
ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਹਾਂ । ਉਹ ਇਹ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਨੇ
ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ
ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੁਸਤਕਾਂ ਭੇਜਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲਤਾ
ਕਰਨੀ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਨਕਲਾਬੀ ਜਮਹੂਰੀ ਮੈਗਜੀਨ
'ਪੈਗਾਮ' ਦੀਆਂ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਦੋ ਕਾਪੀਆਂ ਜਰੂਰ
ਭੇਜ ਦਿਆਂ ਕਰੋ ।

ਇਕ ਅਣਥੱਕ (ਆਗੂ) ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਅਸੀਂ ਆਸ
ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਆਪਣੇ ਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰੋਗੇ । ਬਾਕੀ
ਹਿੰਦੂ-ਸਿੱਖ (ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ) ਏਕਤਾ ਬਾਰੇ ਵੀ ਲੋਕਲ
ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਬਿਆਨ ਦਿਆਂ ਕਰੋ । ਸਮੂਹ
ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਏਕਤਾ ਸਦਕਾ ਹੀ ਮੌਜੂਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਜਿੱਤ
ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਮੌਜੂਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਬਾਰੇ
ਵੀ 'ਪੈਗਾਮ', 'ਸੰਪਰਕ' ਆਦਿ ਮੈਗਜੀਨਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ
ਰਿਹਾ ਕਰੋ ।

ਅਖੀਰ ਵਿਚ, ਇਸ ਆਸ ਨਾਲ ਕਿ ਉਪਰੋਕਤ ਸੇਵਾ
ਤੋਂ ਆਪ ਮੁੱਖ ਨਹੀਂ ਮੰਨੋਗੇ, ਆਪ ਜੀ ਤੇ ਆਪ ਦੇ ਸਾਰੇ
ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰ-ਫਤਹਿ ਨਾਲ ਚਿੱਠੀ ਸਮਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ।

ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ S/o ਸ੍ਰ: ਭਜਨ ਸਿੰਘ

ਸੈੱਲ ਨੰ: 2, ਸੈਟਰਲ ਜੇਲ੍ਹ, ਪਟਿਆਲਾ

ਸਾਥੀ ਮਾਲਵਿੰਦਰ,

ਲਾਲ ਸਲਾਮ !

ਜਨਤਕ ਪੈਗਾਮ ਦਾ ਨਵੰਬਰ ਅੰਕ ਬੁੱਕ ਸਟਾਲ ਤੋਂ
ਮਿਲਿਆ । ਮੌਜੂਦਾ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਸਹੀ ਸੇਧ ਦੇਣ ਲਈ ਆਪ
ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਅਸੀਂ ਸਲਾਘਾ
ਕਰਦੇ ਹਾਂ । ਰੋਸ ਪੱਤਰ ਅਸੀਂ ਪਿੰਡ 'ਚ ਘਰ ਘਰ
ਪੜਾਇਆ । ਇਸ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣ ਵਾਲੇ 60 ਵਿਅਕ-

ਤੀਆਂ ਦੇ ਦਸਤਖਤ ਕਰਾਕੇ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਭੇਜ ਰਹੇ ਹਾਂ ।
ਇਹ ਤੁਸੀਂ ਅੱਗੇ ਭੇਜ ਦੇਵੋ ਤਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵੀ ਰੋਸ ਲਹਿਰ
'ਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾ ਸਕੀਏ । ਸੁਭ ਇਛਾਵਾਂ ਸਹਿਤ :

ਕਾਮਰੇਡ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਬਤਾਲਾ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਏ.ਐਫ.ਡੀ.ਆਰ.)

ਸ਼ਾਂਦਕ ਜੀ,

ਅਸੀਂ ਭਾਰਤੀ ਕਿਸਾਨ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਸੱਚੇ 'ਤੇ ਸਤਵੰਤ
ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦੇਣ ਖਿਲਾਫ ਇਲਾਕੇ 'ਚ
ਰੋਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦਿਨ
ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸੜਕ 'ਤੇ ਆਵਾਜਾਈ ਠੱਪ ਕੀਤੀ । ਸਾਡੇ
ਪਿੰਡ ਦਾ ਬਿਜਲੀ ਮੁਲਾਜਮਾਂ ਦਾ ਆਗੂ ਮੇਘ ਨਾਥ ਵੀ ਸਾਡੇ
ਨਾਲ ਸੀ । ਪਰ ਭੂਤਰੀ ਹੋਈ ਪੁਲਸ ਨੇ ਮੇਘ ਨਾਥ ਸਮੇਤ 12
ਕਿਸਾਨ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਫੜਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਅੱਤਵਾਦੀ ਹੋਣ ਦਾ ਕੇਸ
ਪਾ ਦਿੱਤਾ । ਪੁਲਸ ਨੇ, ਸਾਨੂੰ ਸਬਕ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਰੀਪੋਰਟ
ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਾ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ
ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ, ਹਿੰਦੂ ਭੰਜਾਬ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ
ਜਾਓ ਵਗੇ ਨਾਹਰੇ ਲਾ ਰਹੇ ਸੀ ਜੋ ਸਰਾਸਰ ਝੂਠ ਹੈ । ਅਸੀਂ
ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਭਾਰਤੀ ਕਿਸਾਨ ਯੂਨੀਅਨ ਵੱਲੋਂ ਲਗਾਤਾਰ
ਝੂਠੇ ਕੇਸ ਵਾਪਸ ਲੈਣ ਲਈ ਵਿਸ਼ਾਲ ਲਾਮਬੰਦੀ ਕੀਤੀ ।
ਸੂਬੇ ਦੇ ਆਗੂ ਵੱਡੇ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਜਿਸ ਸਦਕਾ ਜ਼ਿਲਾ
ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਅੱਤਵਾਦੀ ਐਕਟ ਵਾਪਸ ਲੈਣਾ ਪਿਆ ।

ਪਰ ਬਿਜਲੀ ਮੁਲਾਜਮਾਂ ਅੰਦਰ ਨਾਗੀ ਰੰਡੀਆਂ ਦੀ
ਲੰਬੀ ਧਿਰ ਨੇ, ਇਸ ਮਸਲੇ ਤੇ ਪੁਲਸ ਦੀ ਚਾਕਰੀ ਕਰਨ 'ਚ
ਸਾਰੀ ਸ਼ਰਮ ਹਯਾ ਲਾਹਕੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ! ਜਿਹੜੇ
ਦੋਸ਼ ਸਾਡੇ ਉਤੇ ਪੁਲਸ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੀ ਅਤੇ ਜ਼ਿਲਾ
ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਮੰਨਣਾ ਪਿਆ ਕਿ ਦੋਸ਼ ਝੂਠੇ ਹਨ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਸਰਕਾਰੀ
ਗੁਆਹਾਂ ਵਾਂਗ ਭੌਂਕ ਰਹੇ ਹਨ । ਸਾਨੂੰ ਫਿਰਕੂ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ
ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੱਸ ਰਹੇ ਹਨ । ਪਰ ਸਾਡੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਲੋਕ
ਬਿਜਲੀ ਮੁਲਾਜਮ ਇਹਨਾਂ ਜਾਹਲੀ ਇਨ: ਅਤੇ ਪੁਲਸੀ
ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੀ, ਸਾਡੇ ਖਿਲਾਫ ਸਾਂਝੀ ਸੁਰ ਨੂੰ ਸਮਝ ਗਏ
ਹਨ । ਮੈਂ ਇਸ ਚਿੱਠੀ ਰਾਹੀਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਗਵਾਹਾਂ
ਵਾਲੇ ਰੋਲ ਨੂੰ ਫਿਟਲਾਹਨਤਾਂ ਪਾਉਂਦਾ ਹਾਂ । ਇਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ
ਮੌਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਭਾਰਤੀ ਕਿਸਾਨ ਯੂਨੀਅਨ ਦੀ ਸੂਬਾ
ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਇਸ ਮਸਲੇ 'ਤੇ ਫੈਸਲੇ ਅਤੇ ਅਮਲ ਬਾਰੇ ਬੱਲਣ
ਤੇ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਦੜ ਵੱਟੀ ਬੈਠੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ
ਸਮਝ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਕਿਸਾਨ ਲੀਡਰ ਬਣੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ । ਸ਼ਾਇਦ
ਕਿਸਾਨਾਂ ਚੋਂ ਨਿਖੜ ਜਾਣ ਤੇ ਛਿਤਰ ਖਾਣ ਦੇ ਡਰੇ ।

ਲਾਭ ਸਿੰਘ ਬੁੱਟਰ ਬਖੂਹਾ

ਬਲਾਕ ਕਮੇਟੀ ਮੈਂਬਰ

ਭਾਰਤੀ ਕਿਸਾਨ ਯੂਨੀਅਨ ਗਿਦੜਬਾਹਾ

ਰਾਮ ਜੇਠਮਲਾਨੀ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਮਨੋਰਥ ਨੂੰ ਪਛਾਣੋ

ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਵਕੀਲ ਰਾਮ ਜੇਠਮਲਾਨੀ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਧੀ ਰਾਣੀ ਜੇਠਮਲਾਨੀ ਨੇ ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਫਾਂਸੀ ਤੁਰੰਤ ਉਠਾ ਲਈ ਸਿਰਤੋੜ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕੋਈ ਕਾਨੂੰਨੀ ਨੁਕਤਾ ਹੋਵੇ ਜਿਸਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਜਮਾਇਆ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਜਾਣਕਾਰ ਹਲਕਿਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕਾਨੂੰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਜਿਹੜਾ ਸਾਧਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਆਇਆ ਉਹ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵਰਤਿਆ। ਨਾ ਸਿਰਫ ਚੋਟੀ ਦੇ ਵਕੀਲਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਗੋਂ ਪਰੈਸ ਦੇ ਵੀ ਇਕ ਤਾਕਤਵਰ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਤੋਰ ਲਿਆ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਕਾਲੀ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਲਾਹ ਦਿਤੀ ਕਿ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਸਲੇ 'ਤੇ ਐਜੀਟੇਸ਼ਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਕੇ ਸਰਕਾਰ 'ਤੇ ਦਬਾਅ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਫਾਂਸੀ ਤੋੜਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਵੱਖਰੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਕੇਂਦਰੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਇਹਨਾਂ 'ਨੀਲੇ' ਪਿਆਦਿਆਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨੂੰ ਅਣਗੌਲਿਆ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਬਣੇ ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਲਈ ਰਾਮ ਜੇਠਮਲਾਨੀ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨੇ ਉਸਦੀ ਆਮ ਸਿੱਖ ਜਨਤਾ ਅੰਦਰ ਇਕ ਸਤਿਕਾਰ ਵਾਲੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਬਣਾ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਜੇਠਮਲਾਨੀ 'ਤੇ ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਨਿਹਾਲ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਵੀ ਜਾਨਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ ਕਿ ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੇਸ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲੈਣ ਪਿਛੇ ਜੇਠਮਲਾਨੀ ਦਾ ਸਿਆਸੀ ਮਕਸਦ ਕੀ ਸੀ? ਹਾਲਾਂਕਿ ਜੇਠਮਲਾਨੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਕਸਦ ਨੂੰ ਛੁਪਾਉਣ ਦੀ ਕਦੀ ਵੀ ਕੋਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।

ਰਾਮ ਜੇਠਮਲਾਨੀ ਸਿਰਫ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦਾ ਵਕੀਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਇਕ ਆਗੂ ਵੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕੇਸ ਲੜਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਉਹ ਬਦਨਾਮ ਹਿੰਦੂ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤ ਪਾਰਟੀ—ਭਾਰਤੀ ਜਨਤਾ ਪਾਰਟੀ—ਦਾ ਉਪ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕੇਸ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਹੀ ਪਾਰਟੀ ਤੋਂ ਅਸਤੀਫਾ ਜ਼ਰੂਰ ਦੇ ਦਿਤਾ ਸੀ ਪਰ ਉਸਨੇ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਨਾਲੋਂ ਕਦੇ ਵੀ ਤੋੜ-ਵਿਛੋੜਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਰਾਮ ਜੇਠਮਲਾਨੀ ਨੇ ਅਸਤੀਫਾ ਇਸ ਲਈ ਦਿਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਅਹੁਦੇ 'ਤੇ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਣੇਗਾ ਕਿ ਸਮੁੱਚੀ ਪਾਰਟੀ ਹੀ ਕੇਸ ਲੜ ਰਹੀ ਹੈ। ਰਾਮ ਜੇਠਮਲਾਨੀ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਡਰ ਸੀ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਾਂਗਰਸ ਪਾਰਟੀ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਫਿਰਕੂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਭੜਕਾ ਦੇਵੇ, ਜਿਵੇਂ ਉਸਨੇ ਕਤਲ ਸਮੇਂ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸ

ਦੀ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਅਧਾਰ ਨੂੰ ਧੱਕਾ ਲੱਗੇ। ਸੋ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਫਿਰਕੂ ਅਧਾਰ ਨੂੰ ਖੋਰਾ ਲੱਗਣ ਤੋਂ ਬਚਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਹੀ ਰਾਮ-ਜੇਠਮਲਾਨੀ ਨੇ ਅਸਤੀਫਾ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਕੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਅੰਦਰ ਆਪਣੇ ਅਧਾਰ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਅੰਦਰ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਇਹ ਸੁਨਿਹਰੀ ਮੌਕਾ ਸੀ।

ਜੇਠਮਲਾਨੀ ਦਾ ਮਨਸਾ

ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਸਮੇਂ ਰਾਮ ਜੇਠਮਲਾਨੀ ਨੇ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਰਥ-ਭਰਵੂਰ ਬਿਆਨ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਜਿੰਨਾ ਇਹ ਬਿਆਨ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੀ, ਉਨਾ ਹੀ ਇਸਨੂੰ ਅਣਗੌਲਿਆਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਹਿਸਾਨ ਦੇ ਬੰਝ ਕਰਕੇ ਵੀ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਕਚਿਆਈ ਕਰਕੇ ਵੀ। ਜੇਠਮਲਾਨੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ “ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਓਨਾ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ, ਜਿੰਨਾ ਮੁਲਕ ਦਾ ਫਿਕਰ ਹੈ” (ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ) ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਉਸਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਬਿਆਨ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਸੀ “ਅਸ਼ੱਦ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਤਸ਼ੱਦ ਨਾਲ ਦਬਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਮੈਨੂੰ ਵੱਧ ਉਦਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਇਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਮਨਾਂ ਅੰਦਰ ਚੁਪ-ਚਾਪ ਭਰ ਰਿਹਾ ਰੋਸ ਹੈ ਜੋ ਕੌਮੀ ਤੰਦਾਂ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਰੋਸ ਕੌਂਸਰ ਵਾਂਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਵਫਾਦਾਰੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦ ਅਤੇ ਬਾਗੀ ਪੈਦਾ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਅੰਤਮ ਸੁਨੇਹੇ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਇਹ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਪਾਏ ਪੂਰਨੇ ਚਲਣ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹਨ” (ਹਿੰਦਸਤਾਨ ਟਾਈਮਜ਼ 7 ਜਨਵਰੀ)

ਇਸ ਬਿਆਨ ਵਿਚ ਜੇਠਮਲਾਨੀ ਵੱਲੋਂ ਸਹੀਦ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅੰਤਮ ਬਿਆਨ ਨੂੰ ਤੋੜਨ-ਮਰੋੜਨ ਦੀ ਬਦ-ਦਿਆਨਤਦਾਰੀ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਿਸ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਹੈਰਾਨੀ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਉਸਦੇ ਸਿਆਸੀ ਮਕਸਦ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਹੀ ਹੈ। ਸਹੀਦ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੜੇ ਸਪਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੀ ਸਿੱਖ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਬਾਰ ਬਾਰ ਜਨਮ ਲਵਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਬਾਰ ਬਾਰ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਵਾਂ” ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਸੀ “ਗਦਾਰ ਅਤੇ ਟਾਉਟ ਸੋਧੇ ਜਾਣ” ਜੇ ਸਹੀਦ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਜਨਮ ਲੈਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਜਾਹਿਰ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਵਰਗੀਆਂ ਬਦੀ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਕ ਤਾਕਤਾਂ ਨੂੰ ਸਧਿਆ ਜਾ ਸਕੇ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਬਿਆਨ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਇਹ ਅਰਥ ਕਿਵੇਂ ਬਣਦੇ ਹਨ ਕਿ “ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਪਾਏ

ਗਏ ਪੂਰਨੇ ਚਲਣ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹਨ।" ਨਾਲੇ "ਗਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਟਾਉਟਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਣ" ਵਾਲੀ ਗਲ ਦਾ ਭਲਾ ਇਸ ਤੋਂ ਵਖਰਾ ਅਰਥ ਹੋਰ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਸਾਡੇ ਵਾਲੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਚਲੇ ਆਓ।"

ਖੈਰ ਇਥੇ ਸਾਡਾ ਮਕਸਦ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਆਖਰੀ ਸੁਨੇਹੇ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਸਿਰਫ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਜੇਠਮਲਾਨੀ ਦੀ ਨੰਗੀ ਚਿੱਟੀ ਬਦ-ਦਿਆਨਤਦਾਰੀ ਦਿਖਾਕੇ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਠਮਲਾਨੀ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਮਨ-ਸਿਆ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਸ਼ਹੀਦ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬਿਆਨ ਦੀ ਭੰਨਤੋੜ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਮਨਸ਼ਿਆਂ ਅਨੁਸਾਰੀ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ ਜੇਠਮਲਾਨੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਬਿਆਨ 'ਚ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਲੁਕ-ਲੁਕਾਏ ਸਾਫ਼ ਹੀ ਦਸ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ "ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਓਨਾ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਜਿੰਨਾ ਮੁਲਕ ਦਾ ਫਿਕਰ ਹੈ।" ਉਸਦੇ ਦੂਸਰੇ ਬਿਆਨ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਲਕ ਤਾਂ ਬਚਦਾ ਹੈ ਜੇ ਸਿੱਖ ਭਾਰਤੀ ਰਾਜ ਪੂਰੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਰਹਿਣ ਅਤੇ (ਸਤਵੰਤ ਵਰਗੇ) ਬਾਗ਼ੀ ਪੈਦਾ ਹੋਣੇ ਬੰਦ ਹੋਣ। ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਕਤਲ ਕੇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਮਨਸ਼ੇ ਨਾਲ ਹੱਥ ਲਿਆ ਕਿ ਇਸ ਕੇਸ ਨੂੰ ਸਨਸਨੀ ਖੋਜ ਬਣਾ ਕੇ ਅਜਿਹਾ ਮੌੜਾ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਲਈ ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨਾਮਤੀ ਕਾਰਵਾਈ ਤੋਂ ਪਰੇਰਨਾ ਲੈਣ, ਜਬਰ ਵਿਰੁੱਧ ਬਗ਼ਾਵਤਾਂ ਦੇ ਰਾਹ ਪੈਣ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਜਬਰੀ ਠੱਸੀ ਹੋਈ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਸਵੈ-ਇਛਤ ਏਕਤਾ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਵੱਲ ਵੱਧਣ ਦਾ ਕੋਈ ਅਧਾਰ ਹੀ ਨਾ ਰਹੇ। ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਦਾ ਸੂਰਬੀਰ ਕਾਰਨਾਮਾ ਮਨਘੜਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਦੁਰਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਕਿਤੇ ਗੁੱਲ-ਗੁੱਲ ਜਾਵੇ, ਸਿੱਖ ਭਾਈ-ਚਾਰਾ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਪ੍ਰਤੀ "ਵਫ਼ਾਦਾਰ" ਬਣਿਆ ਰਹੇ ਅਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਗੁਲਾਮੀ ਨੂੰ "ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਭਾਣਾ" ਕਹਿਕੇ ਮੰਨਦਾ ਰਹੇ (ਸਿਮਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮਾਨ ਦਾ ਕੇਸ ਉਸਨੇ ਉਸ ਕੇਸੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿਚ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦਾ ਲਿਖਤੀ ਵਾਅਦਾ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਹੱਥ ਲਿਆ ਸੀ) ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੌਰਾਨ ਉਸਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਦਾ ਸਾਰਤੱਤ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਬੇਪਤੀ ਕਰਨ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਲਈ ਕਾਹਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਤਾਂ ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਗੱਦੀ ਨੂੰ ਸਾਂਭਣ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਮਰਵਾਇਆ ਅਤੇ ਕਾਤਲ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜਖਮੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਗਏ। ਜੇਠਮਲਾਨੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ "ਕਾਤਲ ਕੋਈ ਗੁਝਾ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਅਤੇ ਪਿਛੋਂ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗੋਲੀਆਂ

ਮਾਰੀਆਂ।" ਉਸਦੀ ਇਸ ਦਲੀਲਬਾਜ਼ੀ ਦਾ ਇਹ ਅਰਥ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਕੋਈ ਮਹਾਨ ਯੋਧੇ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਪਰੇਰਨਾ ਲਈ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਤਾਂ ਦੋ ਸਧਾਰਨ ਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਸਨ ਜੋ ਐਵੇਂ ਅਨਭੋਲ ਹੀ ਮਾਰੇ ਗਏ।

ਜੇ ਰਾਮ ਜੇਠਮਲਾਨੀ ਵਰਗੇ ਵਕੀਲ ਸੋਚੀ ਸਮਝੀ ਸਕੀਮ ਤਹਿਤ ਦਖਲ-ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਕਰਕੇ ਕੇਸ ਨੂੰ ਗਲਤ ਮੌੜਾ ਨਾ ਦੇਂਦੇ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਵਿਰੁੱਧ ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰੀ ਹਾਕਮਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਧੱਕਾ, ਵਿਤਕਰਾ ਅਤੇ ਜਬਰ ਕਟਨ ਦੇ ਗੁਨਾਹਾਂ ਬਦਲੇ ਸਿਆਸੀ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿਚ ਪਲਟਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਸਾਂਝਾ ਨੁਕਤਾ ਸੀ ਜਿਥੋਂ ਕੇਂਦਰੀ ਹਾਕਮ ਵੀ ਡਰਦੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੱਜ ਵੀ ਅਤੇ ਰਾਮ ਜੇਠਮਲਾਨੀ ਵਕੀਲ ਵੀ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਫੈਸਲੇ ਸੁਨਾਉਣ ਮੌਕੇ ਜੱਜਾਂ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰਨ 'ਤੇ ਲੱਗਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਹੁਕਮ 'ਤੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਫੌਜੀ ਹਮਲੇ ਅਤੇ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਦੀ ਉਸਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕਾਰਵਾਈ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੂੰ ਜੇਠਮਲਾਨੀ ਵਾਲੀ ਲੀਹ ਦੇ ਉਲਟ ਇਸ ਦਰੁਸਤ ਲੀਹ ਅਨੁਸਾਰ ਲੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਭਾਈਚਾਰੇ 'ਤੇ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਅਸਰ ਪੈਂਦਾ, ਇਸ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਤੋਂ ਰਹਿਮ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨ ਮੌਕੇ ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਦਿਤੇ ਗਏ ਬਿਆਨ ਦੇ ਬਿਜਲਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਜਾਣਿਆ ਹੀ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਮੌਕਾ ਸੀ ਜਿਥੋਂ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜੇਠਮਲਾਨੀ ਵਰਗੇ ਵਕੀਲਾਂ ਦੀਆਂ ਸਲਾਹਾਂ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਕੇ ਦਰੁਸਤ ਸਿਆਸੀ ਸਟੈਂਡ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਅੰਤਮ ਬਿਆਨ ਨੇ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਅਗਾਂਹ ਵੱਧ ਕੇ ਕੇਂਦਰੀ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਕਟਿਹਰੇ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਹੁਣ ਇਨਸਾਫ਼ ਪਸੰਦ ਸੰਸਾਰ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੁੱਕੇ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਲੱਗੇ।

ਜੇਕਰ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਜੇਠਮਲਾਨੀ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਪਰੋਕਤ ਸਿਆਸੀ ਪਰਸੰਗ ਅੰਦਰ ਰੱਖ ਕੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਇਕ ਸਿਆਸੀ ਕੇਸ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਪਰਸੰਗ ਨੂੰ ਹੀ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਲਾਭ ਉਹਨਾਂ ਤਾਕਤਾਂ ਨੂੰ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋ ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ, ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਦੇ ਮਹਾਨ ਕਾਰਨਾਮੇ ਨੂੰ ਧੁੰਦਲਾਉਣ ਦੇ ਭੁਲਾਉਣ ਦੇ ਯਤਨਾਂ 'ਚ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।

ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਯੋਧੇ-ਜੋ ਫਾਂਸੀਆਂ 'ਤੇ ਝੂਲ ਗਏ

ਕੇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਅਤੇ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਤਰੀਕ	ਸ਼ਹੀਦ ਦਾ ਨਾਂ	ਪਿੰਡ	ਜ਼ਿਲਾ
ਕਰਜਨ ਵੈਲੀ ਕਤਲ ਕੇਸ	1 ਮਦਨ ਲਾਲ ਢੀਂਗਰਾ	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
ਲਾਹੌਰ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਕੇਸ (16 ਨਵੰਬਰ 1915)	2 ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਸਿੰਘ	ਗਿਲਵਾਲੀ	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
	3 ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ	ਭੱਟੀ ਗੁਰਾਯਾ	ਸਿਆਲਕੋਟ
	4 ਜਗਤ ਸਿੰਘ	ਸੁਰ ਸਿੰਘ	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
	5 ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ	ਸਰਾਭਾ	ਲੁਧਿਆਣਾ
	6 ਸੁਰੈਣ ਸਿੰਘ-1	ਗਿਲਵਾਲੀ	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
	7 ਸੁਰੈਣ ਸਿੰਘ-2	ਗਿਲਵਾਲੀ	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
ਵਾਇਸਰਾਏ ਬੰਬ ਕੇਸ 1915	8 ਭਾਈ ਬਾਲ ਮੁਕੰਦ	ਕਰਿਆਲਾ	ਜੇਹਲਮ
ਲਾਰੇਂਸ ਗਾਰਡਨ ਬੰਬ ਕੇਸ 1915	9 ਅਵਧ ਬਿਹਾਰੀ	ਲਾਹੌਰ	ਲਾਹੌਰ
ਲਾਹੌਰ ਪਹਿਲਾ ਸਪਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਕੇਸ	10 ਬੀਰ ਸਿੰਘ	ਬਾਹੂ ਵਾਲ	ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ
18 ਜੂਨ 1916	11 ਈਸਰ ਸਿੰਘ	ਢੁਡੀਕੇ	ਫਰੀਦਕੋਟ
	12 ਰੰਗਾ ਸਿੰਘ ਉਰਫ ਰੋਡਾ ਸਿੰਘ	ਖੁਰਦਪੁਰ	ਜਲੰਧਰ
	13 ਰੂੜ ਸਿੰਘ	ਤਲਵੰਡੀ ਦੁਸਾਂਝ	ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ
	14 ਉਤਮ ਸਿੰਘ	ਹਾਂਸ	ਲੁਧਿਆਣਾ
ਲਾਹੌਰ ਦੂਜਾ ਸਪਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਕੇਸ	15 ਬਾਬੂ ਰਾਮ	ਫਤਹਗੜ੍ਹ	ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ
	16 ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ	ਖੁਰਦਪੁਰ	ਜਲੰਧਰ
	17 ਨਾਮਾ	ਫਤਹਗੜ੍ਹ	ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ
	18 ਹਾਫਿਜ਼ ਅਬਦੁਲ	ਜਗਰਾਓ	ਲੁਧਿਆਣਾ
	19 ਰੂੜ ਸਿੰਘ	ਸੰਗਵਾਲ	ਜਲੰਧਰ
ਲਾਹੌਰ ਤੀਸਰਾ ਸਪਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਕੇਸ	20 ਡਾਕਟਰ ਮਥਰਾ ਸਿੰਘ	ਢੁਡਿਆਲ	ਜੇਹਲਮ
ਲਾਹੌਰ ਚੌਥਾ ਸਪਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਕੇਸ	21 ਜਵੰਦ ਸਿੰਘ	ਨੰਗਲ ਕਲਾਂ	ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ
ਬਰਮਾ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਕੇਸ	22 ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ	ਕਾਹਰੀ ਸਾਰੀ	ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ
	23 ਚਾਲੀਆ ਰਾਮ	ਸਾਹਨੇਵਾਲ	ਲੁਧਿਆਣਾ
	24 ਵਸਾਵਾ ਸਿੰਘ	ਵਾੜਾ	ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ
	25 ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ	ਬਾਲੋ ਪਟਿਆਲਾ	ਰਿਆਸਤ
	26 ਨਰਿੰਜਨ ਸਿੰਘ	ਸੰਗਤਪੁਰਾ	ਲੁਧਿਆਣਾ
	27 ਪਾਲਾ ਸਿੰਘ	ਸ਼ੇਰਪੁਰ	ਲੁਧਿਆਣਾ
ਫੀਰੋਜ਼ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਘਟਨਾ	28 ਕਾਂਸ਼ੀ ਰਾਮ (ਖਜਾਨਚੀ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ)	ਮਰਾਲੀ	ਰੋਪੜ
	29 ਰਹਿਮਤ ਅਲੀ	ਵਜ਼ੀਦਕੇ	ਪਟਿਆਲਾ ਰਿਆਸਤ
	30 ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਸਿੰਘ	ਖਾਨਪੁਰ	ਲੁਧਿਆਣਾ

ਕੇਸ ਦਾ ਨਾਂਅ ਅਤੇ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਤਰੀਕ	ਸ਼ਹੀਦ ਦਾ ਨਾਂਅ	ਪਿੰਡ	ਜ਼ਿਲਾ
ਅਨਾਰਕਲੀ ਦੀ ਘਟਨਾ (20 ਫਰਵਰੀ 1915) ਵੱਲਾ ਪੁਲ ਵਾਲਾ ਕੇਸ	31 ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ	ਪੂਲੇ ਸਿੰਘ ਵਾਲਾ	ਪਟਿਆਲਾ
	32 ਲਾਲ ਸਿੰਘ	ਸ਼ਾਹਬਾਨਾ	ਲੁਧਿਆਣਾ
	33 ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ	ਉਮਰ ਪੁਰਾ	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
	34 ਜਗਤ ਸਿੰਘ	ਵੰਜਲ	ਲੁਧਿਆਣਾ
	35 ਗਾਂਧਾ ਸਿੰਘ ਉਰਫ ਭਗਤ ਸਿੰਘ	ਕਚਰ ਭਾਨ	ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ
	36 ਸੁਰਜਨ ਸਿੰਘ	ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ	ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ
	37 ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ	ਖਖਰਾਣਾ	ਫਰੀਦਕੋਟ
	38 ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ	ਜਗਲਪੁਰ	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
	39 ਚੰਨਣ ਸਿੰਘ	ਬੂੜ ਚੰਦ	ਲਾਹੌਰ
	40 ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ	ਠੱਠੀ ਖਾਰਾ	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
ਪਧਰੀ ਕਤਲ ਕੇਸ	41 ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ	ਠੱਠੀ ਖਾਰਾ	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
	42 ਬੰਤਾ ਸਿੰਘ	ਸੰਗਵਾਲ	ਜਲੰਧਰ
	43 ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ	ਸੁਰ ਸਿੰਘ	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
	44 ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ	ਪਧਰੀ ਕਲਾਂ	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
	45 ਮੇਵਾ ਸਿੰਘ		
	46 ਭਾਗ ਸਿੰਘ	ਰੂੜੀਵਾਲਾ	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
	47 ਮੌਤਾ ਸਿੰਘ	ਰੂੜੀਵਾਲਾ	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
	48 ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ	ਰੂੜੀਵਾਲਾ	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
	49 ਵਧਾਵਾ ਸਿੰਘ	ਰੂੜੀਵਾਲਾ	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
	50 ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ	ਜੀਓਬਾਲਾ	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
ਵੇਨਕੂਵਰ ਕੇਸ	51 ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ	ਸਥਾਜਪਰ	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
	52 ਲਛਮਣ ਸਿੰਘ	ਚੂਸਲੇਵੜ	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
	53 ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ	ਕਸੇਲ	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
	54 ਗੁਜਰ ਸਿੰਘ	ਲਹੁਕੇ	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
	55 ਜੇਠਾ ਸਿੰਘ	ਲਹੁਕੇ	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
	56 ਬੁਧ ਸਿੰਘ	ਦੋਟੀਆਂ	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
	57 ਅਬਦੁਲਾ		ਲਾਹੌਰ
	58,59 ਦੋ ਫੌਜੀ ਫਾਂਸੀ ਲਾਏ ਗਏ		
	60 ਸੁਰਜਨ ਸਿੰਘ	ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ	ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ
ਤੇਈਵੇਂ ਰਸਾਲੇ ਦੇ ਫੌਜੀ	61 ਬੱਬਰ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਗੜਗੱਜ	ਬਤਿੰਗ	ਜਲੰਧਰ
	62 ਬੱਬਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ	ਹਰੀਪੁਰ	ਜਲੰਧਰ
	63 ਬਾਬੂ ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਨਿਧੜਕ	ਛੋਟੀ ਹਰਿਉ	ਲੁਧਿਆਣਾ
	64 ਬੱਬਰ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਧਾਮੀਆਂ	ਧਾਮੀਆਂ	ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ
	65 ਬੱਬਰ ਧਰਮ ਸਿੰਘ	ਹਿਆਤਪੁਰ	ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ

ਕੇਸ ਦਾ ਨਾਂਅ ਅਤੇ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਤਰੀਕ	ਸ਼ਹੀਦ ਦਾ ਨਾਂਅ	ਪਿਤ	ਜ਼ਿਲ
ਸਾਂਡਰਸ ਕਤਲ ਕੇਸ (2 ਮਾਰਚ 1931)	66 ਬੱਬਰ ਨੰਦ ਸਿੰਘ ਘੁਰਿਆਲ 67 ਭਗਤ ਸਿੰਘ 68 ਸੁਖਦੇਵ	ਘੁਰਿਆਲ ਖਟੜ ਕਲਾਂ	ਜਲੰਧਰ ਜਲੰਧਰ ਲਾਇਲਪੁਰ
ਬੱਬਰ ਅਕਾਲੀ ਕੇਸ (27 ਫਰਵਰੀ 1927)	69 ਬੱਬਰ ਮੁਕੰਦ ਸਿੰਘ 70 ਬੱਬਰ ਨਿੱਕਾ ਸਿੰਘ 71 ਬੱਬਰ ਬੰਤਾ ਸਿੰਘ 72 ਬੱਬਰ ਨਿੱਕਾ ਸਿੰਘ 73 ਬੱਬਰ ਗੁੱਜਰ ਸਿੰਘ 74 ਬੱਬਰ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ	ਜਵੱਦੀ ਗਿੱਲ ਗੁਰਸਰ ਆਲੋਵਾਲ ਢਪਈ ਲੋਹਕੇ	ਲੁਧਿਆਣਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਲੁਧਿਆਣਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
16 ਮਈ 1931	75 ਬੱਬਰ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ 76 ਬੱਬਰ ਲਾਭ ਸਿੰਘ 77 ਬੱਬਰ ਭਾਨ ਸਿੰਘ	ਸੰਧਰ ਰੰਧਾਵਾਂ ਮਸੰਦਾਂ ,,	ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਜਲੰਧਰ ,,
10 ਅਗਸਤ 1938	78 ਬੱਬਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਕਿਰਤੀ	ਚੱਕ ਕਲਾਂ	ਜਲੰਧਰ
19 ਮਈ 1939	79 ਬੱਬਰ ਗੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ ਦਲੇਰ	ਮੰਦਾਲੀ	ਜਲੰਧਰ
ਜੂਨ 1941	80 ਬੱਬਰ ਚਿੰਤਾ ਸਿੰਘ	ਵੰਡੋਲੀ	ਫਗਵਾੜਾ
ਗਵਰਨਰ ਪੰਜਾਬ 'ਤੇ ਗੋਲੀ ਦਾਗਣ ਦਾ ਕੇਸ (26 ਜੂਨ 1931)	81 ਹਰੀ ਕਿਸ਼ਨ	ਮਰਦਾਨ	
ਉਡਵਾਇਰ ਕਤਲ ਕੇਸ (31 ਜੁਲਾਈ 1941)	82 ਉਧਮ ਸਿੰਘ	ਸੁਨਾਮ	ਸੰਗਰੂਰ
ਯੁਗ ਪਲਟਾਉ ਦਲ (3 ਅਪਰੈਲ 1944)	83 ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ	ਸਰਹਾਲਾ ਖੁਰਦ	ਜਲੰਧਰ
ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਕਤਲ ਕੇਸ (6 ਜਨਵਰੀ 1989)	84 ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ 85 ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ	ਅਗਵਾਨ ਖੁਰਦ ਮੁਸਤਫਾਬਾਦ	ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਪਟਿਆਲਾ

ਨੋਟ :- ਇਹ ਲਿਸਟ ਅਧੂਰੀ ਹੈ । ਜੇ ਕੋਈ ਸਾਬੀ ਇਸਨੂੰ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇ (ਹੋਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਭੇਜੇ) ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਸਦੇ ਸ਼ੁਕਰ ਗੁਜ਼ਾਰ ਹੋਵਾਂਗੇ ।

ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਰਿਹਾਅ ਕਰੋ

ਜਨਰਲ ਡਾਇਰ ਤੇ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ਕਰਤੂਤ ਦੇ ਭਾਗੀ ਸਨ । ਜਿਵੇਂ ਡਾਇਰ ਨੇ ਜਲ੍ਹਿਆਂਵਾਲੇ ਬਾਗ 'ਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਖੂਨ ਵਹਾਇਆ ਸੀ, ਉਵੇਂ ਹੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ 'ਤੇ ਫੌਜੀ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਖੂਨ ਨਾਲ ਹੱਥ ਰੰਗੇ ਸਨ । ਅਤੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਦੋਵੇਂ ਜ਼ਾਲਮ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਭਾਗੀ ਹੋ ਖਿੱਝੇ । ਜਿਵੇਂ ਉਧਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਡਾਇਰ ਦੀ ਹਿੱਕ ਨੂੰ ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਛਲਣੀ ਕਰਕੇ ਲੋਕ ਨਾਮਣਾ ਖੱਟਿਆ ਸੀ, ਉਵੇਂ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇੰਦਰਾ ਦੀ ਦੇਹ ਨੂੰ ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਭੁੰਨਕੇ ਸੁੱਚਾ ਕਰਮ ਨਿਭਾ ਦਿੱਤਾ । ਇੰਦਰਾ ਦਾ ਕਤਲ ਕਿਸੇ ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਦੀ ਪੈਦਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੁੱਕਤੀ ਦੀ ਸਿਆਸਤ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਸੀ ।

ਕੇਂਦਰੀ ਹਾਕਮਾਂ ਉੱਤੇ ਇਹ ਦਬਾਅ ਪਾਉਣ ਲਈ ਕਿ ਉਹ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਰਿਹਾਅ ਕਰਨ, ਸਭਨਾਂ ਤਾਮਿਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਡੱਟ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਸਟੇਟ ਕਮੇਟੀ,
ਸੀ.ਆਰ.ਸੀ., ਸੀ.ਪੀ.ਆਈ. (ਮ.ਲ.)

[ਉਪਰੋਕਤ ਪੋਸਟਰ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਅੰਦਰ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਚਿਪਕਾਇਆ ਗਿਆ । ਜਿਸਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ 'ਚ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਅਨੁਵਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਤਾਮਿਲ ਕੌਮ ਦੇ ਬੁੱਧੀ ਜੀਵੀ ਹਲਕਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਸਟੈਂਡ ਦੀ ਭਰਭੂਰ ਸਰਾਹਨਾਂ ਕੀਤੀ ਗਈ]

ਫਾਂਸੀ ਖਿਲਾਫ ਰੋਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਰਹੇ

ਇਨਕਲਾਬੀ ਤੇ ਕਿਸਾਨ ਆਗੂਆਂ 'ਤੇ ਪੁਲਸ ਜਬਰ

ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਭਰ 'ਚ ਰੋਸ ਦੀ ਲਹਿਰ ਫੈਲ ਗਈ। ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਕਚਹਿਰੀਆਂ 'ਚ ਹੜਤਾਲਾਂ ਹੋ ਗਈਆਂ, ਸੜਕਾਂ ਤੇ ਮੰਡੀਆਂ, ਬਾਜ਼ਾਰ ਸੁਨਸਾਨ ਹੋ ਗਏ। ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਉਠਣ ਵਾਲੇ ਜਨਤਕ ਵਿਰੋਧ ਨੂੰ ਕੁਚਲਣ ਲਈ ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ ਖੁਲ੍ਹੀਆਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ਦੇ ਰੱਖੀਆਂ ਸਨ।

ਗਿਦੜਬਾਹਾ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਬੁੱਟਰ ਬਖੂਹਾ 'ਚ ਰੋਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਰਹੇ ਭਾਰਤੀ ਕਿਸਾਨ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਵਰਕਰਾਂ ਉਪਰ ਲਾਨੀਚਾਰਜ ਕਰਕੇ 12 ਵਰਕਰਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਥਾਣੇ 'ਚ ਲਿਜਾ ਕੇ ਮੇਘ ਨਾਥ (ਬਿਜਲੀ ਮੁਲਾਜਮ) ਤੇ ਕਾਕਾ ਸਿੰਘ ਉਪਰ SSP ਸ਼ਰਮਾ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਪੁਲਸੀ ਜੱਲਾਦਾਂ ਵੱਲੋਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ਤਸ਼ੱਦਦ ਢਾਹਿਆ ਗਿਆ ਪਰ ਜਦੋਂ ਜ਼ੁਲਮ ਅੱਗੇ ਵੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸਿਦਕ ਨਾ ਡੋਲਿਆ ਤਾਂ ਪੁਲੀਸ ਨੇ 12 ਵਰਕਰਾਂ ਉਪਰ 'ਅੱਤਵਾਦੀ ਵਿਰੋਧੀ ਕਾਨੂੰਨ' ਲਾ ਕੇ ਫਰੀਦਕੋਟ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਠਿੰਡਾ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਸਟੂਡੈਂਟਸ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਆਗੂ ਖੁਸ਼ਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ 12 ਦਿਨ ਹਿਰਾਸਤ 'ਚ ਰੱਖਕੇ ਉਸ ਉਪਰ ਜ਼ੁਲਮ ਢਾਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਹੋਰ ਦਰਜਨ ਦੇ ਕਰੀਬ ਆਈ.ਟੀ.ਆਈ. ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਈ ਦਿਨ ਹਿਰਾਸਤ 'ਚ ਰੱਖਿਆ। ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਸੁਨਾਮ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਆਗੂ ਨਛੱਤਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮੁਨਕ ਥਾਣੇ 'ਚ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਹਿਰਾਸਤ 'ਚ ਰੱਖਿਆ। ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ ਨਵਦੀਪ ਸਿੰਘ ਬਿੱਟ ਤੇ ਸੂਬਾ ਖਜ਼ਾਨਚੀ ਬਲਵਿੰਦਰ ਉਪਰ ਝੂਠੇ ਪੁਲੀਸ ਕੇਸ ਦਰਜ ਕਰ ਲਏ। ਅਤੇ ਪੁਲੀਸ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮੇਤ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਦੂਜੇ ਸੂਬਾ ਕਮੇਟੀ ਮੈਂਬਰ ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਧੂਰੀ ਤੇ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਕਈ ਵਾਰ ਛਾਪੇ ਮਾਰ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੇਲ ਸਿੰਘ ਸੰਗਤੀਵਾਲਾ ਨੂੰ ਰੇਲਵੇ ਪੁਲੀਸ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਲੈ ਗਈ ਸੀ।

ਜਬਰ ਵਿਰੋਧੀ ਕਾਨਫਰੰਸ

ਗਿਦੜਬਾਹਾ ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਘਿਨਾਉਣੀ ਕਾਰਵਾਈ ਖਿਲਾਫ ਅਵਾਜ਼ ਬੁਲੰਦ ਕਰਨ ਲਈ 28 ਜਨਵਰੀ ਪਿੰਡ ਬੁੱਟਰਾਂ ਵਿਖੇ ਭਾਰਤੀ ਕਿਸਾਨ ਯੂਨੀਅਨ ਵੱਲੋਂ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕਾਨਫਰੰਸ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਕਾਨਫਰੰਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਦਰਜਨਾਂ ਪਿੰਡਾਂ 'ਚ ਰੈਲੀਆਂ, ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਅਤੇ ਪੋਸਟਰਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਚਾਰ ਮੁਹਿੰਮ ਚਲਾਈ ਗਈ। ਕਾਨਫਰੰਸ 'ਚ ਔਰਤਾਂ ਵੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ 'ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਈਆਂ।

ਕਾਨਫਰੰਸ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਕਿਸਾਨ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਸੂਬਾਈ ਆਗੂ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਲਖੋਵਾਲ, ਬਲਵੀਰ ਸਿੰਘ ਰਾਜੇਵਾਲ, ਪਿਸੌਰਾ ਸਿੰਘ, ਪੰਜਾਬ ਸਟੂਡੈਂਟਸ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ ਨਵਦੀਪ ਸਿੰਘ ਬਿੱਟੂ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਡੈਮੋਕਰੈਟਿਕ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਆਗੂ ਲੱਖਣ ਲਾਲ ਇਨਕਲਾਬੀ ਮੋਰਚਾ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਆਗੂ ਹਰਤੇਜ ਸਿੰਘ ਮਹਿਤਾ ਤੇ ਕਈ ਹੋਰਨਾਂ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਬੋਲਦਿਆਂ ਕੇਂਦਰੀ ਹਕੂਮਤ ਵੱਲੋਂ ਢਾਹੇ ਜਾ ਰਹੇ ਜਬਰ ਦਾ ਭਟਕੇ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ। ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਡੱਕੇ ਸਾਥੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਭੇਜੀ ਗਈ ਚਿੱਠੀ ਕਿਸਾਨ ਆਗੂ ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੜ੍ਹਕੇ ਸੁਣਾਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਾਏ ਗਏ ਮਤੇ—ਕਿਸਾਨ ਵਰਕਰਾਂ 'ਤੇ ਪਾਏ ਗਏ ਝੂਠੇ ਪੁਲਸ ਕੇਸ ਵਾਪਸ ਲਏ ਜਾਣ, ਝੂਠੇ ਪੁਲਸ ਮੁਕਾਬਲੇ ਬੰਦ ਕੀਤੇ ਜਾਣ, ਸ਼ਹੀਦ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਆਦਿ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵੱਲੋਂ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਭਾਰਤੀ ਕਿਸਾਨ ਯੂਨੀਅਨ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕੇਸ ਵਾਪਸ ਨਾ ਲਏ ਗਏ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਅੱਗੇ ਹੋਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਵਾਂਗੇ।

ਇਕ ਹੋਰ ਦਿਲਚਸਪ ਪਹਿਲੂ

7 ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਬੰਦ 'ਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਕਾਰਨ ਮੇਘ ਨਾਥ ਉਪਰ ਪੁਲੀਸ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਜਬਰ ਢਾਹਿਆ, ਬਿਜਲੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਸਸਪੈਂਡ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗੱਲ ਇਥੇ ਹੀ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਪੈਰ 'ਚ ਪੈਰ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਕੇਂਦਰੀ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੀ ਨਾਗੀਰੈਡੀ ਗਰੁੱਪ ਦੀ ਬਿਜਲੀ ਮੁਲਾਜਮਾਂ 'ਚ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਕਰੋੜਾ ਲੰਬੀ ਧਿਰ ਨੇ ਵੀ ਮੇਘ ਨਾਥ ਨੂੰ ਟੈਕਨੀਕਲ ਸਰਵਿਸ ਯੂਨੀਅਨ 'ਚੋਂ ਕੱਢਣ ਦੀ ਬੂ-ਦੁਹਾਈ ਵੀ ਇਸ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਪਾ ਰੱਖੀ ਹੈ ਕਿ ਮੇਘ ਨਾਥ ਨੇ 7 ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਫਿਰਕੂ ਕਾਰਵਾਈ 'ਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਹੀ ਬੱਸ ਨਹੀਂ, ਮੇਘ ਨਾਥ ਖਿਲਾਫ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਪਰਚਾਰ SSP ਦੇ ਬਿਨ ਤਨਖਾਹੀਏ "ਲੋਕ ਸੰਪਰਕ ਵਿਭਾਗ" ਦਾ ਰੋਲ ਸਾਂਭਣ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟ ਸ਼ਾਹਦੀ ਭਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ○

ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਜ਼ਿਲੇ ਦੇ ਬਟਾਲਾ ਇਲਾਕੇ ਅੰਦਰ ਹਕੂਮਤੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਵੱਲੋਂ ਲੋਕਾਂ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪੰਚਾਂ, ਸਰਪੰਚਾਂ ਤੇ ਔਰਤਾਂ ਉਪਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਵਹਿਸ਼ੀ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀ ਰੋਂਗਟੇ ਖੜੇ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰਿਪੋਰਟ ਅਗਲੇ ਅੰਕ 'ਚ ਪੜ੍ਹੋ !

ਮਾਲਕ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਮਾਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਾਲੀ ਨੇ ਜੇ.ਜੇ. ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼ ਲੁਧਿਆਣਾ ਤੋਂ ਛਪਵਾਏ।-ਏ, ਗੋਲ ਮਾਰਕਾਟ, ਮਿਲਾਪ ਰੋਡ, ਜਲੰਧਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ।

ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰ ਸੰਸਥਾ ਵੱਲੋਂ ਸੱਦਾ :

ਔਰਤਾਂ 'ਤੇ ਹੋ ਰਹੇ ਪੁਲਸੀ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਖਿਲਾਫ ਉਠੋ !

ਪੰਜਾਬ ਪੱਧਰੇ ਐਕਸ਼ਨ ਲਈ ਤਿਆਰੀਆਂ 'ਚ ਜੁੱਟ ਜਾਓ !

ਪੰਜਾਬ ਅੰਦਰ ਹਕੂਮਤੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਵੱਲੋਂ ਵੱਡੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਹਿਸ਼ੀ ਜਬਰ ਦਾ ਝੱਖੜ ਝੁਲਾਉਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਜੁਆਨੀ ਵੱਲੋਂ ਬਾਗ਼ੀ ਕਣ, ਅਣਖ, ਸਵੈਮਾਨ ਤੇ ਹੱਥਾਂ ਤੇ ਇਨਸਾਫ ਲਈ ਲੜਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਤੇ ਤੰਤ ਦੇ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ 'ਚ ਬੁਖਲਾਈ ਹੋਈ ਹਕੂਮਤੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਜਬਰ ਦੀਆਂ ਹੱਥਾਂ ਵੀ ਡੂੰਘੀਆਂ ਨਿਵਾਣਾਂ ਫੂਹ ਰਹੀ ਹੈ। ਬਟਾਲਾ ਤੇ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੇ ਕੁਝ ਪਿੰਡਾਂ ਅੰਦਰ ਪੁਲਸ, ਬੀ.ਐਸ.ਐਫ. ਤੇ ਸੀ.ਆਰ.ਪੀ. ਵੱਲੋਂ ਔਰਤਾਂ ਉਪਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਸਬੰਧੀ "ਨਾਰੀ ਮੰਚ" ਦੇ ਨਾਂ ਦੀ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਵੱਲੋਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀ ਰੋਗਟੇ ਖੜੇ ਕਰਨ ਵਾਲੀ 'ਏਤੀ ਮਾਰ ਖਈ ਕੁਰਲਾਣੇ' ਨਾਮੀ ਰਿਪੋਰਟ ਨੇ ਪੁਲਸ ਜਬਰ ਦੇ ਘਿਨਾਉਣੇ ਰੂਪ ਦਾ ਪਰਦਾਫਾਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਇਸ ਕਦਰ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਬੇਪਤੀ ਨੇ ਹਰ ਗੈਰਤਮੰਦ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਤੱਕ ਝੰਜੋੜਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਸੁਆਲ ਉਭਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ "ਅਜਿਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਣ ਨਾਲੋਂ ਲੜ ਮਰਨਾ ਕਿਤੇ ਬੇਹਤਰ ਹੈ।"

ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਜਥੇਬੰਦੀ, ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਦਿਵਸ, 8 ਮਾਰਚ, 'ਤੇ ਇਹ ਚੁਣੌਤੀ ਕਬੂਲ ਕਰਦਿਆਂ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ 23 ਮਾਰਚ 89 ਤੱਕ ਔਰਤਾਂ 'ਤੇ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਜਬਰ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦਾ ਅਲਟੀਮੇਟਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਪੀ. ਐੱਚ. ਆਰ. ਓ. ਦੀ ਗਵਰਨਿੰਗ ਕੌਂਸਲ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਨੇ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਕੇ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ 23 ਮਾਰਚ ਤੱਕ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖੁਲ੍ਹੇ ਆਮ

ਇਹ ਭਰੋਸਾ ਦੇਵੇ ਕਿ :

(1) ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਪੁਲਸ ਕਿਸੇ ਵੀ ਔਰਤ ਤੋਂ ਪੁੱਛ ਗਿੱਛ ਪਿੰਡ ਦੀ ਪੰਚਾਇਤ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ 'ਚ ਸਿਰਫ ਜਨਾਨਾ ਪੁਲਸ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਕਰਿਆ ਕਰੇਗੀ।

(2) ਕਿਸੇ ਔਰਤ ਦੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਵਰੰਟ ਹੋਣ ਦੀ ਸੂਰਤ 'ਚ ਪੰਚਾਇਤ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ 'ਚ ਅਜਿਹੀ ਪੁੱਛ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਨੂੰ ਥਾਣੇ ਨਹੀਂ ਲਿਜਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਤੇ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਸਿੱਧਾ ਅਦਾਲਤ 'ਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਇਆ ਕਰੇਗਾ।

(3) ਹੁਣ ਤੱਕ ਔਰਤਾਂ 'ਤੇ ਤਸੱਦਦ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਪੁਲਸ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਮੁਅੱਤਲ ਕਰਕੇ ਫੌਜ-ਦਾਰੀ ਕੇਸ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਜਾਣ। ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ 'ਚ ਦੋਸ਼ੀ ਟਿੱਕੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਬਟਾਲਾ ਦੇ ਪੁਲਸ ਮੁਖੀ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਮ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਮੁਅੱਤਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਜਥੇਬੰਦੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ, ਸਿਆਸੀ, ਧਾਰਮਿਕ, ਜੁਝਾਰੂ ਤੇ ਜਨਤਕ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਹਕੂਮਤੀ ਜਬਰ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਉੱਠਣ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ 23 ਮਾਰਚ ਤੱਕ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਕਦਮ ਨਾ ਚੁੱਕਣ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਉਹ ਅਗਲਾ ਐਕਸ਼ਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਉਲੀਕਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਸੁਝਾਅ ਭੇਜਣ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਮੂਹ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦਿਆਂ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਕਰਕੇ ਸਾਂਝੇ ਕਾਰਵਾਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਜਥੇਬੰਦੀ ਨੇ ਸਾਰੀਆਂ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਅਲਟੀਮੇਟਮ ਨਾਲ ਯੱਕਯਹਿਤੀ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਤੇ ਅਗਲੇ ਐਕਸ਼ਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਲਈ ਹੁਣੇ ਤੋਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਜੁਟਾਉਣ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਚੇਅਰਮੈਨ

ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬੈਂਸ

ਮਾਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਾਲੀ

ਸਕੱਤਰ, ਖੋਜ-ਪੜਤਾਲ

ਪ੍ਰਧਾਨ

ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਟਿਵਾਣਾ

ਡੀ. ਐਸ. ਗਿੱਲ

ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ

ਚਿੱਠੀ-ਪੱਤਰ, ਚੰਦਾ ਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਭੇਜਣ ਲਈ ਪਤਾ :-

ਸਲਾਨਾ ਚੰਦਾ :

35 ਰੁਪਏ

ਮਾਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਾਲੀ

ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕਖਾਨਾ ਸਕਰੋਦੀ

ਜ਼ਿਲਾ : ਸੰਗਰੂਰ-148026

To

PRINTED MATTER

JANTAK PAIGHAM

35-AL/TC/87/070523